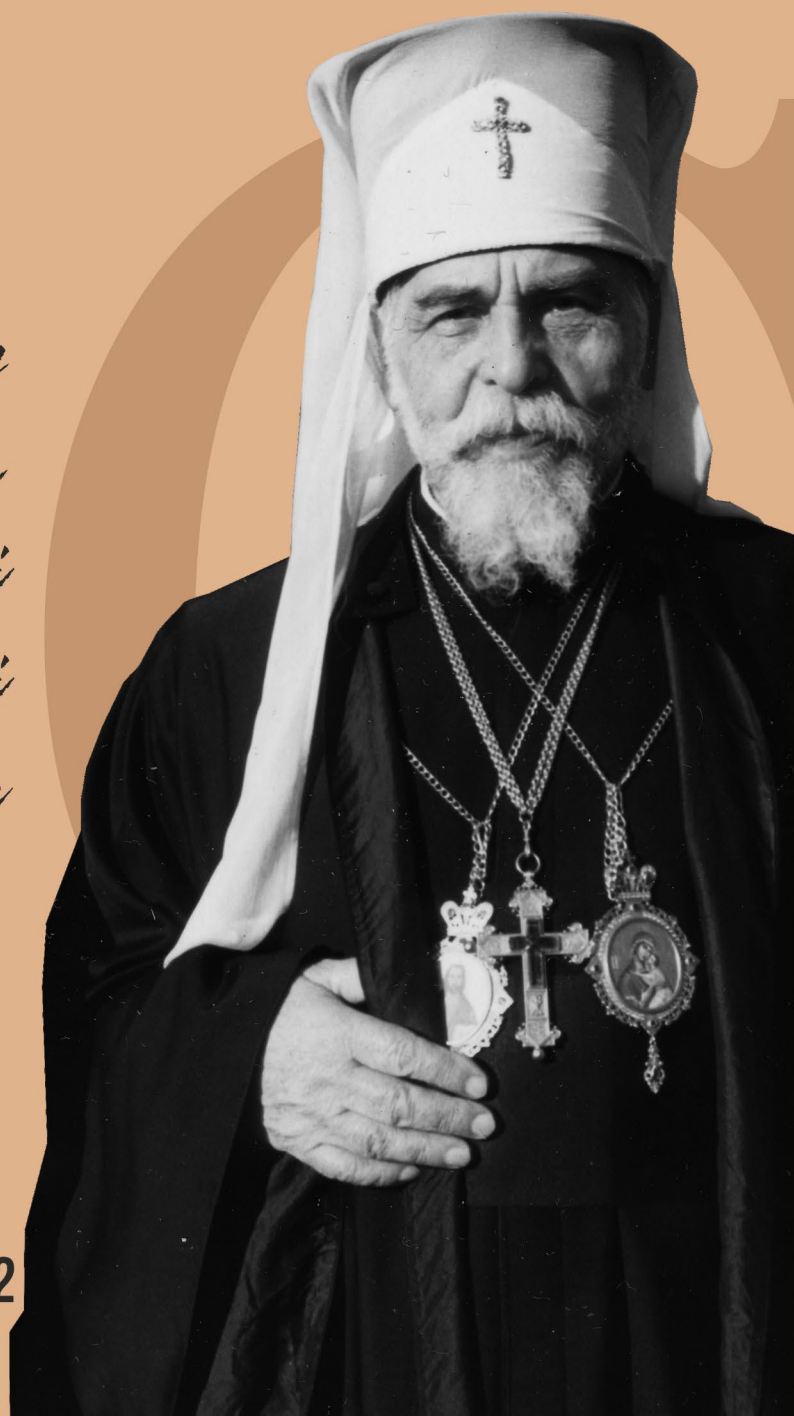

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

Матеріали науково-краєзнавчих литань

ПАТРІАРХ ЙОСИФ СЛІПІЙ- БУДІВНИЧИЙ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ, ДУХОВНИЙ ПРОВІДНИК НАЦІЇ

*До 130-річчя від
дня народження
Патріарха Української
греко-католицької
церкви*

ТЕРНОПІЛЬ, 2022

Тернопільська обласна державна адміністрація
Департамент культури та туризму
Тернопільської обласної державної адміністрації
Тернопільський обласний краєзнавчий музей

ПАТРІАРХ ЙОСИФ СЛІПИЙ – БУДІВНИЧИЙ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ, ДУХОВНИЙ ПРОВІДНИК НАЦІЇ

Матеріали науково-краєзнавчих читань
(до 130-річчя від дня народження Патріарха Української
греко-католицької церкви Йосифа Сліпого)

Тернопіль, 16 лютого 2022 року

Тернопіль
2022

УДК 069(477.84)271.4-726.1(477)“19”(092)

П 20

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Тернопільського обласного краєзнавчого музею (ухвала № 1 від 10.02.2022 р.)

Патріарх Йосиф Сліпий – будівничий Української греко-католицької церкви, духовний провідник нації (до 130-річчя від дня народження Патріарха Української греко-католицької церкви Йосифа Сліпого): матеріали наук.-краєзн. чит., м. Тернопіль, 16 лют. 2022 р. Тернопіль: Тернопільський обласний краєзнавчий музей, 2022. 137 с.; 62 іл.

Рецензент: о. Віталій Козак – доктор історичних наук.

Редакційна колегія: *Кульчицька О.В.* – завідувач художньо-рекламного відділу, *Лукач В.В.* – завідувач нової та новітньої історії, *Костюк С.В.* – завідувач науково-методичного відділу, *Ленчук І.М.* – головний зберігач фондів, *Завіша Г.І.* – завідувачка сектора збереження відділу фондів, *Крупницька О.Б.* – старший науковий співробітник художньо-рекламного відділу, *Касьян Н. О.* – художник I категорії художньо-рекламного відділу.

Відповідальні за випуск: *Шатарський Я.Д.* – директор ТОКМ, *Чеканова Н.Б.* – заступник директора з наукової роботи ТОКМ, *Мерва Л.С.* – учений секретар ТОКМ, кандидат педагогічних наук.

Збірник містить доповіді та повідомлення учасників науково-краєзнавчих читань «Патріарх Йосиф Сліпий – будівничий Української греко-католицької церкви, духовний провідник нації», які охоплюють життя та діяльність легендарної постаті української історії XX століття. Висвітлені матеріали досліджень базуються на музейних зібраннях Тернопільщини.

Матеріали спрямовані для широкого кола науковців, краєзнавців, викладачів, педагогів, студентів, учнів, а також усіх, хто цікавиться історією української церкви в персоналіях.

Роботи друкуються в авторській редакції.

ЗМІСТ

Українець Наталія Витоки високої духовності у родинному вихованні майбутнього патріарха	7	Волинець Надія Патріарх Йосиф Сліпий у філателістичних та пропам'ятних виданнях, як пам'ять серця д-ра Романа Смика	37
Пукач Володимир Діяльність митрополита Андрея Шептицького та архієпископа Йосифа Сліпого у період 1939-1941 рр.	12	Костюк Степан Поетичні присвяти Йосифові Сліпому авторів Тернопільщини Тематично-регіональні філокартичні присвяти Йосифові Сліпому	43
Ковальчук Світлана Тернистий шлях поневірянь митрополита Йосифа Сліпого	18	Боженко Надія Страдник за віру і духовний провідник нації (за матеріалами виставки, присвяченої 130-й річниці від дня народження Йосифа Сліпого)	46
Катеринюк Любов Йосиф Сліпий після звільнення з ув'язнення. Переїзд до Риму. Римський період життя і діяльності (1963-1984 рр.)	23	Стрелець Наталія Роль д-ра Романа Смика у популяризації постаті Йосифа Сліпого засобами філателії	50
Зборівська Оксана Виступ Йосифа Сліпого на Другому Ватиканському соборі	28	Пайонк Марія «Я з Вами по всі дні і до кінця віку». Блаженніший Патріарх Йосиф Сліпий (1892-1984). Повідомлення про бібліографічний покажчик	54
Васильцьо Галина Листи Верховного Архієпископа і Кардинала Йосифа Сліпого з Ватикану у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею	32	Савак Богдан Кардинал Йосиф Сліпий у пам'яті родини Веснів.	57

<p>Ленчук Ірина Наш земляк Іван Лужецький – радник видатного богослова Йосифа Сліпого</p>	<p>61</p>	<p>Сута Леся Він тіло віддав, щоб молитись за нас... (священномученик Яким Сеньківський)</p>	<p>96</p>
<p>Костюк Степан Тематично-регіональні філокартичні присвяти Йосифові Сліпому</p>	<p>67</p>	<p>Левенець Любов Степан Качала – провідник пригнобленої нації</p>	<p>102</p>
<p>Гнатишин Галина Фонд Йосифа Сліпого у збірці Тернопільського обласного краєзнавчого музею</p>	<p>70</p>	<p>Олексишин-Шкільна Олеся Роль о. Сильвестра Лепкого у національно-просвітницькому русі на Бережанщині</p>	<p>105</p>
<p>Вітвіцький Олег Діяльність духовенства Української Греко-Католицької Церкви як чинник формування національної ідеї у Східній Галичині на початку ХХ століття</p>	<p>77</p>	<p>Кульчицька Оксана Духовна зброя митрополита Галицького Йосифа Сембратовича</p>	<p>109</p>
<p>Лисак Ірина Роль греко-католицьких священників у збереженні національно-культурної ідентичності (на матеріалах діяль- ності родини Барвінських)</p>	<p>81</p>	<p>Мельник Ігор Причинки до історії підпілля Се- стер Службниць у Бережанах (1946–1989)</p>	<p>114</p>
<p>Лучків Лариса Галицький Прометей (із мудрості праведного Андрея Шептицького)</p>	<p>90</p>	<p>Луцька Марія Участь родини Лепких- Глібовицьких у просвітництві та патріотичному вихованні населення Тернопільщини ХІХ-ХХ століть</p>	<p>119</p>

Завіша Галина

Священничий одяг у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею

124

Чеканова Наталія

Свідчення існування підпільної діяльності УГКЦ у Тернополі

129

Українець Наталія,
завідувачка сектора відділу нової та новітньої історії
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

**ВИТОКИ ВИСОКОЇ ДУХОВНОСТІ У РОДИННОМУ
ВИХОВАННІ МАЙБУТНЬОГО ПАТРІАРХА
(17 ЛЮТОГО 1892 – 7 ВЕРЕСНЯ 1984)**

У роботі висвітлено особливості виховання дітей в родині Івана Сліпого-Коберницького та Анастасії (з дому Дичковська); подано інформацію про перші успіхи в навчанні майбутнього патріарха в початковій школі, зародження особливої тяги до вивчення іноземних мов та формування світогляду гімназиста Йосифа Сліпого.

***Annotation:** The peculiarities of raising children in the family of Ivan Slipyi-Kobernytskyi and Anastasia (from the Dychkovska family) are highlighted in the work; information is given about the first successes in the education of the future patriarch in primary school, the emergence of a special desire to learn foreign languages and the formation of the worldview of high school student Yosyf Slipyi.*

***Ключові слова:** Йосиф Сліпий, родинне виховання, патріарх, гімназія, відзнака, іспит.*

***Key words:** Yosyf Slipyi, family upbringing, patriarch, grammar school, honors, exam.*

Серед різних соціальних факторів, які впливають на становлення особистості, одним з найважливіших є родина. Саме тут, у процесі близьких відносин з матір'ю, батьком, братами, сестрами та іншими родичами кожна дитина, як губка, всмоктує традиції, ідеали, переконання, на основі яких починає формуватися її світогляд. Те, що людина здобуває в родині, вона зберігає протягом всього наступного свого життя.

Виховуванню дітей в християнській родині Івана Сліпого-Коберницького та Анастасії з дому Дичковська приділяли

надзвичайно велику увагу. Найголовніше чого навчали – це бути чесними, ввічливими та поважати інших, особливо старших. Наголошували і шанувати чесну працю. Батьки Сліпого дотримувались канонів християнства, проводили багато часу в молитвах. Тому Йосиф Сліпий з малих років був привчений ходив до церкви: спочатку до храму приходив з матір'ю, а пізніше, коли підріс, і сам. Він побожно слухав науку релігії, щодня чемно молився. Хоч батьки були заможні, але відзначалися великою працьовитістю, жертівністю для вбогих і

великою любов'ю до ближніх. Іван і Анастасія Коберницькі-Сліпі також наголошували своїм дітям, що вони повинні жити дружно та допомагати одне одному. Ця закладена у дитинстві відповідальність за долю братів та сестер спонукала Йосифа Сліпого завжди пам'ятати про свій обов'язок допомагати родині. У Центральному державному історичному архіві Львова збереглася частина родинного листування, з якого довідуємося про регулярну матеріальну допомогу рідним. Й. Сліпий неодноразово пересилав грошові подарунки своїм братам і сестрам на свята; покривав всі витрати на лікування туберкульозу і поїздки на південь братові Миколі; опла-

чував лікування двоюрідного брата Романа та племінника Романа. Про свою родину Йосиф Сліпий завжди згадував із теплом. Не раз стверджував, що не піддався «атеїстичній стихії» завдячуючи лише великій релігійності, винесеній із дому батьків.

Майбутній кардинал був наймолодшим сином у багатодітній сім'ї. Як згадує сам у книзі особистих спогадів («Спомини») – «Я народився, як останній син, 17 лютого 1892 року» [5, с. 73]. Окрім нього, було ще восьмеро дітей: четверо синів – Микола, Михайло, Роман, Володимир – та четверо доньок – Марія, Розалія, Францішка та Євгенія.

Батько – Іван Семенович Сліпий-Ко-

Будинок, в якому пройшло дитинство Йосифа Сліпого.

берницький (1848-1927) був добрим і заможним господарем та надзвичайно працьовитою людиною. У будні дні він по-рався на господарстві, завжди щось будував. Збереглася хата – велика, яку в нас на Тернопільщині називають «чворак», тобто чотири кімнати. Щоб до такої доробитись селянам, потрібно було багато і важко працювати на землі. А у вихідні дні займався громадською роботою. За своє працелюбство, любов до порядку на господарці, набожність і почуття справедливості мав велику пошану серед односельців – Івана Коберницького, упродовж двадцяти років обирали сільським війтом.

Мати – Анастасія Романівна Дичковська (1850-1924) була вихована в християнській віруючій сім'ї і це почуття старалася передати своїм дітям. Вона власним життям вчила, як треба жити вірою в Бога. Майбутній патріарх згадував про своє дитинство: «Я любив також ходити за матір'ю, як вона збирала на городі всі квіти, щоб святити на Спаса разом з овочами. Коли я зауважив, чому такий грубий снопик брати до свячення, чи не вистачило б кілька, то вона відповідала, що кожний цвіт проситься, щоби його посвятили» [5, с. 74].

Дуже важливу роль у формуванні особистості Йосифа Сліпого відіграв брат Роман (1881-1918). Коли малому Йосифу виповнилося п'ять років, він купив для нього «Буквар» і зимовими вечорами вчив його читати й писати. Про це згадував Йосиф Сліпий: «Старший брат Роман був

моїм першим вчителем, а Український буквар – першою книгою». На знак вдячності своєму братові Йосиф Сліпий у 10-ту річницю смерті присвятив його пам'яті книжку «Шляхом обнови», яка вийшла друком у Львові в 1928 році з такою посвятою: «Пам'яті мого брата Романа».

В 1898 році Йосиф Сліпий пішов до початкової школи у рідному селі Заздрість. Вона знаходилась через дорогу від будинку, в якому проживала родина Сліпих.

В початковій школі, Йосиф Сліпий вивчав польську та німецьку мови. Щоб добре освоїти останню з них, йому допомагали – мама, яка трохи знала мову, та брат Микола (1872-бл.1952), який мав німецькі букварі та книжки.

Після закінчення початкової школи в Заздрості, Йосиф Сліпий розпочав навчання у Вишнівчику. Чому саме там? «Найперше тому, що там була повна чотирикласова школа, в якій вчили в третій і четвертій класі по-німецьки, і вона була відома з того згляду на Поділля» [5, с. 87] – згадував Йосиф Сліпий. А ще недалеко від церкви і школи жила його рідна сестра Розалія з своїм чоловіком Йосифом Гриневичем. Щоб поглибити знання з німецької мови, вчитель Іван Слободяник (із Заздрості), додатково давав приватні уроки новому учневі. Саме завдяки йому Йосиф Сліпий побачив «Кобзаря». Першим твором, який вивчив були – «Думи мої, думи мої», а згодом й інші вірші Т. Г. Шевченка.

В 1903 році Йосиф Сліпий, закінчив четвертий народний клас австрійського

типу з найкращими оцінками в свідоцтві з такою приміткою: «przykładał się do nauki z największym zamiłowaniem» («Брався до науки з найбільшою пристрасстю»). Попро-

Майбутній Патріарх в юності.

щавшись з отцем-парохом, з учителями та сестрою, повернувся додому.

Щоб продовжити навчання, в цьому ж році Йосиф Сліпий відправився до Тернополя, щоб поступити у Руську гімназію. Кандидати повинні були складати такі вступні іспити: диктанти з української та німецької мови і математики. Написавши їх добре, Йосиф Сліпий, був звільнений від інших усних іспитів. Він купив собі сріб-

ного паска і повернувся з батьком додому. Для чого ж йому потрібен був цей срібний пасок? Всі учні гімназії, а було п'ять гімназійних класів, ходили у формі з пасками: в молодших класах носили срібні паски, а в старших (починаючи з п'ятого) – золоті.

Навчання в гімназії тривало з 1 вересня по 15 липня. Тому 30 серпня прощавшись з родиною, відправився на навчання до Тернополя. «Не забуду ніколи і тих сліз, з якими супроводжувала мене мати до воріт» [5, с. 93], пригадує Блаженніший. Тут варто згадати, що 11-річного хлопця віддали вчитися за 40 км від рідного дому. У Тернополі Йосиф Сліпий спершу проживав в будинку по вулиці Стрілецькій, де батько винайняв йому кімнату. А в шостому класі вже разом з своїм двоюрідним братом Родіоном (1887-1948) (ТОКМФ-XXI-10736, 10737), сином рідної тітки Францішки. Разом вони вчилися в одному класі гімназії, разом здавали екзамени і товаришували все життя. У роки Другої світової війни Родіон Сліпий добровільно зголосився до дивізії «Галичина», де був полковим лікарем. Під кінець війни опинився в американській зоні окупації Німеччини в таборі для переміщених осіб у Міттенвальді, що на півдні Баварії неподалік від кордону з Австрією, і там помер 1 червня 1948 р. Після свого звільнення Йосиф Сліпий доглядав його могилу [5, с. 236].

Лекції тривали з 8 до 13 години [2, с. 13]. Щороку гімназисти готували концерт в честь Тараса Шевченка.

В третьому класі гімназії учні по-

чинали вже говорити по-грецьки. Йосиф Сліпий дуже любив цю мову і присвячував багато часу на її вивчення.

«У шостій клясі я вже був відзначаючим. Перший відзначаючий був Іван Бабій, знаменитий клясичний філолог» [5, с. 98], (ТОКМРК-1775) – згадує у «Споминах».

Іван Бабій (1893-1934) вчився у Тернопільській гімназії разом із Йосифом Сліпим, згодом вивчав класичну філологію на філософському факультеті Львівського університету. В роки Першої світової війни та визвольних змагань був старшиною УГА. Йосиф Сліпий підтримував дружні стосунки з Іваном Бабієм від шкільної лавки аж до самої його загибелі, часто бував у нього в гостях [5, с. 242].

Гімназія Франца-Йосифа була школою класичного типу, де обов'язковими предметами були латинська, німецька, українська, польська, грецька мови, релігія, історія і географія, математика, природознавство, фізика та хімія. У сьомому і восьмому класах вчили вступ до філософії, логіку та психологію. Необов'язковими предметами були такі, як – історія рідного краю, французька мова, малювання, спів, фізкультура, стенографія, каліграфія.

Згодом кардинал Сліпий згадував, що тодішня гімназіальна методика «стояла низько і звичайно всі предмети треба було виучувати напам'ять». Учні, які наприкінці семестру отримували двійку, змушені були платити в касу 20 ринських так званого дідактруму (для порівняння нагадаємо, що місячна квартплата становила 12

ринських), і Йосиф дуже боявся, щоб його батькам коли-небудь не довелося за нього додатково платити важко зароблені гроші. З усіх предметів, що вивчалися у гімназії, Й. Сліпий з приємністю згадував уроки співу Івана Левицького, який розпізнав виняткові голосові дані Йосифа і готовив його до сольних концертів у шкільній хоровій капелі, що була організована ще в 1903 році під впливом зустрічі з відомим українським композитором Миколою Лисенком.

Хочеться відзначити, що разом із Йосифом Сліпим у Тернопільській гімназії навчалися брати Гжицькі, актор Мар'ян Крушельницький і відомий режисер Лесь Курбас, фізик Олександр Смакула, громадські та політичні діячі: Катерина Зарицька, Василь Мудрий, Михайло Сорока, Ярослав Стецько та багато інших видатних українців.

В 1911 році навчання в гімназії Йосиф Сліпий закінчив з відзнакою. Матуру (державний екзамен) можна було складати на вибір – письмово або усно. Йосиф Сліпий вибрав усний іспит. На екзамені з української мови він говорив про пролог Івана Франка до «Мойсея», а з латинської мови з Тацита – про переслідування християн [2, с. 14]. Закінчив він свій екзаменаційний захист Українською патріотичною думою (віршем) поета Володимира Самійленка «На печі» (написаний 28 жовтня 1898 р.), в якій є такі рядочки: «Ще стоїть Україна! Не вмерла вона, і вмирати не має охоти».

Так Йосиф Сліпий вступив у своє зріле 19-літнє життя...

Джерела та література

1. Бевз М., Дубик Ю. Матеріали з досліджень будівель на обійсті Івана та Анастазії Сліпих (батьків Патріярха Йосифа). Свята Софія, Вер., 1998. Час. 1. 50 с.
2. Драган А. Маємо Кардинала. Джерсі Ситі, 1966.
3. О. Глібчук П. Патріарх Йосиф Сліпий. Через терня випробувань до зірок небесної слави. Тернопіль, 2002. 139 с.
4. Опалко Н. Хресний шлях Йосифа Сліпого. Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. 48 с.
5. Сліпий Й. Спомини / ред. Дацько І., Горячої М. Львів – Рим: УКУ, 2014.
6. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею, інвентарні номери – ТОКМФ-XXI-10736, 10737; ТОКМРК-1775.

Пукач Володимир,

завідувач відділу нової і новітньої історії

Тернопільського обласного краєзнавчого музею

ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ТА АРХІЄПІСКОПА ЙОСИФА СЛІПОГО В ПЕРІОД 1939-1941 РР.

В статті висвітлюється діяльність митрополита Української греко-католицької церкви Андрія Шептицького у період 1939-1941 рр., після анексії західноукраїнських земель Радянським Союзом. Проаналізовано основні аспекти розширення структури церкви на інші території СРСР, призначення архієпископа Йосифа Сліпого наступником митрополичого престолу, проведення Львівського Архиєпархіального собору. Розкрито найважливіші аспекти праці митрополита в напрямку збереження діяльності церкви у важких умовах радянського тоталітарного режиму.

***Anotation:** The article covers the activities of the Metropolitan of the Ukrainian Greek Catholic Church Andrei Sheptytsky in the period 1939-1941, after the annexation of western Ukrainian lands by the Soviet Union. The main aspects of the expansion of the church structure to other territories of the USSR, the appointment of Archbishop Joseph the Blind as the successor to the metropolitan throne, the holding of the Lviv Archdiocesan Council are analyzed. The most important aspects of the metropolitan's work in the direction of preserving the activities of the church in the difficult conditions of the Soviet totalitarian regime are revealed.*

Ключові слова: Українська греко-католицька церква, Андрей Шептицький, Йосиф Сліпий, Львівський Архидіоцезіальний собор, анексія, Радянський Союз, західноукраїнські землі.

Key words: Ukrainian Greek Catholic Church, Andrei Sheptytsky, Joseph the Blind, Lviv Archdiocesan Council, annexation, Soviet Union, Western Ukrainian lands.

Коли розпочалася Друга світова війна митрополитові Шептицькому було 73 роки. Вже десять років як недуга паралічу прикувала його до візка. Незважаючи на хворобу він продовжував керувати своєю митрополією.

В радянській дійсності митрополит розгортає апостольську діяльність. Через те що багато греко-католицьких священників і вірних в наслідок більшовицької окупації Галичини насильно опинилися поза Галицькою митрополією, митрополит Андрей намагався поширити свою апостольську працю і поза межі України. 9 жовтня 1939 р. він встановив чотири нові екзархати, які охоплювали територію всього СРСР, та іменував чотирьох екзархів. До першого екзархату належали: Волинь, Підляшшя, Полісся і Холмщина з екзархом Миколою Чарнецьким.

До другого належала Білорусія з екзархом о. Антонієм Неманцевичем.

До третього належали Росія і Сибір з екзархом о. Клементієм Шептицьким.

Четвертим була Велика Україна з екзархом отцем-митратом Йосипом Сліпим [1, с. 200].

Одною з основних причин призначення цих екзархатів була в першу чергу душпастирська. Тисячі людей, військових

і цивільних, перевезено, депортовано і переселено. Між ними було багато греко-католиків, про них потрібно було подбати і, ризикуючи навіть власним життям, дати належну духовну опіку [2, с.17]. Митрополит Андрей у лютому 1940 р. писав: «Розписується конкурс на парохії в Києві, Одесі, Вінниці, Харкові і Полтаві. Вимагається готовності вдень і вночі на всякі жертви, які були би потрібні, або хоч би хосенні для справи з'єдинення наших вірних, нез'єдинених православних і безбожників хрещених і нехрещених...».

В наступному місяці березні 1940 р. митрополит Андрей знову звернувся до свого духовенства словами: «Як Бог дасть, прийде нам ласка, - а певно многим з нас Бог дасть ту ласку, - проповідувати в церквах Великої України, право-і-лівобережної, аж по Кубань і Кавказ, Москву і Тобольськ. Треба бути на те приготованим». Конкретніше він намічав цю працю після Собору Екзархів, що його скликав і ним керував митрополит Андрей у Львові 18-19 вересня 1940 р. [1, с.201].

Коли з приходом більшовиків почалися масові арешти, митрополит Андрей готувався до своєї смерті від рук загарбників. Причиною цього було вбивство його брата Лева з дружиною в Прилбичах. Тому

він просив папу, щоб той поблагословив його на смерть за віру і за єдність Церкви. Крім цього, він вислав одного священника до Риму з проханням щоб папа Пій XII іменував отця ректора Йосипа Сліпого його коадютором з правом спадкоємства. Висланий священник з великими труднощами повернувся з Риму і привіз митрополитові листа датованого 27 листопада 1939 р. в якому кардинал Тіссеран пише про схвалення Ватиканом кандидатури Й. Сліпого як коадютора і спадкоємця митрополичого престолу.

Митрополит Андрей дав прочитати цього листа о. ректору Й. Сліпому, а той став відмовлятися, кажучи що це велика відповідальність, брати на себе такий важкий обов'язок. На це почув відповідь митрополита, що «ще більша відповідальність не взяти його під цю пору». «Та ж я нічого не зможу зробити в цих умовах», опирався Й. Сліпий. «Що зможете, те зробіте»; відповів митрополит Андрей і додав: «Коли бажаєте прийняти свячення?». Через кілька днів припадало свято Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії (22 грудня 1939 р.), Йосип Сліпий прохав про хіротонію в це Марійське свято.

З огляду на недугу митрополита Андрея, що вже довгий час був прикований до крісла, хіротонія відбулася в митрополичій молитовниці. Співсвятителями були єпископ Микита Будка і єпископ Микола Чарнецький, у присутності членів львівського Крилосу.

Про хіротонію архиєпископа Йоси-

па Сліпого повідомив митрополит Андрей своє духовенство і вірних листом 31 грудня 1941 р. «Преосв. Йосиф - писав митрополит Андрей - знаний вже всьому Духовенству як довголітній Ректор Духовної Семінарії. Його заслугою є оснування та ведення Богословської Академії й велике оживлення науково-богословського руху в нашій єпархії. Його теж заслугою є незвичайно цінний музей Семінарії. Серед дуже тяжких відносин відновив Преосв. Йосиф зруйнований будинок Семінарії та зорганізував в ньому Духовні Семінарії - велику і малу».

Так потайки, серед невеликого кола вибраних осіб, відбулася ця велика епохальна подія для греко-католицької церкви, що забезпечило подальший провід в цій церкві у важких умовах радянського тоталітарного режиму [1, с. 203].

В перші місяці більшовицької окупації митрополит Андрей писав короткі послання і поучення: до духовенства, до монахів і монахинь, до дяків, до вірних, до української молоді, до студентів Богословської Академії, до отців-катехитів, до сповідників та ін. і друкував їх у «Львівських Архиєпархіальних Відомостях». Водночас доручав своїм священникам, до яких дійде число «Львівських Архиєпархіальних Відомостей», переписувати його для своєї парафії, а по змозі для кількох сусідніх [1, с. 200].

В листопаді 1939 р. радянська влада забороняє у всіх школах проводити молитву, усунуто з усіх шкільних кімнат розп'ят-

тя Христа. Протестуючи проти цих заборон, митрополит вислав листа, до голови відділу народної освіти у Львові тов. Жарченка.

Через те, що митрополит не одержав відповіді на свої протести, він просив священників ігнорувати урядову заборону, наскільки це було можливим [3, с. 125].

Одночасно він звернувся окремим посланням до української молоді закликаючи її бути вірною Богові, Церкві і своєму народові. У відповідь на це з'явилася стаття в російському журналі «Безбожник» проти митрополита під заголовком «Глава уніатів».

Весною 1940 р. митрополичий ординаріат видав кілька розпоряджень відносно виховання молоді. Мова була про навчання катехизму, про те що радянська шкільна влада є шкідливою і небезпечною для молоді та про потребу рятувати дітей від загрози «фанатичної пропаганди безбожництва в школі». Дітям доручено носити на грудях хрестики і релігійні медалики [4, с. 9].

Коли митрополит Шептицький побачив, що більшовики його поки що не заарештують, вирішив розпочати Архиєпархіальний Собор. Посланням «До духовенства і вірних» 13 квітня 1940 р. запросив усіх священників Львівської архиєпархії на цей Собор, прохаючи священників подати свої побажання і пропозиції. Собор тривав майже рік. Він видав 31 декрет та багато правил, які мають теоцентричний характер, тобто Бог найвища мета

й осередок усього того, про що може бути мова в християнстві.

В час цього першого Львівського Собору Митрополит Андрей нагадував, що основним зобов'язанням утримання священників є совісне і ревне сповнення всіх обов'язків як у парафії, так і в деканаті. Також Собор проголосив загальну засаду - утримуватися від всякої політики, але проповідувати Євангеліє і провадити всіх людей до спасіння в повній любові до свого народу і всіх ближніх.

Йосиф Сліний. Фото 1930-х рр.

У промові на закінчення першого Собору митрополит Андрей згадав і про важкі воєнні обставини, серед яких він від-

бувався, і про смерть двох священників, учасників соборних нарад, що стали жертвою тих обставин у Львові, і про арешт чотирьох найближчих співробітників та десятих інших членів Собору.

В 1941 р. відбувся другий Архиєпархіальний собор, але його діяння, декрети і правила не вийшли окремою книгою, тільки з'явилися найважливіші правила і декрети цього собору у «Львівських Архиєпархіальних Відомостях». А саме: про культ Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці, про Закон, про догматичні основи моралі, про Декалог, про три перші Божі Заповіді, про почитання Святих, про іконографію, про четверту Божу Заповідь, про послух для церкви, про вислів «поза вселенською Церквою нема спасіння» і про обряди [1, с. 207].

Перша більшовицька окупація Захід-

ної України тривала неповні два роки. 22 червня 1941 р. вибухнула німецько-радянська війна і радянські війська були змушені відступити з території Галичини, що, однак, не обійшлося без жертв серед українського народу. Про відступ більшовиків у своїх спогадах згадує митрополит Йосип Сліпий: «Страшним був відворот большевиків. Пополудні заїхав большевицький танк перед катедру. Нас витягнула поліція з помешкань і поставила під мур. Енкаведисти роздерли теж на мені рясу. Так стояли ми дві до трьох годин, а за плечима скоростріли, ручні гранати, танки й панцерні гармати. Ми розбудили в собі жаль за гріхи і очікували смерті. Від часу до часу нас ще слідили. В кінці прийшов старшина й пустив нас на волю» [5, с. 112]. Датовані ці спогади червнем 1941 р.

Таким чином незважаючи на постій-

Йосиф Сліпий (попереду) та митрополит Андрей Шептицький (у візочку).
Фото кінця 1930-х рр. ЦДІА у Львові.

ний тиск з боку владних органів, ліквідацію друкарень і арешти духовенства митрополит Андрей Шептицький зумів організувати українське духовенство і мирян до праці в умовах жорстокого атеїстичного режиму, і своїм прикладом давав насагу вірним греко-католицької церкви. Основним завданням митрополита в цей час було забезпечення

духовної опіки греко-католикам, що опинилися поза межами Західної України на просторах СРСР. Для цього і були створені чотири екзархати, з яких, як надіявся митрополит почнеться відродження греко-католицької церкви по всій Україні, Білорусі, Росії. Дбаючи про майбутнє церкви митрополит призначив коадютора на митрополичий престол яким став Йосиф Сліпий. Також в цей важкий період скликалися Архiepархіальні собори що мали переважно богословсько-теологічний характер. Таким чином за ці два роки митрополит Андрей зумів підготувати своїх вірних до тих жорстоких переслідувань які тривали протягом наступних чотирьох десятиліть років.

Джерела та література

1. Мартирологія Української Церкви. Т.2. Українська Католицька Церква, 1983.
2. Матеріали до вивчення території Української Греко-Католицької церкви. *Патріархат*. 1995. № 3. С.15-19.
3. Велетень зо Святоюрської гори. Логос. Богословський кварталник. 1964.
4. Шараневич Е. Дії Митрополита Шептицького в часі Другої світової війни. *Патріархат*. 1994. № 12. С. 9-10.
5. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. (1939-1953 pp.). К.: Наукова думка, 1995. Т.1.
6. Мудрий С. Нарис історії церкви в Україні. Рим-Львів: Видавництво оо. Василіян - Місіонер, 1995.
7. Душник В. Знищення Української Католицької Церкви в Україні. Календар «Світла», 1980. С. 36-37.
8. Пекар А. Ісповідники віри нашої сучасності. Львів: Місіонер, 2001.
9. Головин Б. Мученики та ісповідники української церкви ХХ століття: Нариси. Статті. Дослідження. Тернопіль: Просвіта, 2000.
10. Гриньох І. Знищення Української Католицької Церкви російсько-більшовицьким режимом: відбитка з журналу «Сучасність». Мюнхен: Сучасність, 1970.
11. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. / за заг. ред. А. Колодного та ін. К. 1996-2002. Т.4. Католицизм / за ред. П. Яроцького. Київ, 2001.
12. Пашенко В. Нескорені греко-католики: Історичні розвідки. *Відродження*. 1999. № 4. С. 21- 30.
13. Панас К. Історія Української Церкви. Львів: НВП «Трансінтех», 1992.
14. Сергійчук В. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. К.: Дніпро, 2001.
15. Коструба Т. Як Москва нищила Українську Церкву. Львів, 1995.
16. А. Шептицький: реалії хресного шляху. *Дзвін*. 1991. № 1.
17. Шептицький: між церквою і політикою. *Людина і світ*. 1990. №11.
18. Білас І. Трагедія церкви. *Патріархат*. 1993. № 5, 6, 7, 8.
19. Нескорена церква. Українська Греко-Католицька Церква у ХХ ст. *Людина і світ*. 1995. № 3, 4.

Ковальчук Світлана,
завідувачка сектора відділу фондів
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ПОНЕВІРЯНЬ МИТРОПОЛИТА ЙОСИФА СЛІПОГО

На основі особистих споминів, приватного листування, заповіту, документів та діаспорних видань висвітлено тернистий 18-ми річний шлях митрополита Йосифа Сліпого під час ув'язнення та заслання по радянських тюрмах і таборах (1945-1963).

Annotation: *Based on the memoirs of Joseph Slipej, his private correspondence, wills, documents, and diaspora publications, the 18-year journey of Metropolitan suffered during his imprisonment and exile in Soviet prisons and camps (1945-1963).*

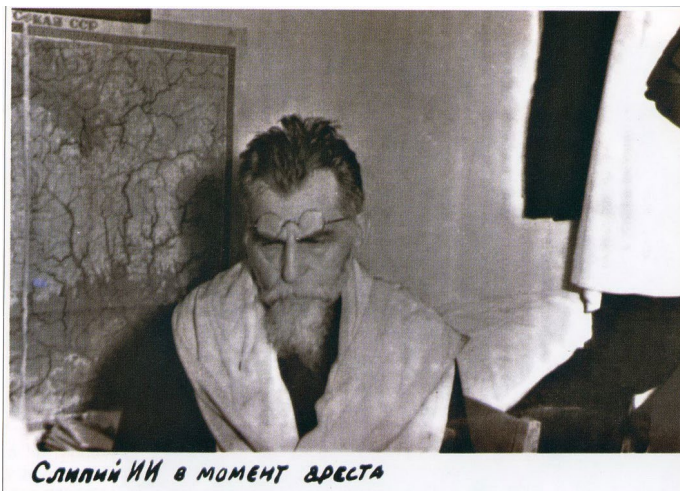
Ключові слова: *Йосиф Сліпий, 18 років ув'язнення, заслання, етапи, незламний дух, сильна особистість.*

Key words: *Joseph Slipej, 18 years in prison, exile, stages, indomitable spirit, strong personality.*

У документах радянських спецслужб інформація про Йосифа Сліпого з'являється з 1939 року. Співробітники Львівського управління НКВС в оперативних донесеннях 1940-х р. характеризували Йосифа Сліпого як «гордого, досить неприступного», вважаючи що «симпатіями духовенства і населення він не користується, надто честолюбний, але в справах богослов'я великий знавець», «самовпевнений, владний, знає майже всі європейські мови» [4, с. 244]. Інтерпретуючи окремі риси Сліпого як негативні, енкаведисти все ж не могли знівелювати працездатність, дисциплінованість та організаційний талант

майбутнього митрополита, а володіння такими якостями допомогло йому в суворих випробуваннях, яких довелося зазнати в ув'язненні та засланні. Ще до арешту 7 агентів різного підпорядкування стежили за митрополитом, ще 30 епізодично інформували про його діяльність та приватне життя.

Йосиф Сліпий був арештований 11 квітня 1945 року у Львові й вивезений на схід. Куди вивезений? Де перебував 18 років? Де жив, у яких обставинах, як з ним поводитися? Крізь залізну заслону на Захід пробився тільки один безсумнівно автентичний документ. Це – лист від 14 березня

Йосиф Сліпий у момент арешту 11 квітня 1945 р.

1956 року до о. Михайла Лади у Відні. На конверті адреса, написана рукою Митрополита: Єнисейський край, о.п. Кузьминка, Маклаково, Сліпий Йосиф. Один короткий лист, єдиний безсумнівний знак життя, запротореного Архипастиря за довгих 18 років! [5, с. 90].

Посередні відомості про митрополита мали лише релятивну вартість, джерелом інформацій були здебільшого листи з Галичини. Після смерті Сталіна багато галичан, що відбули каторгу, між них і певна кількість українських священників, які вернулися на рідну землю. Деякі з них зустрілися з митрополитом в тюрмах і таборах, інші чули від співв'язнів.

Із 591 священника, котрі не побажали воз'єднатися до РПЦ, – 430 органами НКВС і НКДД були заарештовані й засуджені, зазвичай на 10 років відбування ув'язнення в сталінських таборах Сибіру, Далекого Сходу, Казахстану [8, с. 251]. Колишній в'язень Михайло Ілляшук розповідав: « У зовнішньому вигляді Сліпого, в його манері поведінки, в спілкуванні з арештантами не було нічого святенського, релігійного, ніякого показного лицемір'я великомученика, він був простий зі всіми і нікому не прийшло на голову, що до арешту ця людина займала високе суспільне становище...» [9].

Заслужують на увагу і друковані спогади колишніх в'язнів, які після звільнення опинилися на Заході. Першим цінним джерелом стала книга італійського священника-єзуїта о. Леоні, засудженого на 25 років каторги за звинуваченням у «шпигунстві на користь Ватикану». 1955 р. о. Леоні був репатрійований і, повернувшись в Італію, написав книгу, в якій крізь призму особистих переживань, змальовує пекло католицьких священників та віруючих.

Восени 1947 шляхи митрополита й отця Леоні збіглися на короткий час в етапній тюрмі Кірова. « Я зайняв місце на горішніх нарах. Почало смеркатися. Чую, що якийсь незнайомий мені голос кличе мене по імені. Старша людина з бородою стояла перед моїм ложем. Подав мені руку і сказав: «Йосиф Сліпий». Я ніколи досі його не стрічав, але я знав добре, хто він. Це

була для мене велика радість, але водночас і великий біль опинитися тут разом з моїм Митрополитом, що став каторжником, прикованим до галери Христа»[5, с.89].

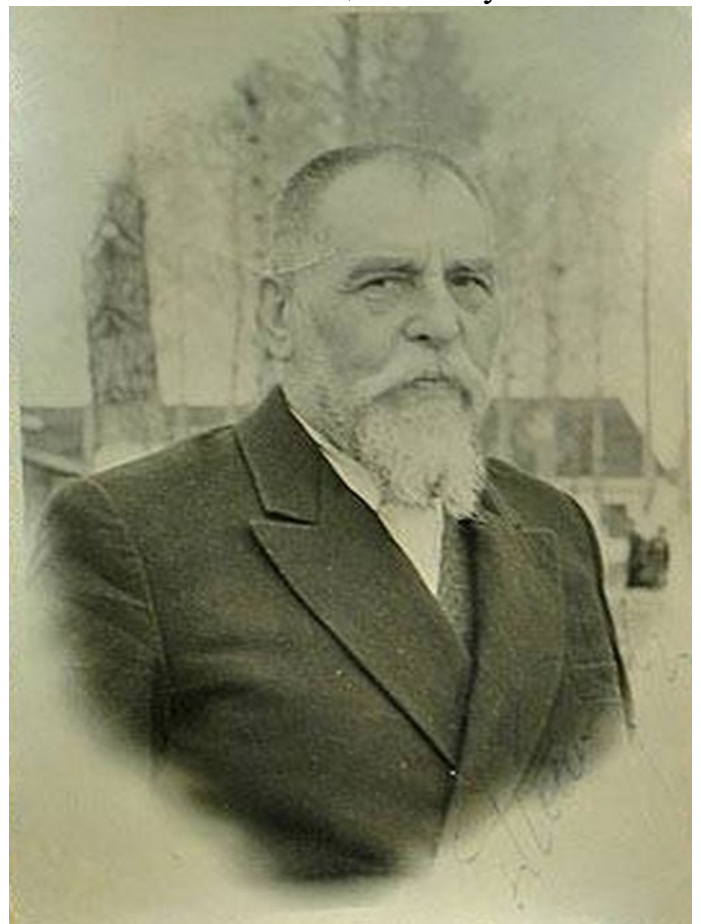
До пізнішого періоду заслання митрополита відноситься спогад, що був надрукований в календарі Світло на 1961 рік. Автор спогаду Станіславський розповідає про перебування разом митрополитом протягом 4 років у одному з таборів праці. « Митрополит прибув до Темняковського району в серпні 1948 року з таборів горішньої Печори. Поодинокі «лагпункти» Темняковського району були розташовані в гущавині лісу, в'язні жили в бараках. Митрополит мав хронічну недугу легенів і в нього майже постійно була температура вища нормальної. Коли стан здоров'я Митрополита гіршав, його відсиляли до «стаціонару», тобто до лікарні. Преса і книжки появилися в концтаборах щойно після смерті Сталіна, до того ж часу не вільно було в'язням мати при собі жодного клаптика паперу. Митрополит тільки дуже рідко отримував посилки . Проте ділився кожною посилкою. Час від часу Митрополит « зникав з табору»: його викликали на слідство» [5, с. 91].

Проте ці інформації на основі листів та спогадів були такі, що з них неможливо було встановити хронологію пересування митрополита. Відомі були лише назви деяких місцевостей, але як довго і коли саме «звідкіля прийшов, коли і куди його даліше відправили» залишалося не з'ясоване. Кіров, горішня Печора, Красноярський

край, Мордовська республіка, республіка Комі, Марійїнський табір Боїми, Розаївка... Відомо було, що митрополита перекидають раз-у-раз з одного табору каторжних робіт до другого на віддалі сотень кілометрів. Іноді він повертався вдруге і втретє до тієї самої місцевості, де вже раніше був засланий. Яка ціль і який сенс тягати в'язнів з місця на місце – це вже таємниця садистичних переслідувачів [5, с. 107].

Сліпий усвідомлював: однією з умов його звільнення 1963 року було запевнення зі сторони Апостольської Столиці, що він не робитиме жодних заяв проти радянської влади і не говоритиме публічно про переслідування Церкви і релігії в Україні чи СРСР [6, с. 224].

Найбільше ж цікавило усіх питання

Йосиф Сліпий перед виїздом із СРСР.

чи митрополит сказав щось про свої переживання у радянських таборах. Після визволення він почав диктувати спогади своєму секретареві о. Івану Хомі і завершив через рік, після чого не повертався до них майже десятиліття (спомини опубліковані щойно 2017). У зверненнях до вірних є місця, з яких поза всяким сумнівом можна зробити висновок про його 18-річний тернистий шлях. Змальовуючи стан церковної руїни під радянським режимом, митрополит говорить про «тюрми й приниження», «про безодню страждань і наруг», «про найгірше болото й смітник пониження» та про себе як про «свідка цього знуцання і цих мук» [1, с. 21].

У лютому 1963 року з'явилася стаття під назвою «Зустріч з архієпископом Сліпим в одному з таборів рабської праці північної тундри. Звіт очевидця, що повернувся недавно з полону» (із статті австрійського професора): «Вагоном сильно шарпнуло і поїзд поволі зупинився. Знадвору чути було роздратовані переклики й поспішні кроки. Хтось вигукував накази. Засуви важких дверей нашого вагона, до речі, був це вагон для транспорту худоби, - відсунулися... Перед нами лежало поле, вкрите глибоким снігом. Пройти крізь снігові замети було надзвичайно тяжко. Разу-раз хтось падав і, здавалося, що загрузне в снігу назавжди. Я ближче познайомився з моїм товаришем недолі. Досі я знав лише його прізвище: Сліпий. Я здогадувався, що він – священник, достойна постать, повна гідності поведінка, посивіла борода... Ін-

коли в'язні отримували посилки. В одній з них були сушені виноградні грона. Митрополит узяв їх у руки немов цінний скарб. Кілька дав до склянки з водою і поставив під ліжку. Таким чином з'явилося літургичне вино для Служби Божої, яку він потайки відправляв» [7, с. 83].

У перших проповідях до вірних в українських церквах в Римі митрополит, змальовуючи релігійну ситуацію Союзі, тільки натяками й немов між рядками сказав дещо про умови свого життя на каторзі.

Із спогадів Йосифа Сліпого: «Коротко обвинення було таке: «шпiон Ватикана, враг советського народу, як церковний iєрарх жив за кошти народу». Перший засуд 1946 на 8 років таборів, другий після відбуття покарання 1953 до інвалідного дому в Маклаково, третій засуд 1959 на сім років ув'язнення, а четвертий – заочна ухвала Судової колегії Верховного Суду УРСР від 27 вересня 1962 року (за якою Сліпий визнаний особливо небезпечним рецидивістом).

Ще більш виснажливішими за табори були пересилки. «По кількох днях нас знову кинули на етап. Серед зливного дощу ми йшли під гору на станцію залізничу 3-5 км, а потім завагонами далі на Печору. В дорозі дали мені тільки гарячої води. Етапи - це найбільш мучачі, просто вбивчі переходи. З такими самими пригодами нас привезено вкінці на Печору. Цілу дорогу від В'ятки до Інти по одній і по другій стороні рейок було видно лягри.

Кожний етап – це страшний хрест Божий, і саме описування його – то величезна мука. Серед бандитів, серед голоду і холоду, без можливості полагодити навіть найконечніші свої потреби, знуцання конвоя, грабежі і т. п.», – згадував Сліпий [5, с. 208].

У червні 1953 року закінчився 8-річний термін ув'язнення митрополита. У супроводі половників МВД Сліпого привезли до Москви з пропозицією допомогти у відносинах з Ватиканом. Після категоричної відмови у співпраці – будинок інвалідів в Красноярському краї. Родичі зверталися до Генерального прокурора СРСР і Президії Верховної Ради СРСР відпустити Йосифа Сліпого на утримання та марно. До смерті Сталіна можна було писати лише 1-2 листи на рік, а після 1953-го один раз на квартал дозволено 5-ти кілограмові посилки. Проте Й. Сліпого неодоразово обкрадали, харчі псувалися в дорозі. У таких нестерпних умовах інвалідного дому була створена багатотомна «Історія Вселенської Церкви на Україні». Сліпий намагався пересилати рукописи своєї історії як в Україну, так і іншим священникам на засланнях, зокрема і, о. Степанові Ратичу – пароху Тернополя.

Попри богословську освіту патріарх мав пристрасть до природничих наук. Він спостерігав за природою, впливом сухого і морозного повітря. В одному з останніх листів описано це незвичне захоплення: «зібрав всі тамошні рослини і засушив та переслав до Львова. Рівно ж після випхані птиці і сибірські звірята, кількадесять

штук. Так само зібрав всі тамошні комахи і мотилі за цілий рік і також вислав до Львова» (ці колекції тепер зберігаються в Державному природничому музеї у Львові. Серед них дві скриньки мотилів та комах, сорока, горностаї, летюча білка та ін.) [2, с. 261].

У нещодавно віднайдених листах Й. Сліпого до монахині Марії-Євфимії Куцини, Блаженніший просив надіслати книги, журнали з історії, філософії, політики, ліки, продукти харчування, особисті речі (термометр, годинник, термос ін.). У листі до прокурора Дубровлагу Сліпий писав, що йому заборонили отримувати посилки тому, що в нього немає близьких родичів, тільки племінниця та медсестра [2, с. 266]. Тих 18 років свого ув'язнення Й. Сліпий вважав змарнованим часом, і навіть якби хтось захотів скласти хронологію життя патріарха на основі лише його споминів, то це б виявилось неможливим.

Сильна особистість та незламний дух Сліпого з іще більшою виразністю розкривається перед нами в розповіді про його табірний період життя, коли силою обставин недавно інтронізований митрополит стає в'язнем радянського Гулагу. Хоч цей період ув'язнення описаний досить скупко, та все ж таке неповне свідчення чимало говорить про особу Йосифа Сліпого. Поставлений в один ряд із злочинцями та рецидивістами, він залишається людиною молитви, зберігає силу духа у жахливих умовах.

Джерела та література

1. Заповіт Блаженнішого Патріярха Йосифа Сліпого. Філадельфія. 1992. 40 с.
2. «І пізнаєте правду...» / упоряд. Г. Крупа, І. Левицький, Р. Хрін, О. Гайова. Львів, 2004. 280 с.
3. Йосип Сліпий. Спомини / за ред. М. Горяча, І. Дацько. Львів: УКУ, 2017. 672 с.
4. Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939-1944 рр.). Київ: Українська видавнича спілка, 2005. 480 с.
5. Рудницька М. Невидимі стигмати. Рим-Мюнхен-Філадельфія, 1971.
6. Українська греко-католицька церква у контексті вітчизняної історії та сучасних суспільних реалій (до 150-ліття з дня народження митрополита Андрея Шептицького та 70-ліття з дня ув'язнення патріярха Йосифа Сліпого): матеріали всеукр. наук.-практ. конф. з міжн. участю. (м. Тернопіль, 24-25 квітня 2015 р.). Тернопіль–Київ: Вектор, 2015. 252 с.
7. Світильник істини. Джерела до історії Української католицької богословської академії у Львові. Торонто-Чикаго, 1976. Ч. 2.
8. Стоцький Я. Держава і релігії в Західних областях України 1944-2964 рр. Київ: ФадолітД, 2008. 510 с.
9. Хома І. Йосиф Сліпий. Отець та ісповідник Української мученицької Церкви. Рим, 1992.

Катеринюк Любов,

завідувачка сектора відділу нової та новітньої історії
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

**ЙОСИФ СЛІПИЙ ПІСЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ З УВ'ЯЗНЕННЯ.
ПЕРЕЇЗД ДО РИМУ.
РИМСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ (1963-1984 РР.)**

Мова йде про духовно-пастирську, церковну і наукову діяльність Йосифа Сліпого під час перебування в Римі. Відзначається велика сподвижницька роль кардинала Сліпого в розбудові і реорганізації УГКЦ та його висока духовна жертвовність на благо українського народу і рідної церкви.

Annotation: We are talking about the spiritual-pastoral, ecclesiastical and scientific activities of Joseph Slipyi during his stay in Rome. The great associate role of Cardinal Slipyi in the development and reorganization of the UGCC and his high spiritual sacrifice for the benefit of the Ukrainian people and the native church are noted.

Ключові слова: провідник, сподвижник, духовність, патріярхат, єднання.

Key words: leader, companion, spirituality, patriarchy, unity

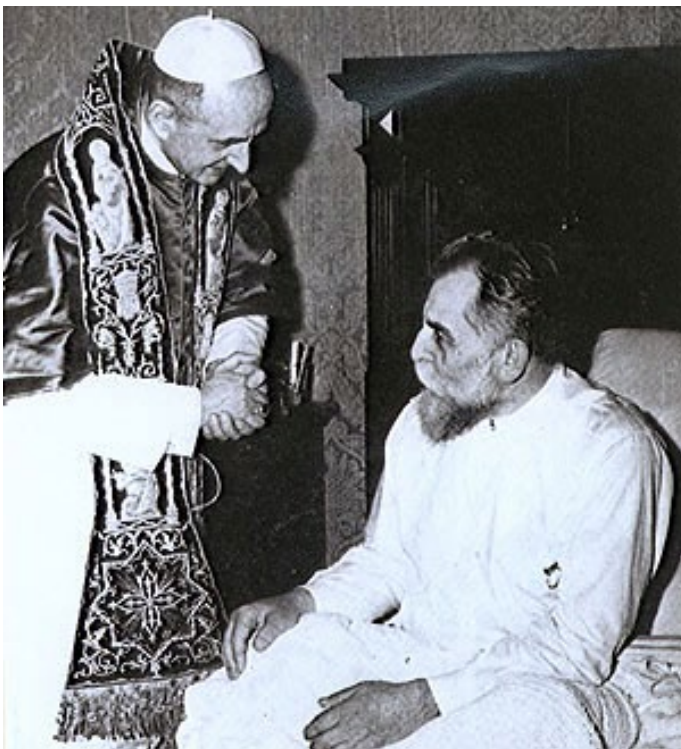
У січні 1963 року закінчився період мучеництва і страждань в радянських концтаборах духовного провідника української нації Йосифа Сліпого. Ці 18 років він вважав марно втраченим життям.

Йосиф Сліпий вважався політв'язнем №1 в Радянському Союзі. Весь прогресивний світ знав про його духовну сподвижницьку діяльність. Робилися спроби домогтися його звільнення. В основному через контакти представників Ватикану з церковними діячами РПЦ. Але всі розуміли, що таке рішення може бути прийняте лише вищим політичним керівництвом СРСР. Папа Римський Іоан ХІІІ звернувся до керівників провідних держав світу, зокрема, до королеви Великобританії та президента США Джона Кенеді з проханням вплинути на М. С. Хрущова. Саме за сприяння Дж. Кенеді і його посланників, які неодноразово зустрічалися з М. Хрущовим, вдалося досягнути домовленості про звільнення Й. Сліпого з умовою його переїзду до Риму. На думку деяких дослідників, Ватикан в свою чергу пообіцяв М. Хрущову більш лояльно ставитися до політики і ідеології комуністичного режиму.

У 1960 році Йосиф Сліпий був засуджений на черговий строк ув'язнення і був відправлений в найсуворіший табір на території Мордовії. 13 січня 1963 року Верховна Рада СРСР нарешті прийняла довгождане рішення про звільнення Й. Сліпого. Його привезли в Саранськ (столиця Мордовської АРСР), де представник КДБ повідомив його про дане рішення.

Варто відзначити, що для Й. Сліпого як духовного провідника не так важливо була його особиста доля, як доля його рідна церква. І тому він запитав: «Ви звільняєте мене. А чи стане вільною наша церква?» Нічого конкретного від чиновника він не почув. З Мордовії Й. Сліпого повезли до Москви. Там декілька днів проживав в готелі, де встиг зустрітися з родичами та висвятив на єпископа Луцького ігумена Тернопільського монастиря Василя Величковського. 3 лютого 1963 р. багатолітний в'язень радянського режиму духовний Великомученик у супроводі представників КДБ і Ватикану поїздом виїхав з Москви до Риму. Він так мріяв їхати через Україну, хотів зупинитися у Львові. В цьому було категорично відмовлено. Шлях пролягав через Білорусію, Польщу, Австрію. Всю дорогу Й. Сліпий нічого не їв, а воду пив лише з крану. Це і не дивно. Тривога і страх не покидали його до самого Риму. 9 лютого 1963 р поїзд прибув на станцію Орте неподалік від Риму. Там Й. Сліпого зустріли високопосадовці Ватикану, і у їх супроводі він відправився у Василіанський монастир. Звільнення Й. Сліпого викликало велике захоплення в світовій громадськості. З ним хотіли спілкуватися журналісти, політики, громадські діячі. Про цю подію багато писала преса. Розпочався багатий і плідний Римський період життя Й. Сліпого, наповнений титанічною працею, високими духовними поривами, вагомими результатами у всіх сферах діяльності. Його заповітною мрією було відновлення УГКЦ,

піднесення її до високого рівня у світі, а також єднання всіх вірних церкви в різних куточках землі. Саме в єдності без незгод, суперечок і непорозумінь Й. Сліпий вбачав основну запоруку сили і міцності народу, держави, церкви. На його думку, українському народу потрібно єднатися у вірі, мові, традиціях, обрядах, культурі і т.д. В цьому його велич і могутність. На другий день по приїзду до Риму Й. Сліпий зустрівся з Папою Іоаном XXIII. Відбулася тепла і душевна розмова. Митрополит передав Папі Римському карту СРСР, на якій було позначені місця, де він відбував ув'язнення, а також текст (меморіал) про жахіття табірної життя в СРСР. Сам Й. Сліпий мало писав і розповідав про те, як над ним знущалися в таборах. Є різні думки з цього приводу.

Йосиф Сліпий із Папою Римським Іоаном XXIII у перші дні перебування в Римі.

Одні вважають, що він більше писав про гноблення церкви, а не себе особисто. Інші

дослідники переконані, що це був певний внутрішній компроміс. Й. Сліпий в глибині душі мріяв про повернення в Україну. Він не відмовлявся від радянського паспорта, в Римі періодично відвідував радянське посольство. Ймовірно з цієї причини не загострював своє ставлення до радянської системи.

З перших днів перебування у Римі Й. Сліпий активно включився в церковно-пастирську і науково-видавничу діяльність.

В березні 1963 р. виступив на конференції українських католицьких єпископів. Звернувся з Великоднім посланням до вірних УГКЦ. Брав участь у літургіях.

Звертаючи основну увагу на розбудову і організацію церкви, вже в перших своїх промовах Й. Сліпий наголошував на необхідності переведення церкви на патріарший устрій.

23 грудня 1963 р. Папа Павло VI призначив Й. Сліпого Верховним Архiepіскопом і ввів його до складу Конгрегації Східних Церков.

25 лютого 1965 р. Йосип Сліпий отримав титул кардинала. Ватикан вже з перших кроків діяльності високо оцінював заслуги Митрополита Й. Сліпого.

Глибоким духовно-філософським злетом були проникнуті його промови на II Вселенському Ватиканському соборі, який відкрився 11 жовтня 1962 р. і тривав до 1965 року. Там він знову говорив про необхідність реорганізувати УГКЦ в патріархат.

Й. Сліпий створював нові храми і монастирі. Він побудував собор св. Софії в Римі. Відновив храм св. Сергія і Вакха, де зберігалася ікона Жировицької матері Божої. За його сприянням було створено і відновлено чимало церков та інших духовних і культурних закладів.

Величною його заслугою є створення Українського Католицького університету ім. папи Климента з філіями в країнах Європи і Америки.

При ньому функціонував потужний науково-видавничий відділ. Й. Сліпий відновив діяльність Українського Богословського товариства та його видання «Богословіє» і журнал «Дзвін».

Поряд з духовною працею Й. Сліпий багато трудився на ниві науки. Він досліджував вчення про св. Трійцю та святого Духа. Його наукові і духовні надбання складають 18 томів. Й. Сліпий схилився до консерватизму у християнському віровченні і намагався наблизити томістичну схоластику до східного богослов'я. В науковому доробку Й. Сліпого є дослідження по історії України та історії церкви.

Важливим фактором в діяльності УГКЦ стало запровадження кардиналом Й. Сліпим церковних синодальних зібрань, які проводилися з кінця 60-х до сер. 70-х рр. XX ст. На них обговорювалися і приймалися постанови і рішення по всіх аспектах церковного життя і керівництва церк-

Кардинал Йосиф Сліпий.

вою, а також канонічні моменти.

У 1970 р. було прийнято конституцію

УГКЦ, ключовим положенням якої стояло запровадження патріархату. Папська курля до цих нововведень ставилося стримано. Рішень синодальних зібрань не визнавала. Це створювало певне напруження у стосунках між Ватиканом і Йосифом Сліпим. Папа Павло VI ідею патріархату вважав не на часі. Синодальні зібрання поступово припинилися. З 1975 року єпископат УГКЦ, самочинно став іменувати Й. Сліпого патріархом. Папа Іоан Павло II обіцяв офіційно визнати патріархат, але не поспішав. А наступники Й. Сліпого цього питання вже не піднімали.

У першій половині 70-х років ХХ ст. кардинал Сліпий здійснив цілий ряд архієрейських поїздок в Канаду, США, Латинську Америку, Індію, Японію де зустрівся з вірянами, виступав перед молоддю, проводив літургійні відправи. Відвідував євхаристичні конгреси на різних континентах. В цих поїздках він невтомно пропагував ідею великого єднання українських греко-католиків навколо своєї церкви. За кордоном він також переконував в історичній необхідності патріаршого правління в УГКЦ. Він знаходив розуміння і підтримку Й. Сліпий прагнув про зближення всіх православних церков, з повагою відношення до УПЦ в екзим.

Під час перебування в Канаді відвідав

в лікарні хворого предстоятеля УПЦ Іларіона (Івана Огієнка).

У грудні 1981 р. кардинал, патріарх Й. Сліпий здійснив історичний крок. Він видав документ (грамоту), яким анулював рішення т.зв. Львівського собору (березень 1946 р.) про заборону УГКЦ.

У кінці 70-х років ХХ ст. Й. Сліпий завершив роботу над книгою спогадів. В 1981 році закінчив багатолітню працю над своїм духовним заповітом. Земний шлях Йосифа Сліпого закінчився 7 вересня 1984 р.

Згідно заповіту його тіло було перевезено в незалежну Україну і перепоховано в крипті собору Св. Юра. Урочиста церемонія перепоховання відбувалося 27 серпня 1992 р.

Римський період життя і діяльність патріарха Й. Сліпого тривав 22 роки.

Це був час воістину титанічної праці та високої духовної самопожертви на благо українського народу і української церкви. Те, за що він боровся стало історичною реальністю: постала Незалежна Україна, стала вільною і відновила свою діяльність УГКЦ. Йосип Сліпий для нас залишається яскравим взірцем високого служіння, ідеалом віри і церкви, незламності духу і переконань.

Джерела та література

1. Сліпий Й. Спомини. Львів: УКУ, 2017.
2. Рудницька М. Невидимі стигмати. Мюнхен-Філадельфія, 1971.
3. Драган А. Маємо кардинала (про Йосипа Сліпого). 1966.
4. О. Петро Глебчук. Патріарх Йосип Сліпий. Через терня випробувань до зірок небесної слави. Тернопіль, 2002.

5. Значимість постаті Патріарха Йосифа Сліпого для національного та духовного пробудження українства : матеріали всеукр. наук. конф. (м.Тернопіль, лютий 2002 р.). Тернопіль: Астон, 2002.
6. Янів Я. Патріарх ісповідників (студії та матеріали до новітньої української історії). Мюнхен, 1983.
7. Левантович О. Не цілуйте руки, а краще виконуйте свою роботу. Сім історій про Йосифа Сліпого. Архівовано 19.02.2017.

Зборівська Оксана,
старша наукова співробітниця відділу стародавньої історії
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

ВИСТУП ЙОСИФА СЛІПОГО НА ДРУГОМУ ВАТИКАНСЬКОМУ СОБОРІ

У роботі проаналізовано діяльність Патріарха Української Греко-Католицької церкви Йосифа Сліпого і його сподвижницьку працю задля єдності християн. Особлива увага зосереджена на участі Блаженнішого у роботі Другого Ватиканського Собору. Детально висвітлено тему виступу про надання Патріархату для УГКЦ та впливи Собору на відносини католиків з некатолицькими конфесіями та нехристиянськими релігіями.

***Annotation:** The work analyses the activities of the Patriarch of the Ukrainian Greek Catholic Church Joseph Slipyi and his companionship for the unity of Christians. Particular attention is paid to the participation of His Beatitude in the work of the Second Vatican Council. The topic of a speech on granting the Patriarchate to the UGCC and the Council's influence on the relations of Catholics with non-Catholic denominations and non-Christian religions is covered in detail.*

***Ключові слова:** Йосиф Сліпий, Другий Ватиканський Собор, Католицька Церква, Папа Іван XXIII.*

***Key words:** Josyf Slipyi, Second Vatican Council, Catholic Church, Theology, Pope John XXIII.*

Цьогоріч Католицька церква відзначає 60-річчя II Ватиканського Собору, який називають одним із найпрогресивніших. Ця безумовно найголовніша церковна подія XX століття відкрилася з ініціативи папи Івана XXIII у 1962 році і тривала

до 1965 року. Напередодні Святий Отець у головному храмі Ватикану у своїй промові до кардиналів дав виразно зрозуміти, що майбутній Собор не був би тільки проблемою внутрішнього управління Католицької церкви, а великим збірним і загальним зусиллям, скерованим на оновлення і на створення сприятливого ґрунту для взаємопорозуміння й зближення між усіма християнськими церквами [3, с. 93].

Перед початком II Ватиканського Собору Папа Іван XXIII звернувся до Москви з проханням звільнити Йосифа Сліпого та відпустити його до Риму. Звільнення Митрополита домагалися громадські та політичні діячі з усього світу, зокрема й президент США Джон Кеннеді. Врешті-решт 12 січня 1963 року Президія Верховної Ради СРСР звільнила патріарха й вислала за межі так званого «радянського раю».

Визволення митрополита Йосифа Сліпого мало особливе значення для українців. Ця подія радісно зворушила до глибини душі увесь український народ. Уся еміграція різними шляхами виявляла свою радість по усіх континентах, при солідарності усього світу. Особливо глибоке значення мало визволення митрополита Йосифа Сліпого для Української Католицької Церкви в Україні.

Прибуття до Риму Йосифа Сліпого, який за свою вірність Католицькій церкві протягом 18 років був «в'язнем Кремля», було знаковою подією під час роботи II Ватиканського Собору, до якої він активно

Йосиф Сліпий із Папою Павлом VI.

долучався. Йосифу Сліпому було надано слово уже під час роботи другої сесії. Отці Собору, стримуючи подих, звернули очі на митрополита, немовби шукали в його обличчі щось важко болюче. Та перед їхніми очима з'явився не мученик, а кремезний старший чоловік, вірний пастир власного народу, який усім своїм зовнішнім виглядом, усією силою духу уособлював УГКЦ – закатовану, змордовану ворогами, але ніким нескорену. Як зазначали римські часописи, блаженний промовляв офіційною мовою Собору, по-латині, але дуже плавно і виразно, ніби він говорив рідною мовою, що приємно вразило слухачів. Йосиф Сліпий дякував всім, хто ревно і щиро молився за те, щоб він міг витримати нелегку долю, дякував за визволення з неволі всім, хто не тільки молився, але і приклав певні

Участь Блаженнішого у роботі Другого Ватиканського Собору.

старання у цій справі. А особливо дякував всім, хто просив за Українську церкву. У третій частині своєї промови митрополит зазначав, що церква повинна бути бідною і зобов'язана служити вбогим, дбати за соціальну справедливість, допомагати людям вирішувати соціальні питання. В цих словах відчувається досвід людини, яка бачила і знає життя, людини, яка на собі відчула, що таке убогість, пройшовши через табори. На закінчення промови вперше на такому поважному зібранні присутні почули тезу про надання нашій церкві патріархату: «Ми пропонуємо, щоб Києво-Галицьку Митрополію піднесли до гідності

патріархату» [4, с. 260]. Митрополит Йосиф вважав, що «Український Патріархат, з'єднаний з Римом, дозволить нам ще більше закріпити наші зв'язки із Заходом і повернути на Заході давнє переконання, що Україна є частиною Європи, а не Азії, куди прагне затягнути нас Москва... Приналежність України до Європи і партиципація в усіх її культурних, духовних і політичних здобутках є можливостями тільки через Рим і при допомозі Риму. Окремий Український Католицький Патріархат мав би служити своєрідним лучником України з Європою в духовній, релігійній і культурній площинах» [2, с. 35].

Перший виступ митрополита на Соборі тривав близько 20 хвилин, хоча згідно з регламентом, за яким ретельно слідкував головуючий, промовець мав вкластися в 10 хвилин. Та виступ Йосифа Сліпого саме життя поставило як виняток із загального правила.

Свої враження з першої промови Митрополита Йосифа Сліпого на Соборі дуже влучно описав аргентинський єпископ Віктор Бонамін: «Сліпий був відзнакою, був свідком однієї епохи історії Церкви, якою міг бути св. Атанасій у своїй; свідком християнської вірності Правди у столітті страшних зрад; був могутнім голосом мовчазної церкви» [5, с. 124].

Друга промова митрополита на Соборі відбулася 12 листопада 1963 року. Його виступ носив характер миротворчого слова до двох розсварених таборів, які, виникли в результаті обговорення. Одна сторона, реформаторська, що хотіла змін існуючого стану, інша – консервативна, що хотіла залишити все на своїх місцях, задовольняючись незначними змінами. Якраз гостра суперечка виникла між цими групами, коли розглядалося, якими мають бути відносини між Єпископатом і Римською Курією. В цій ситуації Блаженніший взяв слово і почав м'яким, спокійним голосом говорити до двох угруповань. Ніби весь його важкий досвід спонукав митрополита виконувати роль примирителя, хоча така

позиція була типова для Йосифа Сліпого. Він ніколи не був прихильником крайніх точок зору, а дотримувався золотої середини, де знаходиться істина. Отож, головна думка промови – поважати погляди інших людей і слухати їх з пошаною, навіть коли ми з ними не погоджуємось, і потрібно вірити в добру волю опонента та прислуховуватись до його думок, бо в кожній думці є зернина правди [1, с. 80].

Третя міжсесія Другого Ватиканського Собору, як і попередні, принесли для Української Церкви та усього українського народу сповнення великого бажання: мати свого Кардинала, який очолював би український Єпископат на Соборі та усю Українську Католицьку Церкву. Радісну звістку про піднесення до кардинальської гідності Першоієрарха Української Церкви приніс ватиканський часопис «Осерваторе Романо» від 25-26 січня 1965 року [5, с. 152].

Таким чином, Другий Ватиканський Собор 1962 – 1965 рр. – найважливіша, без сумніву, подія в церковній історії ХХ століття, яка ознаменувала початок оновлення Христової Церкви, її відкритість до викликів та потреб сучасного світу. А виступи патріарха Сліпого на Вселенському Соборі на захист греко-католиків в Україні стали важливим елементом боротьби за права людини.

Джерела та література

1. Глібчук П. Патріарх Йосиф Сліпий. Через терня випробувань до зірок небесної слави. Терно-

піль, 2013.

2. Кияк С.Р. Другий Ватиканський Собор і релігійно-суспільні проблеми сучасності: навчальний посібник. Жовква: Місіонер, 2011.
3. Наукові записки Українського вільного університету. Матеріали до історії Української церкви. Мюнхен, Рим, Париж, 1969.
4. Рудницька М. Невидимі стигмати. Товариство за патріархальний устрій Української Католицької Церкви. Рим, Мюнхен, Філадельфія: комісія Тов. за патріарх. уст. УКЦ, 1971.
5. Сапеляк А. Українська церква на II Ватиканському Соборі. Львів: Стрім, 1995.

Васильцьо Галина,
старша наукова співробітниця відділу фондів
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

ЛИСТИ ВЕРХОВНОГО АРХІЄПІСКОПА І КАРДИНАЛА ЙОСИФА СЛІПОГО З ВАТИКАНУ У ФОНДАХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

В даній роботі проаналізовано листи Йосифа Сліпого, які є частиною епістолярної збірки ТОКМ. На їх основі зроблено спробу простежити співпрацю між митрополитом та жертводавцями і меценатами, вихідцями з України, що проживали в діаспорі. Також подано короткий огляд Єпископського герба Йосифа Сліпого.

***Annotation:** this paper analyzes the collection of letters of Joseph Slypuu the which is part of the epistolary collection of TOCM. Based on them, an attempt was made to trace the cooperation between the patrons, natives of Ukraine, who lived in the diaspora.*

***Ключові слова:** листи, церква, діаспора, меценат, герб, Йосиф Сліпий.*

***Key words:** leaves, church, diaspora, patron, emblem, Joseph Slypuu.*

Йосиф Сліпий є одним з найяскравіших діячів у новітній історії церкви. Йому довелось пройти довгий шлях випробувань і докласти значних зусиль задля творення української самобутньої церкви.

У 1962 році Йосифа Сліпого засу-

дили до довічного ув'язнення в мордовських таборах суворого режиму. Однак у 1963 році його передано Риму. За три дні митрополита було спочатку доправлено до Москви, а звідти – до Ватикану. Більше 20-ти років Йосиф Сліпий перебував

у Римі і продовжував активно працювати на розбудову української греко-католицької церкви. Наприкінці 1963 року Ватикан визнав за Йосифом Сліпим титул Верховного архієпископа, а в січні 1965 року Папа іменував його кардиналом, він був членом Святої Конгрегації (Ватиканської комісії) Східних Церков.

Одразу по звільненні Йосиф Сліпий узявся за гуртування церкви. Так, у 1963 році він фактично створив наново Український католицький університет у Римі та його філії в Буенос-Айресі, Лондоні, Чикаго, Філадельфії, відновив роботу Синоду Єпископів, побудував Собор св. Софії в Римі [2, с. 61].

Для об'єднання української діаспори Йосиф Сліпий відвідав основні місця її розселення. У 1968 році це були Канада та США, Венесуела та Бразилія, Аргентина і Парагвай. У 1969 році - Німеччина. У 1970- Іспанія, Велика Британія, Франція, Австрія. У 1973 році – Австралія, Нова Зеландія, Тайвань, Японія, знов Канада та США. З 1968 по 1976рр. він відвідав найбільші українські громади 14 країнах Європи та Америки, що сприяло консолідації українства всього світу. Йосиф Сліпий любив подорожувати. Більша частина його поїздок – це водночас і плідна робота та виконання важливих доручень і завдань. Про цю співпрацю митрополита з українцями на американському континенті свідчать письмові джерела, які зберігаються у фондах нашого музею. Це три листи надіслані з Ватикану Йосифом Сліпим нашим зем-

лякам, відомим діячам діаспори, меценатам: Аполінарію та Тетяні Осадці, Леву та Софії Смішко. Листи передала до музею у 2000 році Тетяна Осадца, відома художниця і писанкарка, твори якої зберігаються у фондах і нараховують 30 одиниць.

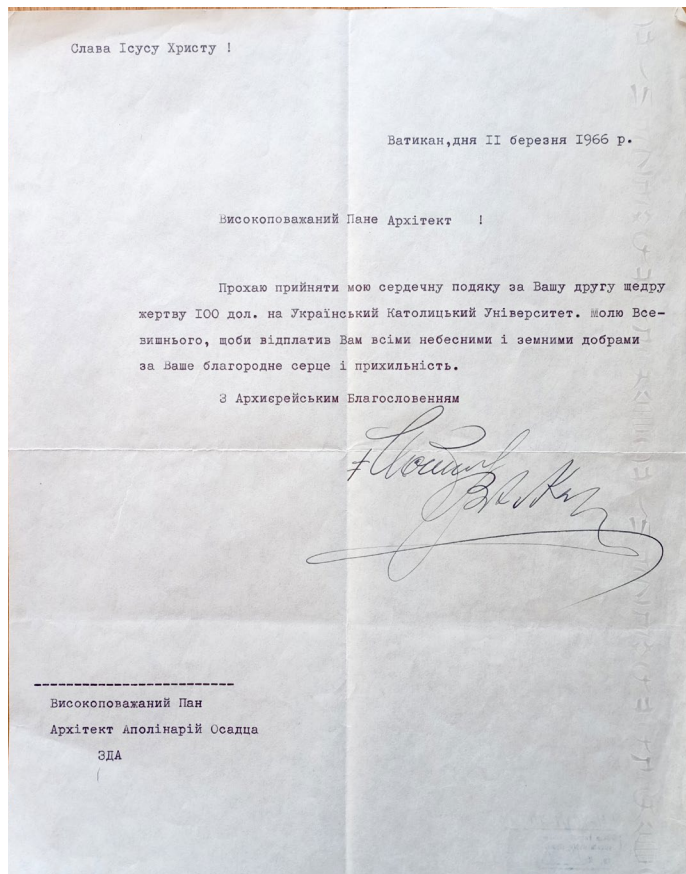
Починаються вони християнським привітанням «Слава Ісусу Христу!». Далі вказана дата написання, яка включає день, місяць, рік, а також місце написання, наприклад «Ватикан, 30 листопада 1968.» Автор звертається до адресата словами «Високоповажне Панство!», що свідчить про шанобливе ставлення до одержувача листа. Текст складений у довільній формі і призначений окремим особам з метою висловити вдячність за матеріальний і духовний внесок у розбудову української церкви. Завізовані листи власноручним підписом Верховного Архієпископа і Кардинала Йосифа Сліпого. Друк машинописний.

Листи відзначаються особливою теплотою і душевністю. У них висловлена надія на подальшу співпрацю та зміцнення особистих і ділових зв'язків. Зміст листів свідчить про вияв уваги та небайдужості до наших земляків у діаспорі.

Перший лист датований березнем 1966 року. Він адресований архітектору Аполінарію Осадці, який народився у селі Волощина, нині Тернопільського району. Закінчив наш земляк Бережанську гімназію та Львівську політехніку. У 1949 році Аполінарій Осадца переїхав у США, де став відомим архітектором. Найбільше уваги він присвятив спорудженню на аме-

риканському континенті українських церков. Працював митець у Нью-Йорку. За проектом архітектора Аполінарія Осадци у США збудовано церкву св.Йосафата у Гартфорді, знаковий для української громади Нью-Йорка собор св. Юра, дерев'яна церква в українському стилі у Глен Спей.

Він створив монастир Сестер-Василіянок і Українську католицьку церкву Чесного Хреста в Асторії (Нью-Йорк), українські католицькі церкви св. Миколая в Пасейку (Нью-Джерзі) та Філадельфії, св. Володимира в Ютиці (Нью-Йорк), Українську католицьку церкву в Бінгамтоні (Нью-Йорк). З ініціативи та за фінансової підтримки родини Осадців збудовано церкву Положення Ризи Пресвятої Богородиці в рідному селі архітектора. Одружений Аполінарій Осадца був з Тетяною Степанівною. На Україні

архітектор побував у 1996 році, а через рік помер [4].

Саме до нього Йосиф Сліпий писав «Прохаю прийняти мою сердечну подяку за вашу другу щедрю жертву 100 дол. на Український Католицький Університет. Молю Всевишнього, щоби відплатив Вам всіми небесними і земними добрами за ваше благородне серце і прихильність. З Архиєрейським благословенням» (ТОКМ-12192).

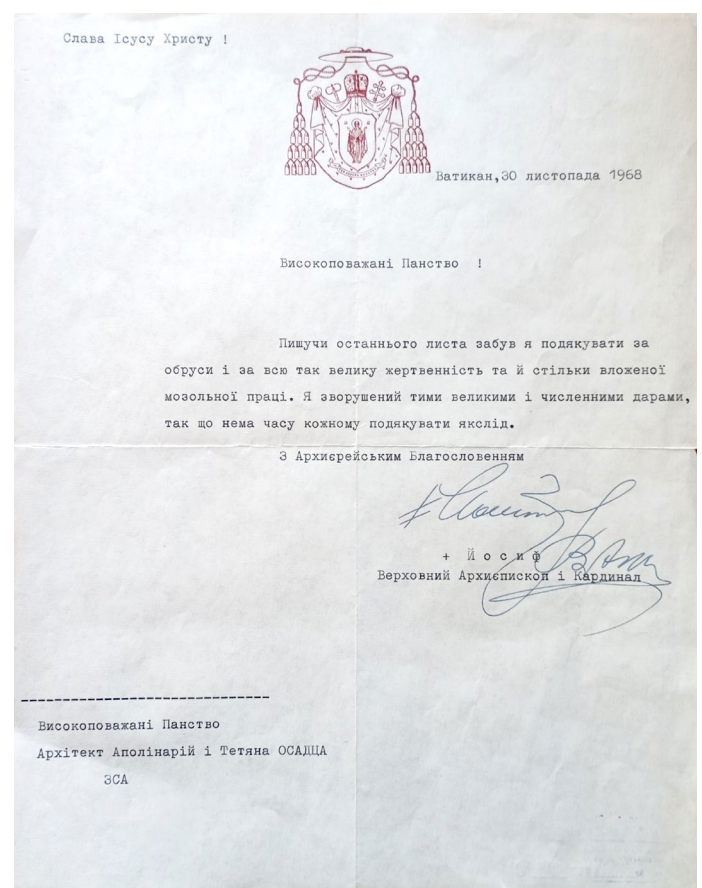
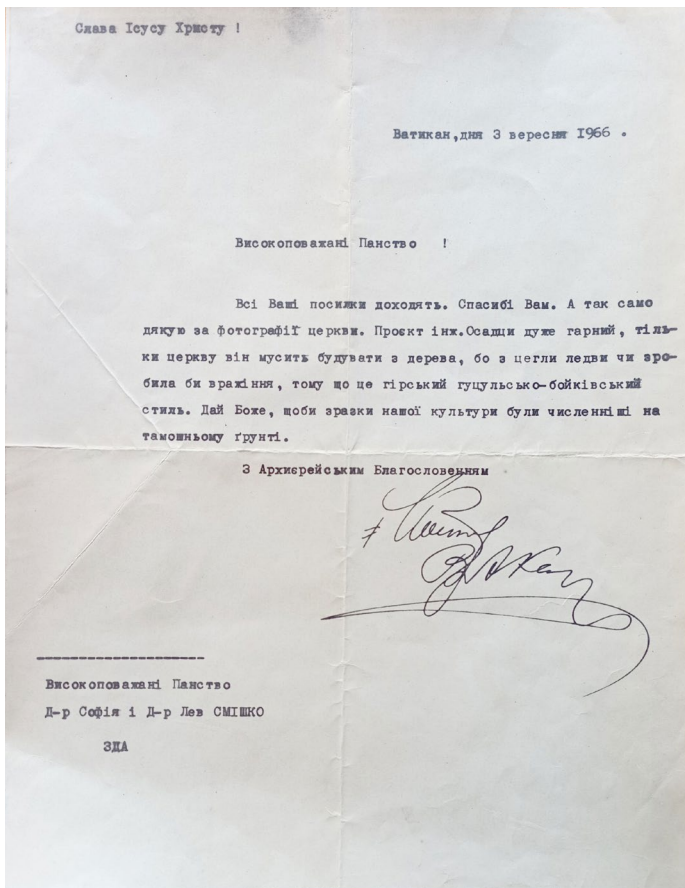
Український Католицький Університет, про який згадується у листі, вважається спадкоємцем Греко-Католицької Богословської Академії, яку було засновано у 1928 році з ініціативи та благословення митрополита Андрея Шептицького на основі Духовної Семінарії. Першим ректором було призначено Йосифа Сліпого. Після закриття Академії у квітні 1945 року її місію та функції перейняв на себе Український Католицький Університет ім. св.Климента в Римі, організований та очолений у 1963 році Митрополитом Йосифом Сліпим. У 1994 році діяльність Академії було відновлено під назвою «Львівська Богословська Академія», а літом 2002 року Академію було реорганізовано в Український Католицький Університет.

Другий лист Йосифа Сліпого датований вереснем 1966 року. Він адресований Леву і Софії Смішко. Лев Смішко народився у Львові в 1902 році, одружився з Софією Панкевич. Емігрували до США у 1949 році. Це подружжя лікарів стало активними громадянами української гро-

мади у Філадельфії. Лев Смішко був головою Відділу Товариства за Патріархальний Устрій Української Католицької Церкви у Філадельфії. Вони були особисто знайомі з Архiepіскопом Йосифом Сліпим і стали меценатами та великими прихильниками Українського Католицького Університету у Римі.

(ТОКМ-12189). У листі йде мова про дерев'яну церкву в українському стилі у Глен Спей, архітектором якої був Аполінарій Осадца.

Третій лист датований листопадом 1968 року. Він адресований Аполінарію та Тетяні Осадці. Йосиф Сліпий пише «Високоповажані панство! Пишучи останньо-

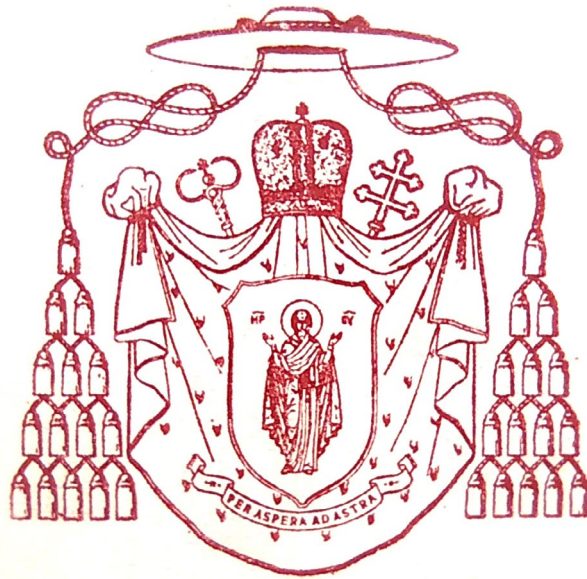

У листі написано «Високоповажане Панство! Всі ваші посилки доходять. Спасибі Вам. А так само дякую за фотографії церкви. Проєкт інженера Осадци дуже гарний, тільки церкву він мусить будувати з дерева, бо з цегли чи зробила би враження, тому що це гірський гуцульсько-бойківський стиль. Дай Боже, щоб зразки нашої культури були численніші на тамашньому ґрунті. З Архiepірейським Благословенням»

го листа забув я подякувати за обруси і за всю таку велику жертвенність та й стільки вложеної мозольної праці. Я зворушений тими великими і численними дарами, так що нема часу кожному подякувати як слід». Підписаний лист «З Архiepірейським Благословенням Йосиф Верховний Архiepіскоп і Кардинал» (ТОКМ-12190).

Вгорі листа зображений Єпископський герб Патріарха Йосифа Сліпого. На

гербовому щиті зображена Богоматір Оранта з піднятими в благанні руками - це символ передання архієпархії під покров і особливе молитовне заступництво Пресвятої Богородиці. Під щитом на стрічці зроблений напис латинськими буквами, що перекладається «Крізь терни до зірок». Герб і стрічка розміщені на мантиї, підшитій хутром горностая і увінчані митрою. З-поза мантиї виступають єпископський жезл і хрест-символи пастирського служіння єпископа УГКЦ. Також мантия, митра, жезл, і хрест відповідно до традицій української церковної геральдики вказують на єпископський статус власника герба [1]. Герб обрамлений крилатим капелюхом з китицевими струнами, характерними для кардиналів. Червоний колір символізує готовність її носія пролити кров за віру і за церкву.

В

Отже, велику підтримку у своїх змаганнях за права вірних Української Греко-католицької церкви в поневоленій Україні та у світовій діаспорі Йосиф Сліпий отримав, зокрема, з боку світських представників церкви. У листах він прагнув кожному щиро подякувати за його внесок в розбу-

дову українського в діаспорі.

Йосиф Сліпий прожив 92 роки. Своє життя він присвятив служінню Україні і українській церкві. Тому слова Юліана Колтуна влучно характеризують митрополита:

Бо все, що мав – Він віддав
Для одної ідеї,
І терпів і страждав
І трудився для неї [3].

Джерела та література

1. Герби Української Греко-Католицької Церкви. *Патріярхат: греко-католицьке аналітичне видання*. URL: <http://www.patriarkhat.org.ua/herby-ukrajinskoji-hreko-katolytskoji-tserkvy/>
2. Головин Б. Мученики та ісповідники Української церкви ХХ ст. Тернопіль, 2000. С. 59-64.
3. Др. Лев Василь Смішко. *Патріярхат: греко-католицьке аналітичне видання*. URL: <http://www.patriarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/dr-lev-vasyl-smishko/>
4. Осадца М. Аполінарій Осадца завжди був українцем. *Свобода: газета української громади Америки*, 2017. 13 січня. (Постатті) URL: <https://svoboda-news.com/svwp/>
5. Матеріали фондової збірки «Рідкісні документи» Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

УДК 94(477.84):282;262.12(069.51)

Волинець Надія,

учений секретар Державного історико-архітектурного заповідника
у м. Бережани, заслужений працівник культури

**ПАТРІАРХ ЙОСИФ СЛІПИЙ
У ФІЛАТЕЛІСТИЧНИХ ТА ПРОПАМ'ЯТНИХ ВИДАННЯХ,
ЯК ПАМ'ЯТЬ СЕРЦЯ Д-РА РОМАНА СМІКА**

В статті подається історія визнання і вшанування українською діаспорою діяльності Патріарха Йосифа Сліпого через філателістичні та пропам'ятні видання. Відомий серед українців Чикаго лікар і філателіст д-р Роман Смик (1918-2007) упродовж чотирьох десятиліть формував власну колекцію марок, конвертів, поштових листівок, значків та пам'ятних стрічок цієї тематики. Експонував на виставках у США і Канаді та передав у музейні експозиції в Рим, Австралію, Канаду, Львів та Бережани.

***Annotation:** The article presents the history of recognition and honoring of the activity of Patriarch Yosyf Slipy by the Ukrainian diaspora through philatelic and commemorative editions. Renowned Ukrainian physician and philatelist Dr. Roman Smyk (1918-2007) has been creating his own collection of stamps, envelopes, postcards, badges, and commemorative ribbons for four decades. He has exhibited at exhibitions in the United States and Canada and transferred to museum exhibitions in Rome, Australia, Canada, Lviv and Brzezany.*

***Ключові слова:** Йосиф Сліпий, д-р Роман Смик, поштові марки, конверти, виставки.*

***Key words:** Joseph Slipyj, Dr. Roman Smyk, postage stamps, envelopes, exhibitions.*

Після сумнозвісного собору 1946 року Українській Греко-Католицькій Церкві судилося стати Церквою мучеників. Очолив когорту страдників за віру митрополит Йосиф Сліпий, що, як і десятки владик, сотні священників та тисячі вірних християн, карався у радянських таборах та засланнях. Коли ж політичні, культурні

та релігійні діячі всього світу домоглися в 1963 році, після 18 років страдницьких тортур, його визволення, українська діаспора з особливим пієтизмом взялася до підтримки Митрополита. Особливо в Америці. В цій статті буде розглянуто лише один – філателістично-філокартичний напрям вияву діаспорцями любові і шани,

визнання і захоплення його незламністю духу в застінках таборів і його активною діяльністю на визнання в світі УГКЦ.

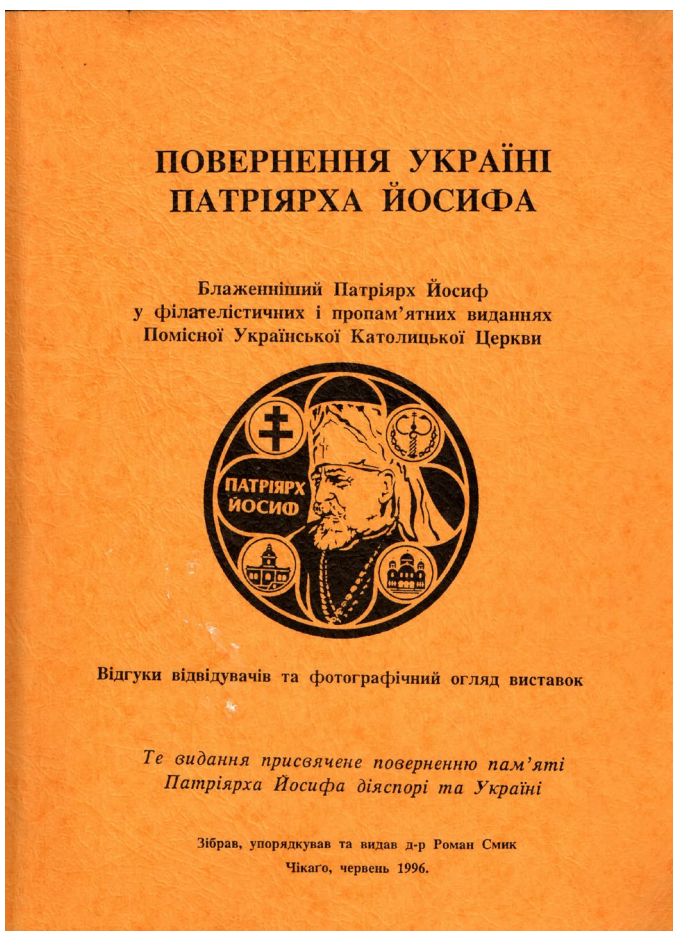
Прослідкувати цей процес нам допомагають чотири книги «Блаженніший патріарх Йосиф у філателістичних та пропам'ятних виданнях помісної Української католицької церкви», укладені в 1982, 1993, 1994, 1996 рр. д-ром Романом Смиком, філателістом із Чикаго. А також музейні

ваної церкви в Бережанах [1, с.107]. А ще відгуки про виставки цих філателістичних і пропам'ятних видань, влаштовані д-ром Р. Смиком у 1978, 1979, 1989 рр. в Америці і Канаді, у 1992 – 1998 рр. у Львові, Тернополі, Бережанах, Івано-Франківську, Коломиї, Києві, Стрию, Чернівцях, Зарваниці, Дрогобичі, Самборі, Трускавці [8, с. 128-133].

Як писав доктор Роман Смик у передмові до видання, присвяченого поверненню пам'яті патріарха Йосифа діаспори та України: «Сама ідея та акція збирання та оформлення матеріалів філателістичного та пропам'ятного характеру зродилася зараз по поверненні Патріярха Йосифа з неволі. В ту акцію включилися колекціонери цілої діаспори» [5, с. 1].

Але одним із перших був саме д-р Роман Смик, лікар за професією, патріот України за переконаннями, вірний християнин УГКЦ. Збираючи матеріали відразу в кількох примірниках, він популяризував їх у додатку до часопису «Вісті з Риму», часописах «Патріярхат», «Церковний вісник», в окремих самостійно виданих збірниках «Відвідини Верховного Архієпископа і Кардинала Йосифа у вільному світі в світлі філателістичних та пам'яткових видань» (1972), «Друга Патріярша візитація Їх Блаженства Йосифа в 1973 р.» (1974), «Вклад парафії св. Володимира і Ольги в Чикаго у популяризацію помісности та патріярхату» (1980) [1, с. 104].

У 1982 році власним коштом видав книгу «Блаженніший Патріярх Йосиф у

Книга «Повернення Україні патріярха Йосифа».

експозиції, створені в 1997-2000 рр. на основі колекції д-ра Романа Смика у Львівській духовній академії (тепер Український католицький університет), Тереховлянському краєзнавчому музеї, Трускавецькому єпархіальному музеї, в Музеї пересліду-

філателістичних та пропам'ятних видань помісної УКЦ». 176-сторінкова праця у вишуканому окладі накладом 100 прим. присвячувалася 90-річчю Йосифа Сліпого. Патріарх із подякою не забарився і 15 березня 1982 р. надіслав такі рядки: «Велике спасибі за цінний дарунок і молитви в день мого 90-ліття. Ваша «Філятилістична збірка», Вами зладжена і присвячена моїй особі, є висловом Вашої відданості ідеї Патріархату і Помісности нашої Церкви. Остане вона пам'ятним документом про наші спільні змагання і зусилля велику справу наших Батьків і нашої минувшини поставити на денне світло для забезпечення майбутности поколінням, що по нас прийдуть. Спасибі Вам за це!» [8, с. 102].

Книжка на сьогодні є великою рідкістю, але, на щастя, єдиний екземпляр в Україні, завдяки д-ру Р. Смику, зберігається у Музеї книги в Бережанах. З її сторінок постає історія філателістичних видань, пов'язаних з іменем Йосифа Сліпого. Початок цієї історії сягає в 1949 рік до Німеччини, де заходами Української католицької акції «Карітас» було видано пропам'ятний блок марок із зображеннями

Марка, видана 1949 року в Німеччині.

високих достойників католицької церкви, які зазнали переслідувань від комуністичного режиму. Серед них і митрополит Йосиф Сліпий (на фото).

У 1952 р. серію марок із портретами владик українських церков, що зазнали переслідування від комуністичного режиму, видала Підпільна пошта України, що діяла в Америці. Оформлення марки здійснив Л. Рихтицький. Ім'я цього оформлювача зустрінемо у поясненні до непоштових марок, виданих в 1968 р. Комітетом для оборони обряду і традицій УКЦ у Канаді та в Чикаго [3, с. 8]. Він же здійснював оформлення аркушу марок на вшанування патріаршого посвячення новозбудованого собору свв. Володимира та Ольги в Чикаго в 1973 р. [3, с. 11].

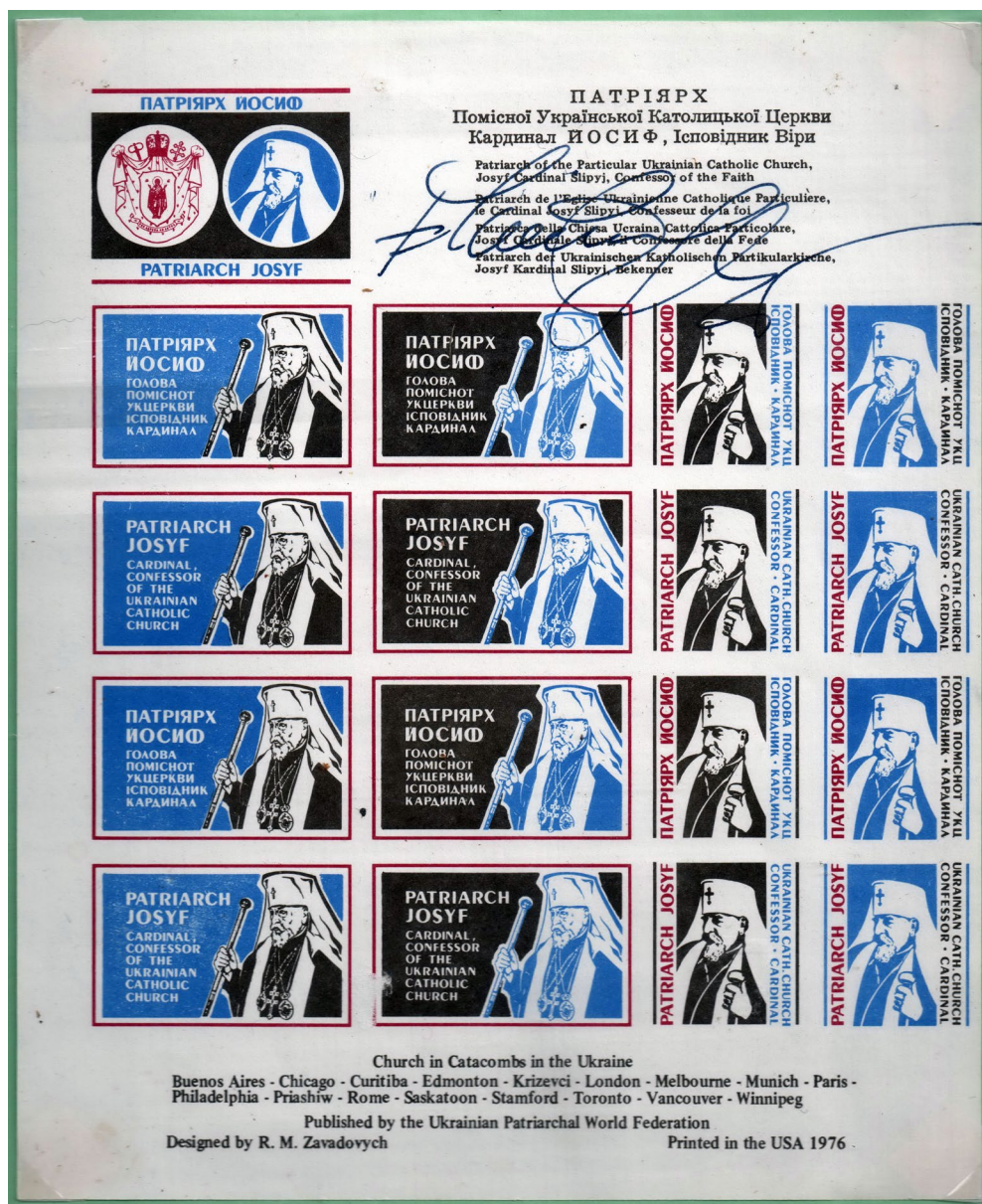
Двомовні супровідні непоштові марки видавалися коштом українських організацій та мирян на вшанування відвідин Йосифом Сліпим своєї пастви в Південній Америці (у вересні 1968 року) та Великобританії (в травні 1970 р.). Здійснювалося і видання цілих аркушів пропам'ятних марок. С. Кікта з Клівленда в 1967 р. видав аркуш у трьох мовах – українській, італійській та англійській. Патріархальне товариство США відмітило виданням аркушів посвячення собору св. Софії в Римі в 1969 р. і вшанування в 1973 р. 10-х років перебування Йосифа Сліпого на волі після радянської каторги. 85-ліття з дня народження патріарха Йосифа та 60-ліття його священницької діяльності д-р Р. Смик також відзначив виданням аркуша непо-

штових марок. До речі, цей аркуш у п'яти мовах, автографований Йосифом Сліпим, знаходиться в експозиції Музею сакрального мистецтва та історії переслідуваної церкви в Бережанах (на фото).

ру Св. Софії виданням у 1978 і 1979 рр. аркушів непоштових марок [3, с. 23].

Услід за марками видавалися поштові листівки та іменні конверти. Відомо 20 листівок на відзначення ювілейних

Аркуш марок із автографом Йосифа Сліпого.

Князь Леонард (князівство в провінції Гатт Ривер, Австралія) відзначив надзвичайну силу християнського духа Йосифа Сліпого спеціальним орденом, 40-річчя його хіротонії та 10-річчя освячення собо-

річниць з дня народження, річниць перебування на волі, здійснення візитів до пастви в Буенос-Айрес, Канаду і США. Їх оформлювачами були Ю. Козак із Детройта, Р. Завадович із Чикаго, а спонсорами окремих

видань С. Кікта і д-р Р. Смик.

Зображенням Йосифа Сліпого прикрашали і пам'ятні конверти. В експозиції Музею сакрального мистецтва та історії переслідуваної церкви, правонаступника Музею переслідуваної церкви, знаходиться 48 конвертів. Їх випуск започатковано з нагоди відвідин Верховним архієпископом і кардиналом Йосифом своїх мирян у Торонто 16-17 червня 1968 р., у Чикаго 26-29 липня 1968 р., у Нью-Йорку 31 липня 1968 р., в Аргентині 7-8 вересня 1968 р., в Західній Німеччині 20-21 вересня 1969 р., в Австрії 26 вересня-2 жовтня 1970 р., Огайо 2-4 жовтня 1976 р.

Темою для випусків художніх конвертів були також і визначні події в житті УКЦ, як от освячення собору св. Софії в Римі в 1969 р., церкви свв. Сергія і Вакха в Римі в 1971 р., собору свв. Володимира і Ольги в Чикаго в 1973 р., як відзначення річниць Архієпископського синоду в Римі в 1969, 1970 рр., 25 і 30-ліття тернистого шляху УКЦ, 35-ліття праці патріарха для УКЦ (на фото). Несподіваною подією в житті та діяльності митрополита і кардинала було недопущення його на 41-й Між-

Конверт на відзначення 35-ліття праці патріарха для УКЦ.

народний конгрес у Філадельфії. На знак протесту було видано немаркований конверт англійською мовою.

Не варто опускати й згадок про те, що з нагоди ювілейних подій в діяльності патріарха Йосифа, його візитів до своєї пастви видавалися медальйони і жетони. Відомо, що до проєктування перших трьох медалей причетний папський медальйоніст Джанпаолі [3, с. 26]. Окремі жетони проєктували Любомир Рихтицький, Роман Завадович молодший, Люба Мазяр, Микола Алексевич, Юрій Козак, Мар'ян Борачок [3, с. 32-33].

Не менш цікава колекція з 94 пам'ятних паперових та тканинних стрічок. Початок її формування сягає перших днів виходу на волю Йосифа Сліпого та прибуття в Рим. Займалися їх оформленням згадані вище мистці, а також М. Алексевич, М. Бідняк, Л. Гуцалюк, В. Дорошенко, Р. Завадович, Ф. Іскало, В. Каплун, С. Кожушко, Е. Козак, С. Лада, Л. Мазяр, О. Мазурик, Л. Смик, О. Теодорович, Б. Титла, П. Холодний, Е. Штайнгаген [4, с. 119].

Українці, «що були зовсім відрізані від світу – чверть століття життя і діяльності Великої людини» мали змогу на виставках, організованих д-ром Р. Смиком власним коштом і в Україні, відчути «з якою любов'ю, увагою та пієтизмом відносилися люди в діаспорі до свого Архипастиря» [6, с. 2].

Цей доказ любові так прокоментувала директор музею у Воррені І. Захарків:

«Неоцінимий меморіал в пошану Патріярха Сліпого під заголовком «Народ – Патріярхові» знаходиться у нашому музеї... Виставка складається з понад 175 таблиць... Крім жертвенної праці, він (д-р Смик на фото – авт.) видав на ту ціль тисячі доларів» [2, с. 3].

Зустрічаючись з відвідувачами його

виставок вже в Україні, д-р Р.Смик наголошував: «Це не мертві експонати – це живучі докази любови й відданости українців, розкинутих долею по всіх континентах. Це докази подяки (патріярху Йосифу Сліпому – авт.) за стійкість, ісповідництво та оборону нашої Церкви і Народу» [7, с. 117].

Д-р Роман Смик на виставці «Народ – Патріярхові» у м. Воррен.

Джерела і література

1. Бишкевич Р. Роман Смик – філателіст-колекціонер і меценат. *Лежить на серці доля України: ювілейна збірка на пошану д-ра Романа Смика*. Тернопіль, 2003.
2. Захарків І. 100-ліття народження патріярха Йосифа й Український музей-архів у Воррені. *Нова зоря*, 1992.
3. Смик Р. Блаженніший Патріярх Йосиф у філателістичних і пропам'ятних виданнях помісної Української католицької церкви. Чикаго, 1994.
4. Смик Р. В пошану Їх Блаженства. *Лежить на серці доля України: ювілейна збірка на пошану д-ра Романа Смика*. Тернопіль, 2003. с.119

5. Повернення Україні патріарха Йосифа. Чикаго, 1996.
6. Блаженніший Патріарх Йосиф у філателістичних і пропам'ятних виданнях помісної Української Католицької церкви. Чикаго, 1994.
7. Смик Р. Слово про Патріарха Йосифа. *Лежить на серці доля України: ювілейна збірка на пошану д-ра Романа Смика*. Тернопіль, 2003.
8. *Лежить на серці доля України: ювілейна збірка на пошану д-ра Романа Смика*. Тернопіль, 2003.

УДК 069.5:908(477.84) (045)

Костюк Степан,
завідувач науково-методичного відділу
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

ПОЕТИЧНІ ПРИСВЯТИ ЙОСИФОВІ СЛІПОМУ АВТОРІВ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

У науковий обіг уперше вводиться «об'єднана» інформація про віршовані присвяти Йосифові Сліпому авторів Тернопільщини.

***Annotation:** For the first time, «united» information about the poetic dedications to Joseph Slipyi by the authors of Ternopil region is introduced into scientific circulation.*

***Ключові слова:** автор, вірш, римування, фонд.*

***Key words:** author, poet, rhyme, fund.*

Серед поетичних присвят Йосифові Сліпому, значне місце належить римованим роздумам авторів нашого краю. Закономірно. Вважаємо, доречно розпочати подальший виклад розлогим трикатренним текстом Романа Завадовича «Дев'ять декад». Автор нагадує читачеві, що «благословенне дев'ятдесятиліття» Блаженнішого Глави Помісної Української Церкви:

*...проминуло у службі Творцеві і ближнім
В розшуках Правди, що в темний захована
льох...*

Усвідомлюючи страдницький поступ
Владики, поет переконаний твердо:

*...Подвиг, що душу народу сповняє свя-
щенним завзяттям,*

*В завтра народ поведе, як живий заповіт
[1, с. 44].*

Продовженням авторської осанни слугує «Блаженний Муж». Збагачуючи виплеск подивування духом незборимості емоційною вібрацією попереднього твору, Р. Завадович визнає, що:

*...за святу Господню справу
У дань приносить він своє життя лицарське...*

Свідомо збагнувши символізм величі Поводиря, віршописець бажає:
*Хай Бог кріпить Тебе і хай дарує силу,
Відродження святого вивершивши діло,
Із тьми на сонце волі вивести свій рід!*
[2, с. 48].

Дещо інші акценти виголошує М.Ковальчук віршем «Благословенна рідна сторона». Перший катрен абстрактного узагальнення думки, наступним орієнтує читача локальною «прив'язкою» місцини:
О, Заздросте, привітна, чарівна...

Через «теплий» наступний рядок довідуємося:
Отця Сліпого рідна сторона...

Подальша описовість життєвого призначення «підсумовує» останній чотиривірш:
*Сьогодні зустрічаємо гостей
У Йосифа Сліпого на господі...*

Звичайно, задекларована публіцистика віртуально відтворює урочини. Кінцевий рядок, видається, окреслює фабулу твору:
Єдині в Бозі будьте, люди, в отчім домі
[3].

Тематично спорідненим продовженням попереднього твору М. Коваль-

чука сприймається «У пам'яті залишусь назавжди». Іменем Йосифа Сліпого «сміливість» автора голосить:

*О земле моя рідна, в снах постійно
Я птахом повертаюся сюди.
Коли весною свіжо, білопінно
У Заздрості квітують молоді сади...*

Наостанок – щемлива мить проми- нулих відвідин:
*Короткий день гостини швидко догорає,
Пора збиратися в чужі краї.
Благословення з уст отця злітає,
Щемкі прощання переповнюють жалі...*

Обидва твори Микола Чорний обра- мив музикою, надавши «статусу» пісень [4].

Авторові розвідки січневими днями цьогоріч також нахлинуло. Відтак, «зліпив- ся» тематичнтий акровірш «Його єства ви- сокий дух святий...»:

*Його єства високий дух святий
Окрилив серце – Богові служити,
Стежки тернові подолати й жити:
«ТИ стань поводитирем назавш між них.
Фатальності, щоб вирок втрати зник».
Софія дзвінно серед плоті Риму
Леліє сподівання благ повсюд
І Вірою, Надією, Любов'ю люд
Поденно зазиває стати зримим.
ВИтає благодать щедрот провісних –
Йому поклін за сповідь істин вічних! [5].*

Хвальною «одою» (12 чотиривіршів) звільнення Йосифа Сліпого «зустріла» Олександра Мудра – «Поклін Патріярхові Йосифові Сліпому». Інтонацію подиву, одержимості, вітальності завершує чуття

бажання:

*Хай Він, як добрий, любий Батько,
Свої Церкви і Народу
До них ласкаво усміхнеться...
Наш символ Віри і Свободи.*

Завважений вірш – складова змістової канви поетичної збірки авторки «З Тобою, мій Краю», видрукування якої «зачіпає» Тернопіль. Щоправда, уточнення «пісня» побуджує певні міркування щодо тривалості часу виконання об’ємистого сюжету [6].

Абсолютно контрастним видається мотив пропам’ятних роздумів також О. Мудрої «В другу сумну річницю смерти Блаженного Патріярха Йосифа Сліпого». Задля виколиканих емоцій втрати, авторка подає «зовнішність» писаного формою верлібру, позбавляючи себе «відповідальності» перед недотриманням точності римування, ритмомелодики мовленого. Захопившись емоціями, віршописиця «губить» послідовність подання сану: чергується «ПатріАрх» – «ПатріЯрх». Можливо, технічний недогляд видавців? [7].

Нарешті, опрацювання доступних

першоджерел вінчає 28-рядкова присвята «Йосифові Сліпому» Мирослава Чепельського. Римоване осмислення життєшляху духовного наставника резюмує ствердне: *Ділили нас в часи заброд...*

Завіт дали Ви Богу-Сину:

Одна Вкраїна, і народ,

І церква буде в нас єдина! [8].

Віриться!

Оскільки у Тернопільському обласному краєзнавчому музеєві представлено віхи історії Теревовельщини, варто завважити: фонд Йосифа Сліпого налічує понад 550 одиниць зберігання [9].

Висновки. Загалом – вібрує високим реєстром нить авторських почувань писаного. Збагнувши наявність недотримання власне віршотворчих вимог (почасти «розбалансоване» римування, складова нерівномірність, порушення наголошуваності, синтаксично-стильові «опущення» – С.К.), розумієш «відвагу» авторів, оскільки присутнє усвідомлення боргу сучасників перед великим духовним здвигом Великого заздрівчанина.

Джерела та література

1. Завадович Р. Дев’ять декад: *Церковний календар-альманах на Рік Божий 1982* (рік видання дванадцятий). Чікаго: Видавництво Братства Святого Андрея Первозванного, 1982.
2. Завадович Р. Блаженний Муж: *Церковний календар-альманах на Рік Божий 1982* (рік видання дванадцятий). Чікаго: Видавництво Братства Святого Андрея Первозванного, 1982.
3. Ковальчук М. Благословенна рідна сторона. *Вільне життя*. Тернопіль, 2007. 17 лют.
4. Ковальчук М. У пам’яті залишусь назавжди. *Вільне життя плюс*. Тернопіль, 2012. 3 лют.
5. Костюк С. «Його ества високий дух святий...» (130-річчя від народження Йосифа Сліпого): Акрівірш «Йосиф Сліпий». *Вільне життя плюс*. Тернопіль, 2022. 18 лют.
6. Мудра О. З Тобою, мій Краю. Чікаго-Львів-Тернопіль, 1994.
7. Чепельський М. Йосифові Сліпому. *Тернопільський Альманах*. Тернопіль: Видавничий дім «Вільне життя», 2008.
8. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

Боженко Надія,
старша наукова співробітниця
відділу нової та новітньої історії
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

**СТРАДНИК ЗА ВІРУ І ДУХОВНИЙ ПРОВІДНИК НАЦІЇ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОТОДОКУМЕНТАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ
ДО 130-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ЙОСИФА СЛІПОГО)**

У статті подана історія про життєвий і духовний шлях великого патріота України, найвизначнішого церковного діяча ХХ ст., Патріарха і Кардинала УГКЦ (1944-1984) Йосифа Сліпого. Його історична роль у збереженні і воскресінні поневоленої української церкви. Пройшовши тяжкий і трагічний шлях боротьби за виживання в сталінських ГУЛАГах, він залишився вірним своїй церкві і українському народу.

Основу виставки складають матеріали, які розкривають діяльність Глави УГКЦ Йосифа Сліпого в Римі після його звільнення з заслання.

Annotation: *The article presents a story about the life and spiritual path of the great patriot of Ukraine, the most prominent church figure of the twentieth century, Patriarch and Cardinal of the UGCC (1944-1984) Joseph Slipyi. His historical role in the preservation and resurrection of the enslaved Ukrainian church. After going through a difficult and tragic path of struggle for survival in the Stalinist «GULAGs», he remained faithful to his church and the Ukrainian people.*

The exhibition is based on materials that reveal the activities of the Head of the UGCC Joseph Slipyi in Rome after his release from exile.

Ключові слова: *церковний діяч, виставка, оригінальні експонати, церква, духовне і національне відродження, патріарх, кардинал, ув'язнення, звільнення, діаспора.*

Key words: *church figure, exhibition, original exhibits, church, spiritual and national revival, patriarch, cardinal, imprisonment, liberation, diaspora.*

Під такою назвою в Тернопільському обласному краєзнавчому музеї підготовлено фотодокументальну виставку, присвячену одному з найвизначніших постатей ХХ століття не тільки в Україні, а й у цілому світі Йосифу Сліпому.

На долю Патріарха і Кардинала випав тяжкий і страдницький життєвий шлях - 18 років радянських таборів, тяжкі тортури, ненависне ставлення радянської влади до владики, виснажливі етапування не зламали знесилоного хворобами Йосифа Сліпого. Все це він з гідністю здолав і залишився духовним провідником народу поневоленої Церкви і всієї України.

Народився 17 лютого 1892 року в селі Заздрість колишнього Струсівського району в багатій і глибоко християнській родині Івана Коберницького-Сліпого і Анастазії Дичковської. До цього часу збереглася батьківська хата, в якій народився Йосиф Сліпий, нині там знаходиться меморіальний музейний комплекс Патріарха.

На виставці експонуються фотосвітлини цього духовного центру під час відвідування працівниками нашого музею.

На сільському цвинтарі є сімейний гробівець родини Коберницьких. Експонується світлина, на якій мешканці села прийшлина могилу його батьків і вшанували 100-річчя свого Патріарха. Фото 1992 р.

Початкову освіту він одержав в сільській школі. У 1911 р. закінчив з відзнакою Тернопільську гімназію. В експозиції виставки розміщено унікальний документ- Звіт дирекції гімназії за 1908/1909 шкільний рік, де вказано прізвище ученика VI –Б класу Йосифа Сліпого.

В тому ж році вступив до Львівської духовної семінарії.

30 вересня 1917 р. митрополит Андрей Шептицький висвятив Йосифа

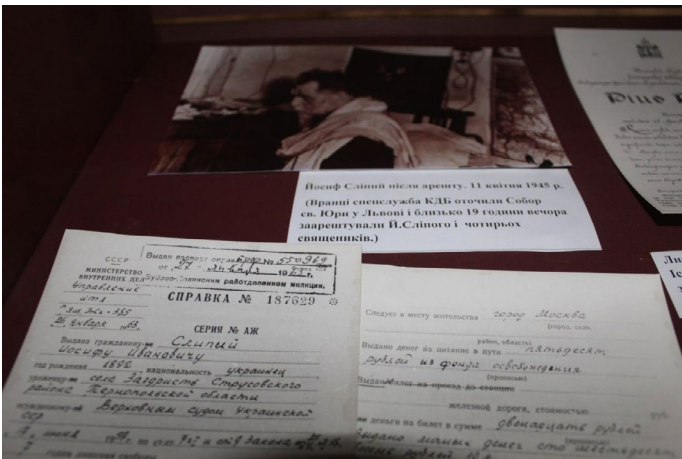
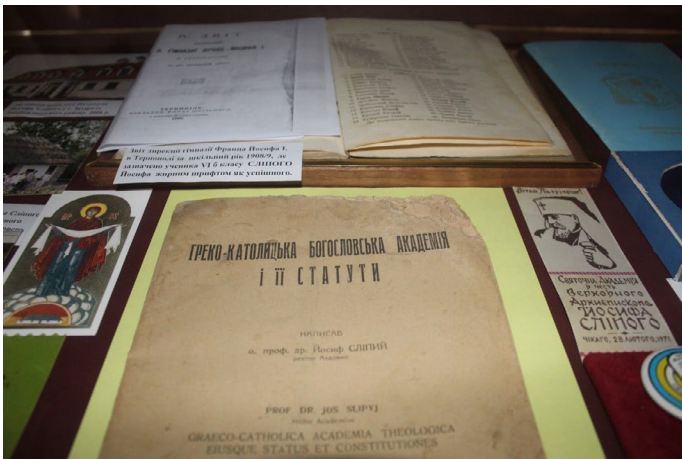
Сліпого на священника в Лаврі отців студитів в Уневі (Львівщина) . Як кращого семінарста він посилає його на вищі студії до Інсбрука в Австрії, де він у 1918 р. здобуває ступінь доктора богослов'я. Потім були студії в Римі, в Папських східних інститутах.

30-літній професор Йосиф Сліпий влітку 1922 р. повернувся до Львівської духовної семінарії викладачем догматичного богослов'я. У 1925 р. стає ректором семінарії, а у 1928р. - першим ректором Львівської Богословської Академії аж до свого ув'язнення (1944 р.)

Серед унікальних експонатів виставки представлено рідкісний документ, підготовлений власноруч ректором Академії Йосифом Сліпим - «Греко-Католицька Богословська Академія і її статuti» виданий у Львові у 1930 р.

22 грудня 1939 р. Митрополит Андрей Шептицький висвячує Блаженнішого на архиєпископа-помічника з правом наступництва митрополита.

1 грудня 1944 р. після смерті Шептицького у чині митрополита Йосиф Сліпий стає Главою Української Греко-Католицької Церкви. Тоді вже почався наступ на церкву. В Москві був прийнятий план її ліквідації шляхом об'єднання з російською. Після відмови такого об'єднання 11 квітня 1945 р. митрополита Йосифа Сліпого арештовують разом з іншими єпископами УГКЦ. День арешту розпочався оточенням Собору святого Юра у Львові спецслужбою КДБ та обшуком, який

закінчився пізно ввечері. Про трагічні події того дня розповідають фотознімки, поміщені в експозиції.

Наступного 1946 року архиєпископа Йосифа було засуджено на поневіряння в тюрмах і таборах: 8 років ув'язнення, а потім ще 7 років каторжних робіт у таборах Сибіру, Мордовії. Звинуватили його у «ворожій діяльності проти УРСР та співпраці з німецькими окупантами».

В Україні і Радянському Союзі його ім'я було піддано забуттю.

Але світ знав, зокрема про його звільнення клопотали Президент США Джон Кеннеді і Папа Іоан ХХІІІ.

27 січня 1963 р. Митрополита було звільнено і вислано за межі СРСР. Підтвердженням цієї події експонується документ - довідка видана Йосифу Сліпому про звільнення з місць позбавлення волі датована 26 січня 1963 р.

9 лютого цього ж року Йосиф Сліпий прибув до Італії.

Розпочався новий етап в житті Йосифа Сліпого довжиною у 20 років для відбудови поневоленої церкви, для духовного і національного відродження України.

У вітринах виставки експонуються унікальні документи, фотоматеріали, які розповідають про духовну діяльність Кардинала і Патріарха Йосифа Сліпого по спрямуванню об'єднання українців греко-католиків, про пастирські візити в країни, де була УГКЦ, будівництво церков та їх освячення. Оригінальні філателістичні блоки (марки, конверти, листівки), нуміз-

матика, які видавалися до різних пам'ятних дат Йосифа Сліпого.

Серед виставлених експонатів особливу увагу привертають три листи за підписом Йосифа Сліпого, адресовані родині Осадців (уродженці Підгаєччини, з 1949 р. в США), в яких дякує архітекторові Аполінарію за допомогу і подарунок (вишиті обруси), участь у проєктуванні однієї з церков (1968 р.), лист до родини Смішко з схвальним відгуком проєкту церкви архітектора Осадци.

Він був голосом вільної України і говорив на весь світ про право України на самостійну соборну державу. Вперше заговорив українською мовою в обороні церкви «в катакомбах».

Сорок літ він ніс на своїх плечах тяжкий хрест керівництва переслідуваної Української Греко-Католицької церкви. Помер 7 вересня 1984 року, на жаль, так і не дочекавшись її воскресіння, і нинішнього відродження. Однак його велетенська заслуга є в тому, що ця Церква вижила і перемогла.

У вітринах виставки представлено фотознімки церемонії похорону Владики в Соборі Святої Софії в Римі.

Життя і служіння Патріарха – високий подвиг в ім'я української церкви.

У своєму духовному «Заповіті» він просив: «Поховайте мене у нашому Патріаршому Соборі Св. Софії, а як воплотиться наше видіння і востане на волі наша Свята церква і наш український народ, занесіть мою домовину, в якій я спочину, на рідну Українську Землю і покладіть її у храмі Святого Юра у Львові, біля гробниці Слуги Божого Андрея...» [1, с. 19].

І цей день настав. 27 серпня 1992 р. на вільну Україну повернулися тлінні останки Йосифа Сліпого. Понад 250 тис. львів'ян і гостей міста взяли участь у траурній процесії. Живий ланцюг простягнувся вздовж усіх вулиць, по якій проходила процесія. Покійному віддавали почесні військові Української Національної Гвардії. То був день нашого смутку і радості. День трауру і національної гордості.

Йосиф Сліпий залишив нам велику духовну спадщину для дослідження і вивчення його Величі, в дні вшанування Великого Сина і духовного провідника України.

Підтвердженням цьому є численні експонати на виставці, які передані на вічне зберігання у фонди музею меценатом і популяризатором його творчого доробку Романом Смиком з Америки.

Джерела та література

1. Заповіт Блаженнішого Патріарха Йосифа Сліпого. Філадельфія: Релігійне Товариство Українців католиків ЗСА« Свята Софія», 1992.
2. Фонди ТОКМ: РД-10830, 14637. РК-1490, 1775. Ф- 6970, 7063, 9804, 10518, 10864, 14286. НД-13508, 13698-13755, 23385, 23834, 23392, 23390, 13741-13745, 13755. Філ. 1716-1722, 1730 – 1733.

Стрілець Наталія,
завідувачка відділу з основного виду діяльності
Обласного комунального музею Богдана Лепкого в м. Бережани

РОЛЬ Д-РА РОМАНА СМІКА У ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ПОСТАТІ ЙОСИФА СЛІПОГО ЗАСОБАМИ ФІЛАТЕЛІЇ

У статті розповідається про діяльність д-ра Романа Смика у справі популяризації життя і діяльності Митрополита Йосифа Сліпого засобами філателії.

Annotation: *The article mentions/describes the activities of Dr. Roman Smyk that he employed through philately in order to raise awareness of Metropolitan Josyf Slipyi's life and work.*

Ключові слова: *Роман Смик, Йосиф Сліпий, філателія, колекціонер, марка, конверт, штемпель погашення.*

Key words: *Roman Smyk, Josyf Slipyi, philately, collector, stamp, envelope, cancellation stamp.*

Поштові марки, конверти, листівки, штемпелі, окрім свого основного призначення – бути засобом зв'язку, мають ще й додаткову функцію – дають можливість розповідати світові про найрізноманітніші сфери людської діяльності, популяризувати визначних діячів різних сфер людської діяльності, твори мистецтва, доносити інформацію про державу, в якій вони випущені і, навіть, бути виразником політичних та культурно-національних поглядів народу. Так, впродовж багатьох років, не маючи власної незалежної держави, українці, розкидані по всьому світу, завдяки «недержав-

ним» філателістичним продуктам – марки, конверти, штемпелі – зуміли пропагувати українські культурні цінності, політичні прагнення, вшановувати визначні національні дати і діячів. До визначних діячів в цій сфері належить доктор Роман Смик, знаний нам не тільки як куратор особового архіву письменника Богдана Лепкого, фундатор його музеїв, медик, а ще й як непересічний колекціонер. Адже він просто збирав філателістичну продукцію, а, часто, був дотичний до її створення. У колекціонуванні д-р Роман Смик обрав свій напрямок – релігійний, а у ньому всього дві, але

надзвичайно важливі для українців, теми: відзначення 1000-ліття хрещення України-Русі та відображення життя і діяльності величного представника українського народу та УГКЦ у світі митрополита Йосифа Сліпого. На останній й зупинимось дещо детальніше.

Постать митрополита Йосифа Сліпого має загальнонаціональне значення. Владика мав авторитет не тільки у високих церковних колах, а й серед мільйонів розкиданих по світу українських мирян. Як влучно зазначив Роман Бишкевич: «для української філателістичної спільноти 60-х років (евентуально – поза межами УРСР) релігійна філателія свою практичну предметну наповненість отримала після виходу на волю у 1963 році з 18-річного більшовицького ув'язнення митрополита Йосифа Сліпого» [1, с. 29]. Саме тому вже з перших кроків митрополита на волі українці у світі почали відображати його діяльність у філателістичних матеріалах: марках (недержавних), конвертах, листівках. Завдяки активній діяльності митрополита, а це численні подорожі по світу, усіх його куточках, де жили українці, було чому присвячувати видання філателістичної продукції. Кожному візиту в ту чи іншу країну, що мав на меті заснування парафії, закладення будівництва церков чи їх посвячення, заснування та будівництво важливих християнських та культурно-освітніх закладів – собор Св. Софії та Український католицький університет у Ватикані, було присвячено випуск марки, цілого пошто-

вого блоку, художнього конверта, листівки. Всі знакові події в діяльності Йосифа Сліпого були відображені на філателістичних матеріалах, які випускались виключно стараннями мирян-українців. Завдяки їхнім же старанням ці матеріали, посередництвом листування, розходились світом і несли інформацію про українську церкву, її провідника та загалом українців, їхнє культурне життя у різних країнах світу. Уся філателістична продукція, присвячена Патріархові мала ретельно продумані не тільки зображення, а й зміст написів, надруків, які, переважно, виконувались двома мовами: українською і мовою держави, у якій здійснювався випуск. Як влучно зазначив Орест Корчак-Городиський: «Пропам'ятні конверти є немов тими милевими стовпцями на шляхах подорожей нашого Патріарха. У всіх виданнях проявляється ініціатива мирян і зв'язки з урядовими чинниками держав їхнього замешкання» [2, с. 126].

Видання філателістичної продукції здійснювали різноманітні громадські організації, а також окремі громадські активісти, меценати-видавці. Серед таких меценатів, відомих в українському еміграційному середовищі, знаходимо й імена д-ра Романа Смика та його дружини Лідії. Причому д-р Р. Смик був ініціатором випуску марки, конверта чи листівки інколи суто як приватна особа, колекціонер та меценат цього видання, а в іншому випадку як громадський діяч, зокрема референт Патріаршого фонду парафії Св. Володимира і Ольги в Чікаго, член Українського

Патріархального Світового Об'єднання – за Єдність Церкви і народу тощо. Часто автором художнього оформлення цих матеріалів була Лідія Смик. Причому обоє з подружжя ставилися до цієї справи надзвичайно відповідально. Загалом стараннями д-ра Смика та його дружини побачили світ марка, пам'ятний блок марок, аркуш пропам'ятних наліпок, 16 конвертів, 10 листівок, 11 стрічок та 2 жетони, присвячені діяльності та постаті Патріарха Йосифа Сліпого [2, с. 146-148].

Варто зауважити, що Роман Смик збирав не лише філателістичний матеріал, присвячений Йосифу Сліпому, а й інші пропам'ятні видання, що випускались з нагоди діяльності Патріарха: стрічки, значки, медалі, каталоги, документальні фото, програмки урочистих академій тощо. І знову тут надзвичайно важливими були підтримка, розуміння та допомога дружини Лідії – «співредактора, секретаря, художнього дорадника», як згодом писав сам Роман Смик. Поступово матеріалів назбирувалось все більше, тому з певним інтервалом колекціонер подавав їх опис у невеликих дописах, що друкувались у релігійних часописах і збірниках («Вісті з Риму», «Дорога, правда і життя. 988-1988. Ювілейний Збірник матеріалів для відзначення тисячоліття християнства», «Церковний Календар Парафії Св. Володимира і Ольги в Чикаго»). Проте всеохопним стало видання у 1982 р. збірника «Блаженніший Патріарх Йосиф у філателістичних і пропам'ятних виданнях Помісної Української Католи-

цької Церкви», який став підсумком багаторічного збирання і створення пам'яток, пов'язаних з постаттю Патріарха Йосифа. Книгу д-р Роман Смик присвятив 90-річчю Йосифа Сліпого. Усі пропам'ятні видання тут описані у хронологічній послідовності. «Фактично д-р Роман Смик намагався все охопити, належно підкреслити, щоб всесторонньо і якнайбільше детально не тільки зовнішньо, але й змістовно представити велетня духу нашого часу – Патріарха Йосифа. Під цим оглядом автор провів велику працю», – так висловився про видання Микола Галів [2, с. 124]. А сам д-р Р. Смик писав: «Дане видання відкриває для людей, що були зовсім відрізані від світу, життя і діяльність Великої Людини та дає уяву про те, з якою любов'ю, увагою та пієтизмом відносилися люди в діаспорі до свого Архипастиря» [2, с. 119]. Ця книга стала цінним надбанням бібліотек не лише колекціонерів та зацікавлених людей, а й була передана з нагоди «90-ліття народин» Патріарху Йосифу, а також Святійшому Отцеві Папі Івану Павлу II, ієрархам УГКЦ, в українські бібліотеки, наукові установи та музеї діаспори [4, с. 218].

Окрім видання збірника з повним описом своєї колекції, д-р Роман Смик влаштував також її виставки у Чикаго, Вашингтоні, Римі, Відні, Вінніпезі, Едмонтоні, Монреалі та інших містах.

З часом збірник ще чотири рази перевидавався, кожного разу доповнюючись новими матеріалами [5]. Окрім суто філателістичних і пропам'ятних видань дода-

вались ще добірки публікацій у пресі про діяльність Патріарха, документальні фото з похорону, з виставок, присвячених Йосифу Сліпому.

Свою невтомну популяризаторську діяльність щодо постаті Патріарха Йосифа Сліпого д-р Роман Смик проводив від 1992 року і в Україні. Надзвичайно великою увагою та зацікавленістю серед громадськості та преси користувались пересувні виставки його цінної колекції у багатьох містах нашої країни: Львові, Івано-Франківську, Тернополі, Бережанах, Коломиї, Чернівцях, Києві, Дрогобичі, Стрию, Самборі, Трускавці, Зарваниці та ін. Згодом, як скрупульозний колекціонер з задатками музейника, д-р Роман Смик видав збірник «Повернення Україні Патріарха Йосифа. Відгуки відвідувачів та фотографічний огляд виставок» [3], яке видав також власним коштом та розіслав по музеях та бібліотеках України.

«Колекціонерська діяльність д-ра Романа Смика не обмежена тільки систематизованим збиранням і комплектуван-

ням власної колекції, як це переважно роблять пересічні колекціонери. Він зібрав і сформував філателістичний матеріал у декількох рівнозначних колекціях», що дало йому змогу згодом доповнити або заново сформувати потужні філателістичні колекції декількох музеїв світу – Чикаго, Едмонтон, Воррен, Рим, Мельбурн, Львів, Трускавець, Тереховля, Бережани.

Отже, можемо сказати, що популяризаторська діяльність д-ра Романа Смика щодо постаті Патріарха Йосифа Сліпого носить всеохопний характер. Її можна розділити на кілька напрямів: власне збирання філателістичної і пропам'ятної продукції, формування колекції; участь у виданні філателістичних та пропам'ятних матеріалів; розміщення професійних оглядів філателістичних і пропам'ятних видань у пресі, видання окремих збірників з детальним описом колекції; організація пересувних виставок за кордоном та в Україні; участь в організації музеїв та експозицій, присвячених Йосифу Сліпому.

Джерела та література

1. Бишкевич Роман. Роман Смик — доктор медицини, меценат, філателіст: до 80-річчя від дня народження. *Галфілвістник*. Вересень, 1998. Ч. 3 (19). С. 27-34.
2. Лежить на серці доля України. Ювілейна збірка на пошану д-ра Романа Смика з нагоди його 85-річчя від дня народження та 65-річчя подвижницької і меценатської діяльності: Виступи. Публікації. Рецензії. Листи. Бібліографічний покажчик / ред.-упор. Н. Волинець, передс. В. Качкана, післясл. Р.Лубківського. Тернопіль: Джура, 2003. 352 с.
3. Повернення Україні Патріарха Йосифа. Відгуки відвідувачів та фотографічний огляд виставок / за ред. д-ра Романа Смика. Чикаго. Червень, 1996.
4. Смик Роман. Патріарх кардинал і ісповідник віри, Йосиф Сліпий на поштових марках та штемпелях. Дорога, правда і життя. 988-1988: ювілейний збірник матеріалів для відзначення Тисячоліття Українського Християнства. Торонто (Канада), 1988. С. 218-239.
5. Смик Роман. Пропам'ятні видання помісної УКЦ 1963-1973. Чикаго. 72 с.

Пайонк Марія,
завідувачка відділу краєзнавчої літератури та бібліографії
Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки

**«Я З ВАМИ ПО ВСІ ДНІ І ДО КІНЦЯ ВІКУ».
БЛАЖЕННІШИЙ ПАТРІАРХ ЙОСИФ СЛІПІЙ (1892-1984).
ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК**

Про вихід із друку бібліографічного покажчика, приуроченого до 125-річчя від дня народження Блаженнішого Йосифа Сліпого, у якому зібрано матеріали, котрі висвітлюють життя, наукову діяльність і душпастирську працю митрополита Йосифа.

***Annotation:** About the publication of a bibliographic index dedicated to the 125th anniversary of the birth of His Beatitude Joseph Slipyi, which contains materials covering the life, scientific activities and pastoral work of Metropolitan Joseph.*

***Ключові слова:** Йосиф Сліпий, бібліографічний покажчик.*

***Key words:** Yosyf Slipyi, bibliographic index.*

Бібліографічний покажчик «Я з Вами по всі дні і до кінця віку»: Блаженніший Патріарх Йосиф Сліпий (1892—1984) побачив світ у 2017 році у видавництві «Підручники і посібники». Дане видання приурочене до 125-річчя від дня народження Блаженнішого Йосифа.

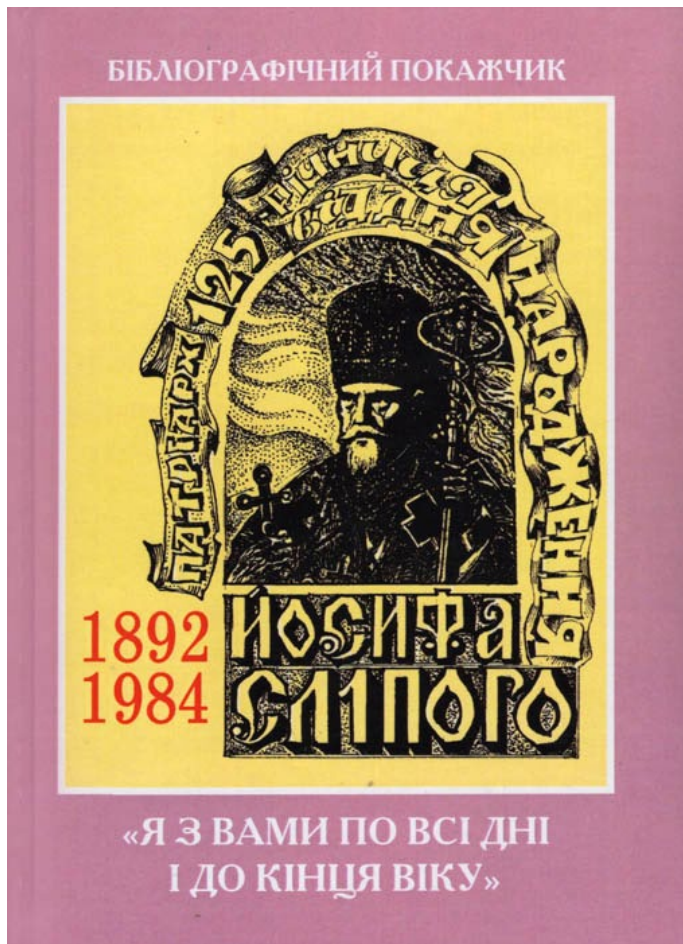
2017 рік рішенням Тернопільської обласної ради від 10 квітня 2017 року № 474 було проголошено Роком Патріарха Йосифа Сліпого в Тернопільській області. До цієї дати фахівці Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки спільно з фахівцями Державного архіву Тернопільської області й Тернопільського обласного краєзнавчого музею підготува-

ли цей бібліографічний покажчик. Видання продовжило серію посібників «Родом з України» і мало на меті якнайповніше представити бібліографію про подвижницьке життя Ісповідника віри, духовного лідера нації. Воно є другим, доповненим і переробленим. Перше вийшло з друку в 1997 році.

Відкриває покажчик Послання Блаженнішого Святослава до вірних УГКЦ та всіх людей доброї волі з нагоди двадцятиріччя від дня народження Патріарха Йосифа Сліпого «Будьмо собою!», яке подав отець Михаїл Пастух.

Також до посібника включено «Послання Патріарха Йосифа про поєднання

в Христі», яке є результатом роздумів Блаженнішого про долю Української греко-католицької церкви й українського народу.

Покажчик містить бібліографію праць Патріарха Йосифа Сліпого, документів, які висвітлюють життя, наукову діяльність і душпастирську працю митрополита, показують винятковість його постаті та незрівнянний внесок у розвиток українського богослов'я.

Матеріали згруповано в одинадцяти розділах:

- Релігійна та наукова спадщина кардинала Йосифа Сліпого;
- Життєвий шлях Йосифа Сліпого як зразок подвижництва за українську духовну та національну самостійність;

- З літопису ювілейних святкувань;
- Остання дорога;
- Вшанування пам'яті Йосифа Сліпого в Україні;
- Йосиф Сліпий у художніх творах;
- Образотворчі матеріали;
- Ім'я Йосифа Сліпого в енциклопедичних виданнях;
- Бібліографія;
- Документи з фонду Державного архіву Тернопільської області;
- Фонд Йосифа Сліпого в Тернопільському обласному краєзнавчому музеї.

У межах розділів виділено підрозділи й окремі ділення, у середині яких матеріали впорядковано за абеткою прізвищ авторів і назв публікацій, у підрозділі «Послання. Проповіді. Виступи. Промови. Привітання» – за роками.

Бібліографічні записи пронумеровано, загальна їх кількість становить 2101 позицію. Опис і скорочення здійснено відповідно до діючих в Україні стандартів у бібліотечній справі. Усі записи подано мовою публікації, збережено орфографічні норми оригіналу.

До покажчика включено лише ті матеріали, які є у фондах Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки і бібліотеки Державного архіву Тернопільської області. Їх позначено відповідною сиглою. Документи Тернопільського обласного краєзнавчого музею й Державного архіву Тернопільської області згруповано в окремих розділах. Більшість матеріалів, представлених у виданні, переглянуто de

visu.

Хронологічні рамки добору літератури – 1923-2017 роки. Показчик не претендує на вичерпність.

Посібник містить додаток «Фотографії». Користування ним полегшать «Список переглянутих періодичних видань», «Іменний показчик» та «Зміст». Бібліографічний показчик адресовано науковцям-богословам, священникам, студентам духовних навчальних закладів, учителям, широкому колові читачів, усім тим, кому дороге ім'я Блаженнішого Патріарха Йосифа Сліпого.

Цей посібник — данина пам'яті непересічній особистості, Ісповідникові віри, духовному лідерові нації.

У результаті роботи над бібліографічним показчиком фахівці обласної універсальної наукової бібліотеки налагодили тісну співпрацю з Релігійним товариством українців католиків «Свята Софія» (США), яке очолює наша землячка Ірина Іванкович, а також з настоятелем собору Свята Софія в Римі та головою товариства «Свята Софія» отцем Марком Семегеном. Унаслідок цієї співпраці фонди нашої книгозбірні поповнилися цінними виданнями – 158 книгами і часописами, які ми отримали з Риму.

Серед них – «Твори Патріарха і Кардинала Йосифа» (1-18 т.), «Monumenta Ucrainae Historica» (зібрані митрополитом Андреем Шептицьким (1-2 т.) й отцем Олександром Бараном (13-14 т.), документи з минулого Української католицької церкви, видані Блаженнішим, комплект часопису «Богословія», інші видання Українського католицького університету та Українського богословського товариства. Усі ці видання увійшли до бібліографічного показчика, зайняли гідне місце у фонді бібліотеки і є доступними кожному користувачеві.

У каталогах книгозбірні, як у картковому Зведеному краєзнавчому, так і в Зведеному електронному каталозі публічних бібліотек Тернопільської області, виділено персоналію Йосифа Сліпого.

На сайті ТОУНБ діє віртуальна виставка «Біблійний Йосиф України» (до 130-річчя від дня народження патріарха Української греко-католицької церкви) [1].

Джерела та література

1. Фонди Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки.

Савак Богдан,
директор Денисівського краєзнавчого музею

КАРДИНАЛ ЙОСИФ СЛІПІЙ У ПАМ'ЯТІ РОДИНИ ВЕСНІВ

У статті висвітлюється життєвий шлях родини Веснів, та їх безперервний духовний і молитовний зв'язок з Кардиналом Йосифом Сліпим.

Annotation: The article highlights the life of the Spring family, and their continuous spiritual and prayerful connection with Cardinal Joseph Slipyi.

Ключові слова: родина, священник, зв'язок.

Key words: family, priest, connection.

Колишній хутір Веснівка... За нинішнім територіальним поділом називається селом. Колись у цьому населеному пункті, що був досить розгалужений, нараховувалося біля 100 господарств і понад 500 мешканців. На нинішній день це поселення майже спорожніло, проте його історія буття залишається. У Денисівському краєзнавчому музеї збереглася світлина на якій вояки австрійської армії разом із його поселенцями біля хати Микити Весни [1]. Так мені сказав колишній мешканець хутора Степан Войтина. На таблиці яка у центрі фотографії є напис: 1916 рік.

Що ми знаємо про Веснівку та родину Веснів? Громадська діячка і письменниця Іванна Блажкевич у книжці «Шляхами золотого Поділля» (Том II. Філадельфія, 1970 р.) згадала так: «У 1880 році Микита Весна зважається на небувалий крок і

відкриває в селі християнську крамницю. Досі вся торгівля була в руках жидів, які казали селу: «ваш ґрунт, а наш фунт». І все. У книжці Михайла Шарика «Діти війни» (частина III, Вінніпег, 1956) наш земляк розповідає, що в той період, як поляки нищили на Україні наш національний дух, то він, будучи в минулому воїном летунської армії УНР замаскувався жити в спольщеному селі Почапинцях під Тернополем: «А кожної неділі ходив до церкви в Драганівку й там заприятелював із священником Весною, що родом був з Денисова. Я почав співати в церковному хорі й скоро здобув собі симпатію серед всіх селян. Вони були українці, хоч говорили коло церкви по-польському. Їх тільки затуркала польська більшість села. Вони намагалися говорити до мене ламаною українською мовою. Тут я вирішив, що мені треба для

них щось зробити, бо ж це мої брати. Для того трапилась скоро нагода.

Наближались Зелені свята 1922 року. Отець Весна рішив відправити панахиду на могилі чотаря УГА Романа Коссара, який загинув у липні 1919 року (рідний брат сотника Володимира Коссара – Б. С.). Потім я мав виголосити до християнства промову...». А далі знову прогалина.

Літком 2002 року зі Львова в с. Денисів приїхали небувалі львівські гості – Віра Нагорняк із дочкою Оленою. Як з'ясувалося пані Віра є правнучкою колись корінного денисівчанина Микити Весни. З того часу й почалося нами розмотування нитки із заплутаного клубка відомостей про родину Веснів про що хочу розповісти. Цього року вже буде 20 років від нашого першого знайомства в плинні яких мною разом із львівськими нащадками Веснів багато фактів, інтриг вишукано, перевірено та законспектовано й вважаю було б грішно, якби їх не висвітливши приховати від майбутніх поколінь. Що ж вдалося дослідити за ці роки?

Заклавши в Денисові свою першу селянську крамницю, люди під проводом о. Йосипа Вітошинського почали байкотувати жидівські торговиці, а ходили до крамниці Микити Весни: «Свій до свого по своє».

Через деякий час Весна на торгівлі трохи розкрутився й купив аж під Золото-слобідською границею (сім кілометрів від села) ділянку землі та поставив собі там хату. Біля нього почали будуватися й інші

заможні селяни, а цей населений пункт назвали Веснівкою. Проте, яка подальша доля Микити Весни та його дружини, де їх могили та роки народження і смерті – досі не знайдено. Нині лише відомо, що в подружжя Микити та Євдокії Веснів було троє дітей – Катерина, Дмитро та Костянтин. Позаяк Віра Нагорняк та її сестра Лідія Дідух-Супик, які живуть у Львові є нащадками Веснів, то ось про що від них під час розмов вдалося дізнатися.

Усі діти в подружжя Веснів закінчили Денисівську школу, яку 1848 року заложив о. Йосиф Струмінський. Згодом сини продовжили своє навчання: Дмитро закінчив Тернопільську вчительську семінарію, а Костянтин після закінчення Тернопільської гімназії продовжив здобувати освіту в Львівському університеті на теологічному факультеті, який закінчив 1911 року. А в той час дочка залишилася з батьками на господарстві.

1912 року перед висвяченням Костянтин Весна одружився з Галиною Жесньовецькою (нар. 28.06.1889), яка була єдиною донькою Леонтія і Павлини, що мешкали в с. Бокові на Підгаєччині. Її дідо Титус (поляк гербу САС) мав маєток у селі біля Бучача. Батько Галини – Леонтій був управителем маєтку на фільварку с. Боків. Галина закінчила у Львові вчительську семінарію і вчителювала в селі Золота Слобода, що поруч із с. Денисовим, де й познайомилися з Костянтином. Від так учителювала в різних місцях аж до виходу на пенсію в 1956 році.

Перша парафія після висвячення в о. Костянтина Весни була в містечку Струсові, де він був сотрудником коло отця Теодора Цегельського. Там 28 червня 1914 року в них народилася дочка Люба й застала їх Перша світова війна.

З наближенням фронту чимало людей почало роз'їжджатися – хто куди. Сім'я Веснів опинилася в селі Заздрість і поселилися в домі Дичковських (Сліпих), де й відбулося перше знайомство з майбутнім кардиналом і провідником Української Греко-Католицької Церкви Йосифом Сліпим, який на той час закінчив Тернопільську гімназію і готувався до вступу в Львівську духовну семінарію.

Господарство родини Сліпих було велике, добре проваджене. Його мама була енергійна й освічена жінка, добре знала німецьку мову. Батьки постійно працювали, то в полі, то на городі, а Йосиф лишався вдома, багато читав, розмовляв з о. Костянтином допомагав їмості Галині забавляти дитину, возив маленьку у візочку по подвір'ю і гарно співав їй колискових пісень. Йосиф був високий, вродливий, розумний і поважний хлопець. Отець Костянтин звертався до нього на «ти», а їмость Галя на «ви», бо казала, що не могла інакше. Вона була переконана, що з нього колись буде велика людина. Так і сталося.

У селі Заздрість Весни були недовго – всього кілька місяців, бо незабаром переїхали в Бережани. Тут у них 7 грудня 1915 року народилася друга дочка Ірина. А 1918 року сім'я отця Весни переїхала в

село Драганівку коло Тернополя, де прожили до самої смерті отця. У цьому селі прийшла на світ 12 листопада 1919 року третя дочка Зеновія.

Драганівка – село невелике, тоді було заселене в основному поляками. Але в ньому був мир і порядок, бо граф, якому воно належало, добре ставився до людей, розумів їх, і всі справи полагоджував мирно. У той час отець Весна в злагоді займався церковними справами, проводив просвітницьку роботу та вів велике господарство, бо поля було багато й усьому треба було дати лад. Отець всюди встигав, за всім стежив, давав необхідні розпорядження, працював і сам. Він дуже любив коней, гарно малював. Для церкви намалював картину, на якій зображено Єрусалим і Гріб Господній. Перед Великодніми святами це зображення виставляли в церкві. Та плащаниця збереглася до наших днів. За отця Весни в селі коло церкви збудували читальню, в якій згодом закипіла просвітницька робота: відбувалися репетиції церковного хору, вистав, читалися лекції активістами просвітництва з Тернополя, дітей готували до Першого Причастя...

За отця Костянтина поновлено внутрішній розпис церкви (настінні малюнки). Відрадно, що в церковних книгах по-сьогодні збереглися записи зроблені о. Весною.

Отець Костянтин Весна підтримував добрі стосунки з греко-католицьким священником о. Миколою Конрадом, якого Папа Павло II проголосив Блаженним.

Вони часто зустрічалися, щоб обговорити духовні потреби своїх вірних. Отець Микола був хрещеним батьком дочки отця Костянтина – Люби. Щиро приятелював о. Весна з письменником о. Тимотеєм Бордуляком, що мав парафію також у спольщеному селі Великому Ходачкові. Всі нові твори, написані о. Бордуляком, перечитував у першу чергу о. Костянтин, робив у них свої поправки й зауваження, лише після цього вони передавалися до друку. Усі три дочки о. Костянтина Весни навчалися в Тернопільській гімназії. Й у всіх тих перипетіях везіння те невеличкого життя продовжувалося. Здавалося що все було менш-більш добре, аж тут наспів 1939 рік, що приніс нашому народові жорстокі випробування. На Йордан 1941 року, не маючи й 55 літ, отець Костянтин Весна через серцевий напад залишив цей світ і свою дорогу родину. Похований на цвинтарі села Драганівка. Могила його скромна, але доглянута. Це є свідченням того що парафіяни з поколінь у покоління шанують свого духовного провідника. Навідуються на могилу зі Львова і його родичі.

При житті подружжя Веснів постійно підтримували зв'язок з отцем-ректором Львівської духовної академії Йосифом Сліпим. Буваючи у Львові, кожного разу відвідували його.

Коли дочка Люба в 1933 році виходила заміж за майбутнього священника. Івана Дідуха, то отець-ректор Йосиф Сліпий прислав з цієї нагоди їм своє вітання та дав Архієрейське благословення.

Їмость Галина Весна останні роки проживала коло внуків. Померла 1975 року. Похована на Сихівському цвинтарі у Львові.

Перебуваючи в Римі, вже після заслання, і довідавшись про смерть Галини Весни, цей великий мученик за віру і духовний провідник українського народу відслужив Йосиф Сліпий Службу Божу за її упокій.

P.S. У свій час люди старшого покоління мені розповідали, що були свідками того, як за Польщі на храмове свято Святого Миколая в село Денисів на відправу приїжджало багато священників, серед них був і о. Костянтин Весна.

Відомо також, що під час навчання у Львові семінарист Йосиф Сліпий приїжджав також до о. Весни в с. Драганівку. А після, до останнього часу, навіть будучи в Римі Кардинал Йосиф через людей передавав на Україну своє Архієрейське благословення для їмості Галини Весни.

Після смерті о. Костянтина Весни цю парафію обійняв його зять о. Іван Дідух.

У Денисівському краєзнавчому музеї до 130-х роковин від народження Кардинала Йосифа Сліпого влаштовано виставку, в якій експонуються двотомник «Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки. (1939 – 1987)», які особисто подарував для музею з дарчим написом їх автор – професор Київського національного державного університету імені Тараса Шевченка Володимир Сер-

гійчук, листи писані Йосифом Сліпим до українсько-канадського письменника та сподвижника антибільшовицького руху на американському континенті, колись воїна летунської армії УНР, що походив із с. Денисова Михайла Шарика, фотографії, писемні та друковані матеріали, філателія...

Джерела та література

1. Фонди Денисівського краєзнавчого музею.

Ленчук Ірина,
головний зберігач фондів
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

НАШ ЗЕМЛЯК ІВАН ЛУЖЕЦЬКИЙ – РАДНИК ВИДАТНОГО БОГОСЛОВА ЙОСИФА СЛІПОГО

Стаття присвячена самовідданій і безкорисливій діяльності відомого проповідника, церковного діяча УГКЦ, письменника, мецената отця Івана Лужецького, радника Кардинала Йосифа Сліпого.

Annotation: *the article is devoted to selfless activity of the famous preacher, the leader of the Ukrainian Catholic Church, the patron and writer, the priest Ivan Luzhetskyy, who was the adviser to Cardinal Joseph Slipyu.*

Ключові слова: *радник, молитва, архієпископ, грамота, проповідник, село Вербів (Бережанщина), м. Мец (Франція), Блаженний, священник.*

Key words: *adviser, prayer, archbishop, charter, preacher, village Verbiv (Berezhany), city of Metz (France), Blessed, priest.*

Я розкажу вам оповідь о. Івана Лужецького.

«Одного разу човном, що має прикріплене по кожній стороні весло, старий дідусь-перевізник переправляв на другий берег молодого юнака. Сідаючи до човна,

дідусь зняв шапку, перехрестився, прошептав коротку молитву і енергійно, міцним ударом рук, занурив обидва весла у воду. Човен ішов рівно, мов на невидимій лінії до наміченої мети.

Юнак спочатку мовчав, а далі не ви-

тримав і запитав дідуся, що ця молитва йому допоможе. Кожній людині, мовляв, уже наперед призначено, де і коли вона має померти, і ніщо її від того призначення не врятує.

Почувши ці слова, дідусь не сказав ні слова підніс праве весло, поклав його в човен і почав спокійно двома руками гребти лівим веслом. Човен, здавалося, негайно почав плисти швидше. Та він не плив до цілі, бо залишився майже на тому самому місці, роблячи весь час невеликі кола навколо себе. Побачивши, що діється, юнак здивовано та розгублено запитав перевізника, чому він так нерозумно чинить. Я послухав твоєї поради, - відповів йому дідусь. Знай же, дитино, щоб успішно переплисти життєву річку, потрібно двоє весел, які б рівномірно провадили нас вперед до мети. Одне весло – це праця, а друге – це молитва. Коли не буде поміж ними рівноваги, коли успіх одного хочемо побільшити коштом другого, то мети ніколи не досягнемо...». Такі настанови нам дає отець Іван Лужецький, автор книги «Отче наш: Роздуми над Господньою молитвою».

Отець Іван Лужецький (1921 - 1998 рр.)

сесел, які б рівномірно провадили нас вперед до мети. Одне весло – це праця, а друге – це молитва. Коли не буде поміж ними рівноваги, коли успіх одного хочемо побільшити коштом другого, то мети ніколи не досягнемо...». Такі настанови нам дає отець Іван Лужецький, автор книги «Отче наш: Роздуми над Господньою молитвою».

Отець Іван Лужецький – талановитий проповідник, педагог, автор релігієзнавчих книжок. Він був радником Кардинала Йосифа Сліпого. Свідченням цього є

спеціальна грамота; що її вручив о. Іванові Лужецькому, сам Патріарх Йосиф у Римі понад 30 літ тому. Як дорогу реліквію цю грамоту зберігає рідна сестра отця Івана пані Марія Музичка (Семчишин-Лужецька). Як каже пані Оріся Ялова, небога отця Лужецького, такої честі удостоїлися тільки троє, а може, й двоє осіб у світі. Про це їй оповідав при зустрічі отець Павло Когут з Франції, друг отця Лужецького [2, с. 4].

У фондах ТОКМ зберігається копія грамоти. Божою милістю і святого апостольського престолу текст гласить: «Високопреподобному отцю Івану Лужецькому, душпастиреві в Мец (Франція). Доцінюючи Вашу ревність за Божу славу, за добро святої Церкви і за спасіння душ та Ваші прикмети ума і серця, оцією нашою Грамотою іменуємо Вас Радником Верховного

12. 18/1970.

ЙОСИФ СВ.Р.Ц. КАРДИНАЛІ
(Сліпий - Коберницький - Дичковський)
БОЖОЮ МИЛІСТЮ І СВ. АПОСТОЛЬСЬКОГО ПРЕСТОЛУ БЛАГОСЛОВЕННЯМ
ВЕРХОВНИЙ АРХІЄПІСКОП УКРАЇНИ, МІТРОПОЛИТ ГАЛИЦЬКИЙ, І ПР.
МІР У ГОСПОДІ І БЛАГОСЛОВЕННЯМ

Високопреподобному отцю Іванові Лужецькому, Душпастиреві в Мец (франція).
Доцінюючи Вашу ревність за Божу славу, за добро св. Церкви і за спасіння душ та Ваші прикмети ума і серця, оцією нашою грамотою іменуємо Вас Радником Верховного Архієпископа. Благодати в Бога найбагатшого благословення для даймої успішної праці на добро Церкви й Народу, уділюємо Вам з цього серця Наше Архієпископське благословення.
І дано в Римі, дня 15. червня 1970.

Копія грамоти, яку вручив о. Івану Лужецькому патріарх Йосиф Сліпий у Римі 1970 року.

Архиєпископа. Благаючи в Бога найбагатшого благословення для подальшої успішної праці на добро Церкви й народу, уділяємо Вам від цілого серця Наше Архирейське благословення». За текстом – розмашний підпис Блаженнішого Патріарха Йосифа Сліпого [ТОКМНД-19423].

Народився отець І. Лужецький 30 жовтня 1921 року в селі Вербові Бережанського району на Тернопільщині. Навчався у Вербівській школі. Крім німецької і польської, він додатково вивчав англійську мову та латину. Закінчивши Вербівську школу, опановував фах педагога на курсах у місті Рогатині Івано-Франківської області. Працював учителем у Куропатниках і Конюхах на Тернопільщині. Його пам'ятають там як доброго, справедливого вчителя, до якого горнулися діти.

За часів панування Польщі Іван Лужецький зазнав арешту через свої національні переконання. Покарання відбував у тюрмі в Бережанах. Під час Другої світової війни два роки навчався у духовній семінарії у Львові. Далі життєві шляхи повели його в Німеччину, в Австрію, де студював теологію, а відтак – в Італію, де завершував богословські студії [3, с. 3].

17 червня 1951 року прийняв священничий сан. Довгі роки священства пов'язували отця Івана з містом Мецом у Франції. Маючи добре серце, щире серце, сповнене милосердя, допомагав літнім, людям, знедоленим, дітям-сиротам. Склав пожертву на потреби Львівської духовної семінарії, на будівництво монастиря у святині Поділ-

ля – Зарваниці. Кошти о. І. Лужецького закладено у спорудження пам'ятника на честь 550-ліття першої писемної згадки про родинне село Вербів.

Отець Іван Лужецький мав велику книгозбірню, був «енциклопедією» з багатьох питань. Та Господь Бог наділив нашого земляка не тільки світлим розумом, люблячим серцем, але й Божим даром володіти словом і прагненням, щоб Боже слово не лише обігрівало паству, а йшло і ширилося у світі.

Творчий доробок о. Івана Лужецького.

Отець Іван написав і видав за життя 4 книжки: «Отче наш. Роздуми над Господньою молитвою» (Париж, 1975) [ТОКМ РК-8191]; «Ісус з Назарету. Міт чи Спаситель?» (Мец – Страсбург – Мюнхен, 1981); «Життя Марії – Матері Ісуса» (Рим, 1989); «Дорогою життя» (Рим, 1990) [ТОКМ РК].

Книжки стали надбанням духовної бібліотеки українців. А «Отче наш. Роз-

думи над Господньою молитвою» набула широкої популярності. 1988 року вона вийшла англійською мовою в Оттаві (Канада). 1991 року німецькою мовою у Лейсендорфі (Німеччина). 2000 року львівське видавництво «Добра книжка» почало перевидавати книги отця І. Лужецького рідною мовою. Ця книжка нині дуже актуальна [5, с. 4].

Ясно і переконливо він подає відвічні правди Христового вчення. Друковане слово промовляє до нас стільки разів, скільки захочемо. Воно повчає нас, заохочує, пояснює нам те, що не зрозуміло; воно запрошує нас до глибшої настанови над проблемами нашого щоденного життя.

Ця книжка повинна служити якнайширшим колам нашого суспільства без уваги на їхнє віровизнання: католикам, православним, євангелікам і всім іншим, які щиро шукають миру, радості, братерства й гуманізму.

Більше ніж півстоліття отець Іван прожив за межами України. Молився сам і відправляв Святі Літургії за Україну, яку мріяв бачити соборною, вільною. Дожив

Селище Маквіллер біля м. Мец у Франції, де прожив більше, ніж пів століття о. Іван Лужецький.

до часу незалежності. Але стан здоров'я, на жаль, перешкодив йому відвідати отчий дім, поклонитися рідній церкві у Вербові.

Відійшов у вічність отець Іван 22 квітня 1998 року. Його поховали, як він і велів, недалеко від міста Меца у селищі Маквіллер (Франція).

У травні 1999 року на могилі було освячено пам'ятник. А з ініціативи о.П. Когути у селищі створили «Українську оселю», яку подорожуючи Францією, відвідують українці з усього світу [4, с. 5].

Святий Іван Злотоустий казав: «Молитва – це світло для душі, правдиве пізнання Бога, посередниця між Богом і людьми, лікар наших пристрастей, лік на болі, мир для душі, небесна провідниця в дорозі, яка ходить не довкола землі, а іде під сам небосхил. Вона здіймається понад створіння, духовно розтинає повітря і йде понад нього. Вона проходить міріади зір, відчиняє брами неба, підноситься понад Ангелів, минає Престоли і Господства, йде вище Херувимів піднявшись понад усі створіння наближається до святої Тройці.

Тут вона поклоняється Божеству, стає гідною розмовляти з небесним Царем. Через молитву наша душа, піднявшись на небо, обіймає Господа невисказними обіймами, наче дитина свою матір, і зі сльозами благає божественної поживи, висказує свої бажання і одержує дари, що перевищують усю видиму природу. Молитва – це священний посланець. Вона веселить серце, успокоює душу, збуджує страх перед карою і бажання небесного царства, молитва вчить

покори, дає пізнання гріха: словом – прикрашає людину всяким добром і покриває душу різними чеснотами, наче різноманітним покривалом».

Святий же Августин навчає, що хто вміє добре молитися, той вміє добре жити. Тож скажемо і ми: «Господи, навчи нас молитися».

Молитву «Отче наш» можна порівняти з дорогоцінним каменем, який має велику вартість, хоча сам по собі є маленьким. Серед всіх молитов – ця молитва володіє найбільшою силою, бо в ній моляться не лише в ім'я Ісуса Христа, але, що найважливіше – власними словами Спасителя, який вводить нас у потрібний для молитви настрій, підносить наш дух до Бога. Пробуджуємо в собі віру, надію і любов. Роздуми над Господньою молитвою...

Бог просить назвати його «Отцем», бо це ім'я сповнене любові і викликає любов. Кажучи «наш» - молимося і за себе і за інших всі ми брати і сестри в Христі.

Промовляємо, «що єси на небесах», бо хоча Бог є всюди присутній, однак оглядати його можна лише на небі.

1. Прохання: «Нехай святиться ім'я Твоє...». Перше прохання означає: «Боже, дай, щоб ми Твою велич щораз краще пізнавали і шанували». Божа слава – це мета усього створеного. Одна старо-юдейська легенда розказує, що коли Бог створив світ, але ще не було людини, тоді Бог запитав ангелів, чи ще чогось не бракує. Один з ангелів і каже: «Боже, Твої діла великі, чудні й дивні, але тут ще одного бракує. Тре-

ба, щоб у всесвіті лунав сильний, ясний, дзвінкий голос, що всюди й завжди, вдень і вночі, голосив би пісню слави і прослави Творцеві за всю його доброту. Інші ангели висловили ту саму думку. На те Господь Бог: «Ваша заввага слухна. Так, я створю велике створіння і дам йому світлий розум, щоб він пізнавав Мої великі діла і за те слави Мене». І створив Бог людину».

2. Прохання: «Нехай прийде Царство твоє...». Тут ми просимо про такі милості: про вічне спасіння, про Божу ласку для виконання Божої волі.

3. Прохання: «Нехай буде воля Твоя, як на небі, так і на землі...». «Дай нам ласку, щоб ми завжди чинили згідно з Твоєю волею. Дай, щоб завжди здійснювалася Твоя воля, тобто, щоб небесне життя запанувало на землі, усуваючи при цьому будь-яку нужду і несправедливість. Іншими словами – дай нам свою ласку, щоб ми виконували Твою волю так само, як Ангели на небі».

4. Прохання: «Хліб наш насущний дай нам десь...». Не можемо виконати Твоєї волі і здобути спасіння, якщо не будемо жити. А тому, дай нам всього, що необхідне для підтримки нашого життя: здоров'я, поживу, одяг, житло...а також хліба для душі – слово Боже, пізнання і розуміння Євангелії і Святу Тайну Євхаристії. Промовляючи «хліб наш насущний дай нам», ми повинні пам'ятати, що мусимо також дбати і про хліб для ближнього, тобто, допомагати потребуючим. Слово «наш» також має певне значення, а саме:

ми повинні бажати лише хліба, чесно заробленого нашими руками. Це прохання можна розуміти і так: «Дай, о Боже, щоб старанний робітник отримав заслужену винагороду».

5. Прохання: «І прости нам борги наші, як і ми прощаємо довжникам-нашим...». Прости нам наші провини як і ми прощаємо їх тим, хто нас образив. І прохання вчить «завжди прощати нашим ближнім заподіє нам зло!».

На перший погляд здається, що прощати не так вже і складно. Але чи ми вміємо прощати по-справжньому щиро, вибачати будь-які провини, будь-кому, і як часто ми готові це робити? Чесні відповіді на ці запитання приведуть нас до того, що ми далекі від істинного вміння прощати, а притча про немилосердного боржника нагадує і вчить нас це робити.

Важливість прощення Спаситель підкреслив і тим, що у молитві, яку Він дав нам за зразок, є слова, які щоразу нагадують: Бог прощає нам провини наші так, як ми прощаємо винуватцям нашим. Тож, коли ми хочемо отримати прощення від Бога наших незліченних провин, то маємо прощати і нашим ближнім.

6. Прохання: «І не введи нас у спокусу...». Відвертай від нас такі спокуси,

від яких ми б загинули. Дай нам відвагу і мужність, щоб ми не згрішили і не були переможені спокусою та гріхом. Засуджуємо себе, стверджуємо, що нам важко самим боротися із спокусами.

7. Прохання: «Але визволи нас від лукавого...». Відверни від нас усе шкідливе для нашого життя: неврожай, голод, хвороби, землетруси, повені, війни і будь-які інші тимчасові нещастя. Боже, охорони нас від усього злого [1, с. 125].

Амінь – це відповідь, яку Бог дає тому, хто молиться. Амінь – це єврейське слово, що означає «Так є» або «нехай так буде». В інших молитвах: «Дуже просто, щоб наше благання було вислухано». Тож скажемо і ми: «Господи, навчи нас молитися...»

Джерела та література

1. о. Іван Лужецький. Отче Наш. Роздуми над Господньою молитвою. Товариство священників Святого Андрея. Європейська область. 1975.
2. Павлів Я. Радник Блаженнішого Кардинала. *Божий сіяч*. 2003. № 3.
3. Павлів Я. Радник Йосифа Сліпого – наш земляк. *Вільне життя*. 2003.

4. Павлів Я. Радник Патріарха. *Арка*. 2003. № 67.
5. Павлів Я. Радник Кардинала. *Нова зоря*. 2003. № 539.
6. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

УДК 069.5:908(477.84) (045)

Костюк Степан,
завідувач науково-методичного відділу
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

ТЕМАТИЧНО-РЕГІОНАЛЬНІ ФІЛОКАРТИЧНІ ПРИСВЯТИ ЙОСИФОВІ СЛІПОМУ

У науковий обіг уперше вводиться інформація про тематичні конверти установ, регіональних осередків творчих спілок Тернопільщини, присвячені Йосифові Сліпому.

Annotation: *For the first time, information on thematic envelopes of institutions, regional centers of creative unions of Ternopil region, dedicated to Joseph the Blind, is introduced into scientific circulation.*

Ключові слова: конверт, спецпогашення, фонд.

Key words: envelope, special redemption, fund.

Поміж 559 одиниць зберігання особистого фонду Йосифа Сліпого у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї, 140 налічує філателістично-філокартична група [1; 2, с. 73 – 86; 3]. Власне, зібране – частина «виховних та пропагандивних» матеріалів, приурочених утвердженню Первоієрархом помісності УГКЦ. Пропонований подальший виклад – скромне доповнення випущених світовою спільнотою впродовж 1950-х – 2012 рр. пошанувань. Загальновідомо. Проте, поза музейними

фондами дотепер застаються тематичні видання Державного архіву Тернопільської області, інших інституцій.

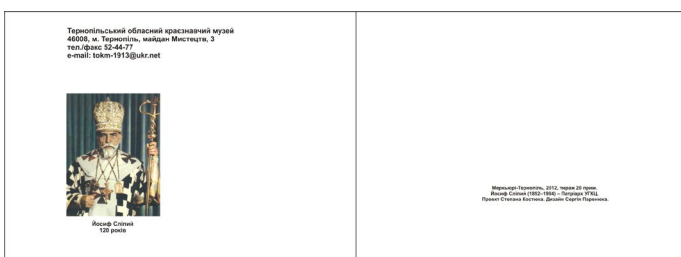
Позиція перша. Конверт поштовий (стандартний, 11,4x16,1 см): «Йосиф Сліпий. 120 років».

Лицева сторона. Вгорі зліва (чорна фарба) – адреса відправника: «Тернопільський обласний краєзнавчий музей (перший рядок), 46008, м. Тернопіль, майдан Мистецтв, 3 (другий рядок), тел./факс 52-44-77 (третій рядок), e-mail: tokm-1913@

ukr.net (четвертий рядок)».

Внизу зліва: кольорова репродукція поясної світлини (Інтернет-версія): анфас; обличчя духівника видовжене, темні брови, вуса та борода сиві; погляд зосереджений; голову покриває золотиста митра; облачення біле, «розшите» темними стилізованими хрестами; груди оздоблюють три символи-атрибути пастирського сану; зігнутою (на рівні пояса) правою рукою тримає хрест, лівою – посох владики (вертикально); тло світлини – темно-зелена, складчаста тканина. Нижче – текст (чорна фарба): «Йосиф Сліпий (перший рядок), 120 років (другий рядок)».

Зворот. Унизу (посередині) – «вихідні» дані (чорна фарба): «Меркьюрі-Тернопіль, 2012, тираж 20 прим. (перший рядок), Йосиф Сліпий /1892 – 1984/ – Патріарх УГКЦ (другий рядок). Проект Степана Костюка. Дизайн Сергія Паренюка (третій рядок)».

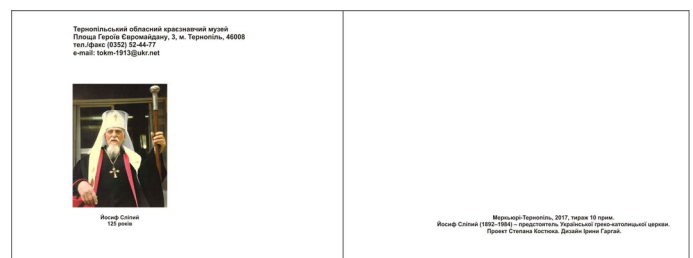
Позиція друга. Конверт поштовий (стандартний, 11,4x16,1 см): «Йосиф Сліпий. 125 років».

Лицева сторона. Вгорі зліва (чорна фарба) – адреса відправника: «Тернопільський обласний краєзнавчий музей (перший рядок), Площа Героїв Євромайдану, 3, м. Тернопіль, 46008 (другий рядок), тел./

факс (0352)52-44-77 (третій рядок), e-mail: tokm-1913@ukr.net (четвертий рядок)».

Внизу зліва: кольорова поясна світлина (Інтернет-версія, 6,2x4,9 см) духівника: біло-сиві вуса та поговгуваста «окрема» борода; чорна мантия, доповнена фіолетовою підкладкою (оздобою); голову покриває білий пастирський убір зі спадаючими «фалдами»; на ланцюжку «визолочує» груди хрест; напівзігнута у лікті права рука «зависла»; лівою рукою (рівень підборіддя) владика тримає скіпетр (посох); тло фотокадра – двополовинчасті двері (права вхідна секція відчинена) «темного» приміщення. Нижче – текст (чорна фарба): «Йосиф Сліпий (перший рядок), 125 років (другий рядок)».

Зворот. Унизу (посередині) – «вихідні» дані (чорна фарба): «Меркьюрі-Тернопіль, 2017, тираж 10 прим. (перший рядок), Йосиф Сліпий /1892 – 1984/ – предстоятель Української греко-католицької церкви (другий рядок). Проект Степана Костюка. Дизайн Ірини Гаргай (третій рядок)».

Позиція третя. Конверт поштовий (стандартний, 11,5x16 см): «Йосиф Сліпий. 130 років».

Лицева сторона. Вгорі зліва (чорна фарба) – адреса відправника: «Тернопільська обласна організація (перший рядок),

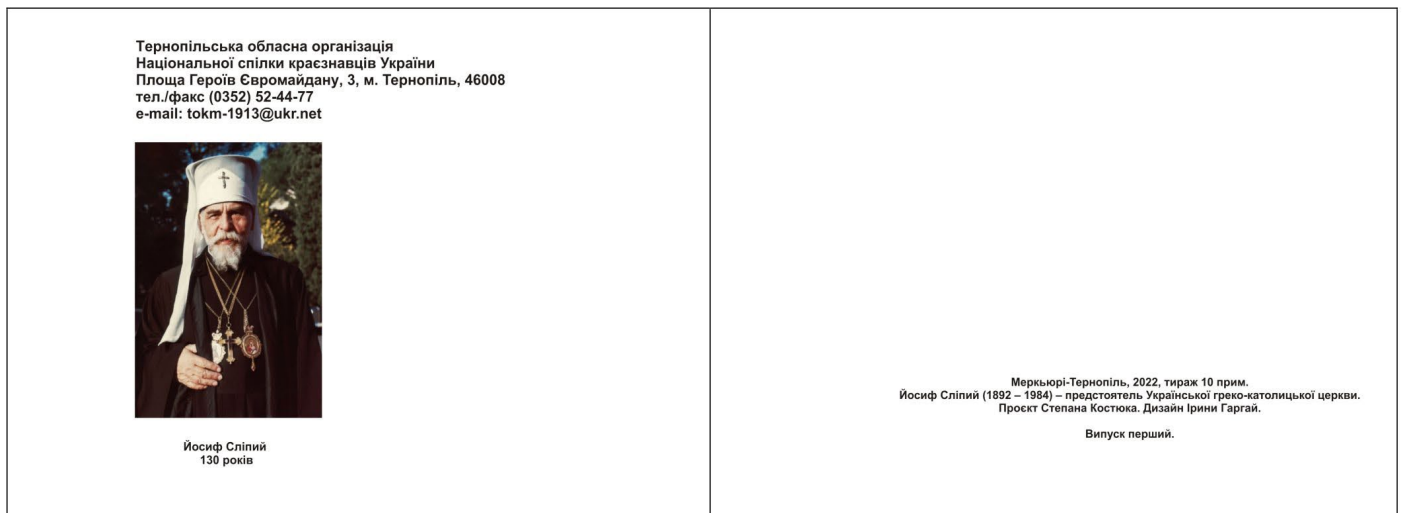
Національної спілки краєзнавців України (другий рядок), Площа Героїв Євромайдану, 3, м. Тернопіль, 46008 (третій рядок), тел./факс (0352)52-44-77 (четвертий рядок), e-mail: tokm-1913@ukr.net (п'ятий рядок)».

Внизу зліва: кольорова репродукція поясної світлини (6,8x4,4 см; Інтернет-версія) – анфас; голову накриває білий убір – спереду посередині хрест; обличчя видовжують білі вуса та борода; погляд вдумливо-зосереджений; чорна сорочка; груди «накрито» хрестом двома відзнаками духовного сану (чину); правою рукою тримає полу чорного плаща (пальто). Другий план – поміж зелених насаджень проглядається голубизна неба. Нижче – текст (чорна фарба): «Йосиф Сліпий (перший рядок) 130 років (другий рядок)».

Зворот. Унизу (посередині) – «вихідні» дані (чорна фарба): «Меркьюрі-Тернопіль, 2022, тираж 10 прим. (перший рядок), Йосиф Сліпий /1892 – 1984/ – предстоятель Української греко-католицької церкви (другий рядок). Проєкт Степана Костюка. Дизайн Ірини Гаргай (третій рядок). Випуск перший (четвертий рядок)».

Здійснено відправлення поштою.

Висновки. Зусиллями д-ра Романа Смика страдницька життєва стежа та духовний здвиг Йосифа Сліпого належним чином «закарбовано» філокартично-філателістичною мовою. Відрадно, що серія тематичних конвертів «тернопільського» видрукування доповнює, відповідно, завважене.

Джерела та література

1. Костюк С. З небесної висоти вічність подарована: Передача д-ром Романом Смиком Тернопільському обласному краєзнавчому музеєві матеріалів про Кардинала Йосифа Сліпого. *Божий сіяч*. 2003. Ч. 2.
2. Смик Р. Блаж. Патріярх і Кардинал Йосиф Сліпий у світлі філателістичних і пропам'ятних вид. *Церковний календар-альманах на Рік Божий 1982 (рік видання дванадцятий)*. Чікаго: Видавництво Братства Святого Андрея Первозванного, 1982.
3. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

Гнатишин Галина,
старша наукова співробітниця відділу фондів
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

ФОНД ЙОСИФА СЛІПОГО У ЗБІРЦІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У статті висвітлено історію формування та склад особового фонду Йосифа Сліпого у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї. Представлено матеріали музейного зібрання, що відтворюють певні етапи життя, наукову діяльність та душпастирську працю Блаженнішого Патріарха після повернення із заслання та пошанування його світлої пам'яті.

Annotation: *The article highlights the history of the formation and composition of the personal fund of Joseph Slipyi in the Ternopil Regional Museum of Local Lore. The materials of the museum collection are presented, which reproduce certain stages of life, scientific activity and pastoral work of His Beatitude the Patriarch after his return from exile and honoring his bright memory.*

Ключові слова: музейний фонд, Й. Сліпий, ТОКМ, фондова група, фондоутворювачі, музейна збірка, Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ).

Key words: *museum fund, J. Slipyi, TRM, fund group, fundraisers, museum collection, Ukrainian Greek Catholic Church (UGCC)..*

*Будьте моїми послідовниками...
Бережіть спадщину, яку я одержав...
Принесіть її ненарушеною у вільну
нашу Церкву, у вільну нашу Україну...*

Йосиф Сліпий

Такі пророчі слова заповідав нам Блаженніший Патріарх, Кардинал Йосиф Сліпий – духовний світоч і провідник Церкви, ісповідник віри, визнаний богослов, науковець світового значення. Усе своє

жертвенне життя він присвятив служінню Богові та Україні. Його багатогранна спадщина є цінним надбанням українського народу і невичерпним джерелом для вивчення та збереження.

У Тернопільському обласному краєзнавчому музеї (далі ТОКМ) зберігається фонд Патріарха Йосифа Сліпого, що нараховує 520 експонатів, перший з яких надійшов у музейну збірку в березні

1981 року. Проте найчисельніше її поповнення відбувалося в 1990-х роках, в період становлення незалежності України. Фондоутворювачами стали відомі українські культурно-громадські діячі, вихідці із Тернопільщини, які проживали в еміграції. Серед

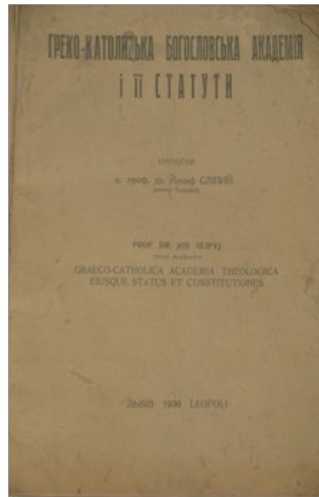

Фото 1. «Греко-католицька Богословська Академія і її статуту», Йосиф Сліпий.

них – Роман Смик, український лікар, меценат; Тетяна Осадца – відома художниця і писанкарка; Роман Колісник – письменник, історик; Мирослав Болюх, голова Союзу українських організацій Австралії та ін. До формування фонду долучилися також громадські та культурні діячі нашого краю – Богдан Хаварівський, Богдан Головин, Дарія Чубата та ін. Експонати зібрання згруповані в окремі музейні фондіві групи. В картотеці, в роздільнику «Культурна група» тематичним вузлом виділено матеріали, що відтворюють окремі етапи сподвижницького життя та основні віхи діяльності Блаженнішого Патріарха після повернення із заслання, а також пошанування його світлої пам'яті.

Популяризуючи спадщину нашого славетного земляка, у ТОКМ представлена експозиційна вітрина, присвячена Патріарху і Кардиналу Йосифу Сліпому. До уваги відвідувачів – фрагмент ризи, в якій проводив богослужіння Блаженніший, по-

штові марки, конверти і листівки, видані в еміграції з нагоди пам'ятних дат.

Фондова група «Рідкісна книга» нараховує 75 одиниць збереження. Раритетними екземплярами збірки є книжка о. професора, доктора, ректора Йосифа Сліпого «Греко-католицька Богословська Академія і її статуту», видана у Львові в 1930 р. (ТОКМРК-1450) (фото1). Роки навчання у Тернопільській гімназії (1903-1911) засвідчує «Звіт дирекції Ц.К. гімназії Франц-Йосифа I в Тернополи за рік шкільний 1908/9» (ТОКМРК-1775). На 51 ст. – перелік учнів 6-б класу (в якому було 29 хлопців), серед яких – Йосиф Сліпий (фото 2).

Фото 2.

Прагнучи створити за кордоном осередки української культури і науки, в 1963 році Блаженніший заснував Український Католицький Університет ім. Св. Климентія Папи, що розпочинає велику видавничу діяльність. Тоді ж було надруковано понад 200 томів наукових праць, присвячених українській тематиці [3, с.75]. Частина цих унікальних прижиттєвих видань зберігається у ТОКМ: «Світильник істини: джерела до історії Української Католицької богословської Академії у Львові», уп. д-р Павло Сениця, Торонто-Чікаго, 1973 р. (ТОКМРК-1774); відновлені видання «Богословіє» 1978, 1985 рр.

(ТОКМРК-5747,6493) та ін. У 1971 році у світ виходить книга Мілени Рудницької «Невидимі стигмати» (ТОКМРК-7333) про страдницьке життя в неволі та звільнення з каторги Київсько-Галицького митрополита Кир Йосифа. Великий пласт у зібранні складають пропам'ятні книжки про життєвий подвиг та жертвенну діяльність Глави УГКЦ (із дарчими підписами авторів): Р. Смик «Дорога, правда і життя» Чикаго, 1993 р. (ТОКМРК-4302); Н. Опалко «Хресний шлях Й. Сліпого» Тернопіль, 2002 р. (ТОКМРК-10318) та ін. Лебединою піснею духовного батька церкви і народу став «Заповіт» (ТОКМРК-6428, 6430), зразки якого також зберігаються у музейній скарбниці [4, с. 46].

Збірка «Рідкісні документи» включає 63 одиниці збереження. Матеріали зібрання документують церковно-релігійну працю Блаженнішого Йосифа та вшанування його пам'яті на Тернопільщині та за її межами. Серед них – різноманітні прижиттєві та пропам'ятні запрошення, брошури, буклети, матеріали Всеукраїнських наукових конференцій, програми урочистих академій, концертів, присвячених річницям з Дня народження Патріарха. Оригінальним документом є звернення-привітання Глави УГКЦ Мирослава - Івана Любачівського до учасників відкриття виставки у Тернополі в 1993 р., присвяченій філателістичним та пропам'ятним виданням про життя і діяльність Патріарха Йосифа Сліпого (ТОКМРД-11088). Вагомим надбанням музейної збірки є унікальні тогочасні часо-

писи, видані в США в 1960-90-х рр. Вони пропагували ідею Патріархату і помісності УГКЦ, а також висвітлювали важливі віхи життя Верховного Архієпископа: двотижневик «Церковний вісник» (видання української католицької єпархії св. Володимира та Ольги в Чикаго, США), двомісячник господарсько-кооперативної думки «Наш світ»; журнали для молоді та українського юнацтва «Крилаті», «Екран»; часописи «Патріархат» Українського патріархального товариства та ін.

Фондова збірка «Платівки, кінострічки, диски» представлена диском з реставрованим звукозаписом Божественної літургії, яку служить Патріарх Йосиф Сліпий у 1970-х рр (ТОКМПКД-210).

Оригінальним у художньому вирішенні є графічний витвір художника Ярослава Омеляна – еклібрис пам'яті о. Йосифа Сліпого із серії книжкових знаків, присвячених 460-річчю м. Тернополя (ТОКМГр-2679) (фото 3).

Мистецькою довершеністю вирізняється портрет Блаженнішого Патріарха Кардинала Йосифа Сліпого, присвячений 100-річчю від Дня народження. Автори: Ігор Зілінко, Станіслав Ковальчук (м. Тер-

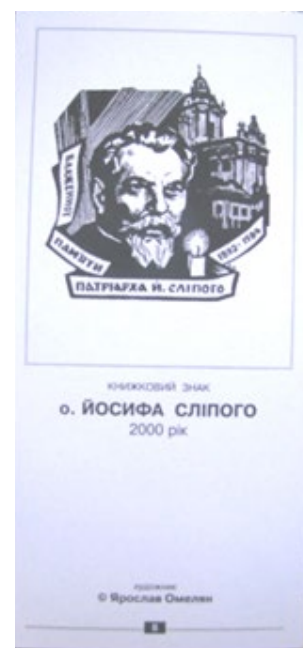

Фото 3.

Фото 4. Ігор Зілінко, Станіслав Ковальчук, портрет Кардинала Йосифа Сліпого, 1992 р., ТОКМ.

нопіль, 1992 р.; ТКМНД – 14976) (фото 4).

У 1968-1970-х роках Блаженніший відвідав понад 18 країн Європи, Австралії й Америки з метою об'єднання українців діаспори і пошвавлення їхнього релігійного життя [4, с. 32]. Фотокартки із музейної збірки ілюструють візитації українців за кордоном та національно-виховну роботу Й. Сліпого серед української молоді: фрагменти візиту Патріарха в Канаду у червні 1968 р. (ТОКМФ-12320-12325), зустріч з українськими пластунами в літньому молодіжному таборі в м. Пассейк (ТОКМФ-9894). Завдяки науковій експедиції співробітників ТКМ у село Заздрість, що на Тербовлянщині, у 2006 році фондова гру-

па «Фотокартки» поповнилася пам'ятними світлинами музейно-меморіального комплексу «Рідна хата» Йосифа Сліпого (Ф-10622-10629).

Патріарх став для українців зарубіжжя духовним Провідником, уособленням боротьби за свободу і незалежність їхньої батьківщини та церкви. Тому християнська громада розпочала активну філателістичну та філокартичну роботу, щоб зберегти пам'ять про свого духовного наставника для наступних поколінь [12, с. 4]. Кожна подорож, кожна подія в житті Первоієрарха, увіковічувалася марками, значками, конвертами, листівками, емблемами та стрічками. Для їх оформлення організатори залучали відомих художників та графіків: Любомира Рихтицького, Миколи Бідняка, Юрія Козака.

Філателістична колекція фонду (120 од. зб.) представлена матеріалами з приватної збірки доктора Романа Смика, палкого шанувальника патріарха, яку він збирав впродовж 30 років. Під час свого візиту на Тернопільщину у 1993 році він подарував музеєві частину свого зібрання. Серед них - марковані аркуші пам'ятних дат з життя Патріарха, присвячені річницям його священства, роковинам виходу із неволі, посвяченню Собору св. Володимира та Ольги в Чикаго (1973 р.); марки із серії «Підпільна пошта України»; пропам'ятні аркуші поштових наліпок на пошанування Архієпископа УКЦ. Декотрі засвідчені рукописними автографами Кардинала Йосифа Сліпого (ТОКМ Філ-1710-

Фото 5.
Марки із серії «Підпільна пошта України».

Фото 6.

1713) (фото 5).

Українські громади часто виготовляли спеціальні конверти з сюжетами, що віддзеркалювали усі події життя та діяльності УГКЦ та його провідника. Художні немарковані конверти із музейної збірки ТОКМ випущені з нагоди патріарших відвідин Німеччини, Австрії, Аргентини, приурочені посвяченню Собору Святої Софії у Римі в 1969 р. та ін.

З 1968 року кожний організаційний комітет, куди приїжджав Патріарх Йосиф, готував пам'ятну листівку. Весь прибуток від їх продажів ішов на розбудову українських інституцій по всьому світу. У фондовій збірці «Плакати листівки» (57 од. зб.) зберігаються листівки-вітання, випущені з

нагоди Дня народження, візитацій Кардинала Йосифа Сліпого до Австралії, Канади. Збірка доповнена календарями, афішами та ін.

Щоб вшанувати урочисту подію, українська еміграція виготовляла емблеми та стрічки, які одночасно виконували роль квитків на імпрезу, були свідченням про складання пожертви. В музеї є кілька десятків таких стрічок, виготовлених в Чикаго, Торонто, Нью-Йорку та Римі з нагоди хіротоній Блаженнішого Йосифа Сліпого, Синодальних днів Помісної Української Католицької Церкви, а також поминальних днів світлої пам'яті Патріарха (фото 6).

Увіковічення геніальної постаті Кардинала Йосифа засвідчують пам'ятні знач-

ки «На многії літа, Владико», «У Поклоні їх Блаженству», виготовлені за кошти українських громад. У 2017 році до 125-річчя з Дня народження Й. Сліпого було випущено пам'ятну монету номіналом 2 гривні, що стала окрасою нумізматичної колекції

Фото 7. Пам'ятна монета до 125-річчя з дня народження Йосифа Сліпого.

музею (ТОКМНум-12601) (фото 7).

Найбільш чисельною є група «Науково-допоміжні матеріали», що нараховує 146 експонатів. Вартісним документом збірки є факсиміле справки про звільнення Митрополита Йосифа Сліпого з ув'язнення у концтаборі в Мордовській АРСР 26.01.1963 р. Численні експонати збірки репрезентують активну церковно-релігійну діяльність Блаженнішого: участь у Вселенських соборах, зустрічі із понтифіками

(Папою Іоанном ХХІІІ, Папою Римським Павлом VI, Папою Іваном Павлом II), організацію єпископату, проведення Синодів. Усі зусилля Святійшого були спрямовані, щоб піднести УГКЦ до статусу патріархату та об'єднати її в помісну українську церкву.

Фотокопії світлин свідчать про смерть та останній спочинок Патріарха Кардинала Йосифа Сліпого у Золотоверхому соборі святої Софії у Римі, духовної святині українців (ТОКМНД-14062, 14065).

27 серпня 1992 року було виконано заповітну волю Блаженнішого. Тлінні останки Й. Сліпого військовим літаком з Риму перевезли до Львова і з усіма урочистостями перепоховали у крипті собору Св. Юра. На музейних світлинах - велелюдна траурна процесія супроводжує свого духовного Провідника вулицями старовинного Львова; служителі духовенства, тисячі людей віддають шану Ісповіднику віри, несучи символічний терновий вінок, уквітчаний кетягами червоної калини; під склепінням собору св. Юра перед домовиною Патріарха— численні миряни віддають останню данину пам'яті праху духовного батька Церкви та українського народу. (ТОКМНД – 13741-13755).

Фонд Йосифа Сліпого у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї є вагомим надбанням з великою кількістю документальних та ілюстративних джерел. Експонати цієї збірки не тільки «живуть» в експозиційних залах, фондосховищах музею, тимчасових пересувних виставках,

але є важливою наочною базою для численних наукових досліджень та прикладом наслідування для сучасних і майбутніх поколінь.

Джерела та література.

1. Великого бажайте. 365 думок визначних постатей УГКЦ / упор. Тереза Ференц. Львів: Свічадо, 2019.
2. Гринів О. Йосиф Сліпий як історик, філософ, педагог. Львів: Місіонер, 1994.
3. Дацько І. «Діяльність Патріарха Йосифа поза межами Києво-Галицької Митрополії», в: Богословіє 66, 3-4 (2002).
4. Значимість постаті Патріарха Й. Сліпого для національного та духовного пробудження українства: матеріали всеукр. наук. конф.(м.Тернопіль, лютий 2002 р.) Тернопіль: Астон, 2004.
5. Звіт дирекції Ц.К. гімназії Франц-Йосифа I в Тернополи за рік шкільний 1908/9. Тернопіль, 1909. ТОКМРК-1775.
6. Опалко Надія. Хресний шлях Йосифа Сліпого. Тернопіль: Підручники і посібники, 2002.
7. Пелікан Я. І. Ісповідник віри між Сходом і Заходом. Портрет українського Капрдинала Йосифа Сліпого. Львів: АРТОС, 2015.
8. Рудницька М. Невидимі стигмати. Рим; Мюнхен;Філадельфія: Т-во за Патріархальний устрій Української католицької Церкви, 1971.ТОКМ РК-7333
9. Світильник істини: джерела до історії Української Католицької богословської Академії у Львові, 1928-1929-1944. /за ред. П. Сениці. Торонто; Чикаго,1973. Ч. 1
10. Сліпий Й. Греко-католицька Богословська Академія і її статuti. Львів, 1930. ТОКМРК-1450
11. Смик Р. Блаженніший Патріярх Йосиф у філателістичних і пропам'ятних виданнях помісної Української Католицької Церкви. Чикаго, 1993. Ч. I-III. ТОКМРК-3902(1-3)
12. Смик Р. Дорога, правда і життя. Патріарх Кардинал Й. Сліпий на поштових марках та штемпелях. Торонто, Канада, 1988.

Вітвіцький Олег,
кандидат історичних наук

ДІЯЛЬНІСТЬ ДУХОВЕНСТВА УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ, ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття висвітлює основні аспекти духовно-просвітницької роботи священства та вищого духовенства Української греко-католицької церкви, що стали підґрунтям розвитку національної свідомості східних галичан на початку ХХ століття.

***Annotation:** The article highlights the main aspects of the spiritual and educational work of the clergy and high clergy of the Ukrainian Greek Catholic Church, which became the basis for the development of national consciousness of Eastern Galicians in the early twentieth century.*

***Ключові слова:** духовенство, Східна Галичина, національний, свідомість, інтелігенція.*

***Key words:** clergy, Eastern Galicia, national, consciousness, intelligentsia.*

Одним із важливих державотворчих етапів в історії України є період першої чверті ХХ століття. Він включає у себе процеси формування національної еліти на початку століття, кристалізацію національно-визвольних ідей під час подій Першої світової війни; визвольні змагання українського народу 1917-21 роках та час переосмислення методів боротьби за українську державність після поразки революції. Дослідження цих подій, їх аналіз є актуальними, особливо сьогодні, в умовах творення сучасної національної держави.

Окреме місце, у окреслених вище процесах посідає Східна Галичина. Саме тут, на початку століття, формується національна еліта, яка стає провідником визвольних ідей. Основну роль у формуванні цієї еліти відіграло духовенство Української греко-католицької церкви. Для створення об'єктивної історії України важливо вивчити цей феномен, проаналізувавши причини його виникнення та закономірності розвитку.

На окрему увагу заслуговує вивчення місця та ролі духовенства УГКЦ у процесах національно-визвольної боротьби

українського народу на західноукраїнських землях. Важливим залишається осмислення феномену греко-католицького духовенства, яке, фактично, спрямовувало українців Східної Галичини на боротьбу задля здобуття незалежності, очолювало ініціативні групи, які займались проголошенням української влади на західноукраїнських землях в листопаді 1918 року.

Суспільно-політична історія Східної Галичини кінця XIX-початку XX століття, нерозривно пов'язана з історією діяльності духовенства УГКЦ. Через активну діяльність у громадському житті галицьких українців, освітню та виховну роботу серед молоді, греко-католицькі священники здійснювали серйозний вплив на формування національної свідомості та перебіг суспільно-політичних процесів у Східній Галичині.

Світська інтелігенція, яка, переважно, походила із родин священників, визнавала авторитет греко-католицького духовенства серед українського населення. Співпраця між світською та духовною інтелігенцією носила постійний характер і сприяла активізації розвитку національної ідеї.

Кінець XIX – початок XX століття став періодом поживлення українського суспільно-політичного життя на території Австро-Угорської держави. Переживши період певного застою громадської думки, після подій революції 1848 року, українці Східної Галичини повернулись до активної суспільної діяльності. Почали видаватись україномовні газети «Діло» та «Бать-

ківщина», поглибилась культурно-освітня робота.

Внаслідок політико-ідеологічних розбіжностей, українська національна еліта Східної Галичини по-різному підходила до трактування поняття національної ідеї та пошуку шляхів її реалізації. Теоретичні розбіжності впливали із світоглядових платформ, на яких стояли представники галицької інтелігенції – від поміркованого до радикального крила. Водночас, аналіз позицій тогочасного політичного спектру дозволяє виокремити ряд спільних поглядів, які можна назвати синтезованою національною ідеєю українців Східної Галичини напередодні Першої світової війни.

Такими об'єднуючими чинниками були: відчуття національної окремішності, прагнення до державності і соборності. Вся історія західноукраїнських земель від початку XX століття до часу проголошення ЗУНРу – це історія утвердження у свідомості народу вищеокреслених понять.

Перебуваючи у складі поліетнічної Австро-Угорської імперії, галицькі українці зіткнулись із проблемою національно-релігійної експансії, яка могла призвести до асиміляції із панівним народом. Специфікою ситуації було і те, що на роль цього панівного народу претендували одразу і австрійці, і поляки. Тому, боротьба за утвердження національної окремішності носила глобальний характер, адже втрата мови та культури загрожувала зникненню нації як такої. Право на національне са-

мовираження було основою для реалізації мінімальних запитів, особливо в обрядовій сфері, де чітко проявлялась самобутність українців.

Іншим, вищим ступенем національної свідомості було прагнення до державності.

Третім фактором, який охоплювала національна ідея, було питання соборності українських земель, які на той час були розділені між Російською та Австро-Угорською імперіями. Назріваючий військовий конфлікт між цими імперіями загострював вирішення цього питання. Українці опинились по різних сторонах фронту. Можливість об'єднання Західної і Східної України виглядала нереальною, але про неї говорили і наддніпрянські, і галицькі політики. Щоправда, доцільність соборності України бачилась як за умов перемоги однієї з воюючих сторін, так і за обставин, які б призвели до проголошення незалежності держави.

Ідеолог українського націоналізму Степан Ленкавський у своїй праці «Українська політична думка в Галичині» виділяє три основні риси політичного мислення галицьких українців на переломі XIX і XX століть, які переважали у цей час – консерватизм, легалізм і лоялізм. Він стверджує, що на основі цих рис сформувалася концепція національної політики галицької України, яка була спільною для всіх політичних партій аж до 1918 року [172:121]. Тим не менше, охарактеризувавши місце і роль греко-католицького духовенства у станов-

ленні цих рис на початку та в середині XIX століття, Ленкавський уникає характеристики ролі духовенства у розвитку національно-визвольних настроїв у галицькому суспільстві з початку XX ст. Хоча, власна біографія Степана Ленкавського може бути характеристикою цього питання, адже він народився і виховувався у сім'ї греко-католицького священника Володимира Ленкавського, який проводив активну просвітницьку діяльність у селі Фитьків Надвірнянського повіту, «...як щирий прихильник ідей незалежності України, мав великий вплив на селян, і особливо на молодь. Служив незаперечним авторитетом для сина» [173:9].

Взагалі, вихідцями із священничих родин було чимало відомих представників світської інтелігенції Східної Галичини, які на початку XX століття визначали основні суспільно-політичні вектори розвитку української політики. Їхнє виховання у родинях священників сприяло перенесенню основних засад християнської моралі та етики у політичну сферу.

Слід додати, що і С. Ленкавський, і більшість керівників українського націоналістичного руху, зокрема, Степан Бандера [174:15], Ярослав Стецько [175:8], також народились і виховувались у сім'ях греко-католицьких священників. Основи їхнього світогляду формувались у середовищі греко-католицького духовенства. Цей момент відзначав у своїй автобіографії С. Бандера, згадуючи про свої дитячі роки, які прожив «...в домі моїх батьків і дідів,

виростаючи в атмосфері українського патріотизму та живих національно-культурних, політичних і суспільних зацікавлень» [174:15].

Даний факт говорить про те, що духовенство греко-католицької церкви особливо увагу приділяло вихованню молоді в дусі патріотизму. Власною активністю у громадському житті, греко-католицькі священники підвищували інтерес до народних традицій, вивчення історії України.

Водночас, суспільно-політична ситуація у Східній Галичині на початку ХХ століття не давала можливостей для реального втілення в життя результатів росту патріотичних настроїв, які панували серед населення. Цю проблему, перш за все, усвідомлювало греко-католицьке духовенство, яке, послідовно проводячи освітню і виховну роботу, не могло на офіційному рівні піднімати питання про потребу боротьби за національну державу.

Розвиток національної ідеї перебував у прямій залежності від позицій, діяльності та активності духовенства Української греко-католицької церкви. Національна свідомість українського населення Східної Галичини формувалась під впливом греко-католицьких священників, які, під час своєї постійної роботи, закликали народ до поширення ідей патріотизму, виховання підростаючого покоління в національних традиціях, брали безпосередню участь в організації вшанування визначних подій та постатей української історії тощо.

Велике значення мала робота духовенства у громадських організаціях. Вона сприяла легальному об'єднанню українців навколо національної ідеї в умовах перебування західноукраїнських земель у складі Австро-Угорської монархії. Греко-католицькі священники піднімали рівень освіти серед українського населення, сприяли розвитку господарсько-економічного руху, організовували відзначення святкування визначних подій в історії України, сприяли поширенню українських традицій.

На наш погляд, активна діяльність на початку ХХ століття греко-католицької духовної інтелігенції, посприяла утвердженню національної ідеї у свідомості жителів Східної Галичини: від представників світської інтелігенції до селянства і робітництва, від молодого до старшого покоління. Не в останню чергу цей фактор дозволив українцям зберегти національно-визвольні настрої і у непрості роки Першої світової війни, коли окупаційними режимами переслідувались будь-які прояви українства, сотні священників та прихожан УГКЦ були арештовані і вислані за межі Східної Галичини, а розвиток національної ідеї опинився під серйозною загрозою.

Лисак Ірина,
старша наукова співробітниця
відділу науково-просвітницької роботи
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

РОЛЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИХ СВЯЩЕННИКІВ У ЗБЕРЕЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ (НА МАТЕРІАЛАХ ДІЯЛЬНОСТІ РОДИНИ БАРВІНСЬКИХ)

У роботі розглядається вплив Йосифа Сліпого на національну історію та на утвердження національної ідентичності. З'ясовується роль греко-католицьких священників з роду Барвінських (Мартина, Григорія, Іполита, Івана, Осипа) у збереженні національної самобутності. Висвітлюється їхня культурно-просвітницька діяльність, що мала велике значення на самоствердження українців у суспільстві. Наводяться паралелі між трагічними життєвими обставинами Йосифа Сліпого та В. Барвінського, спричинені більшовицьким режимом.

Annotation: *The paper considers the influence of J. Slipu on national history and the assertion of national identity. The role of Greek Catholic priests of the Barvinsky family (Martin, Gregory, Hippolytus, Ivan, Osip) in preserving national identity is clarified. Their cultural and educational activities, which were of great importance for the self-affirmation of Ukrainians in society, are highlighted. The parallels between the tragic life circumstances of J. Slipu and V. Barvinsky caused by the Bolshevik regime are given.*

Ключові слова: *нація, національна ідея, національна ідентичність, культурно-просвітницька діяльність, родина Барвінських.*

Key words: *nation, national idea, national identity, cultural and educational activities, Barvinsky family.*

Сьогодні відзначаємо знаменну дату – 130-річчя народження відомого Верховного Архієпископа – Йосифа Сліпого. Багатогранна постать Патріарха вражає потужністю інтелекту та різнобічністю інте-

ресів, а тому досі залишається актуальною для різноманітних наукових досліджень.

Для нас Й. Сліпий – це людина незламної волі та духу, великий український патріот, вірний син і проповідник Церкви.

Його особистість зробила великий вплив на національну історію та на утвердження національної ідентичності. Уся його діяльність була спрямована на те, щоб повернути Українській Церкві її престиж та належні права, а українців вивести з-під тягаря рабської ментальності шляхом поширення належної освіти та прищепити йому прагнення до єдності на основі християнської любові.

Свого часу кардинал Й. Сліпий замислився над збігами і паралеллю його власного життя із долею українського народу – революції, дві світові війни, розвал імперій і постійна зміна державних кордонів, відсутність можливості самостійно вирішувати свій шлях. Ціле життя його було позначене таким собі кордоном, через те Патріарх був одним із найпалкіших прихильників національної єдності, зокрема у церковному житті [14].

Позбавлений можливості повернутися в Україну, Й. Сліпий на Заході розгорнув широкомасштабну духовну, просвітницьку, мирянську діяльність із метою консолідації українства, збереження релігійної та національної ідентичності (відвідував українські громади США, Канади, Німеччини, Великої Британії, Австралії та інших країн). Став Верховним Архиєпископом і Кардиналом. Він був фундатором Українського католицького університету в Римі (європейського значення навчальний заклад), що об'єднав у собі Наукове товариство імені Т. Шевченка, Українську академію наук, Українське наукове бого-

словське товариство.

Згідно з його вченням, кожна нація робить свій важливий внесок у світову культуру з метою вижити. Він послідовно, навіть перебуваючи в екзилі у Римі, захищає неповторність українських традицій від впливу будь-яких чужорідних елементів, утверджуючи ідентичність української культури [14]. Й. Сліпий вказував на визначальну роль Церкви не тільки для духовного і національного відродження в Україні, а й для збереження української ідентичності в глобальному масштабі.

Великий внесок у збереженні української ідентичності зробила УГКЦ, яка була носієм української національної ідеї та впливала не тільки на релігійні питання, а й на все суспільно-політичне життя в Галичині, захищаючи права та інтереси українців.

На прикладі представників з роду Барвінських, зокрема священників, розкриємо і їхню участь в збереженні національно-культурної самобутності. Рід Барвінських нараховує кілька сторіч і має значні заслуги в розвитку української духовності, науки, освіти та шкільництва і яким по праву може пишатися Україна. Найвизначніші з них: духівники Мартин Барвінський, Григорій Барвінський та його сини – Іполит, Іван, Осип [18].

Розпочнемо з **Мартина Барвінського** (22 квітня 1784, с. Осташівці, нині Зборівський район – 3 квітня 1865, Львів) – церковного та громадсько-політичного діяча, доктора богослов'я (31 серпня 1810) і

Мартин Барвінський.

ректора Львівського університету (1837-1838, одного з перших українців на цій посаді), крилошанина львівської греко-католицької митрополичої капітули, депутата до Галицького Станового Сейму. Він був першим спалахом тої провідної ролі, яку відіграли наступні покоління роду Барвінських у піднесенні освіченості українців [17, с. 35]. До речі, саме в нього у Львові проживали усі племінники під час навчання, поки, як кажуть, не стали на ноги. Володимир Барвінський у своїй автобіографічній праці «Скошений цвіт», ймовірно, частково згадав про свого родича. Не змінюючи навіть його імені, відтворив в образі о. Мартина: «... був ще й патріотом. ... Його вибирали до всіляких депутацій, його робили речником патріотичних не-

мовлят, він збирав складки на Дім Народний, став членом-засновником Матиці, попався між руських учених, був і в головній «Раді руській», і передплачував Зорю Галицьку і Вістник... Відцуратись патріотизму – значило цуратись слави, заслуги і вірності, а остатись незнаним і забутим – на ласці панського двору [2, с. 126-127]. Підтвердженням цього є дійсний факт, що Мартин Барвінський був автором ряду богословських праць, виступав у справах українських народних шкіл у Галичині, а передовсім захисником української мови [6].

Наступне покоління Барвінських не втратили віри та надії у світле майбутнє свого народу і стали прикладом діянь для інших, виправдавши сподівання о. Мартина, вимовлені героєм твору: «На вас молодих тепер наша надія. Ми вже своє зробили, тепер виступаєте ви на поле діяння. Ми належимо до історії, у ваших руках майбутнє. Не зривайте тільки з історії і не кидайте ваших батьків» [2, с. 139].

Галицьке духовенство в XIX ст. стало ядром нашого національно-культурного розвитку. «Греко-католицьке духовенство, зрівняне у правах із латинським ще реформами освіченого абсолютизму, забезпечене освітніми закладами й незначним, однак украй необхідним рівнем матеріального достатку від держави, на середину XIX століття перетворилося в потужну верству української інтелігенції. Саме в родинях греко-католицьких священників формувалося наступне покоління україн-

ської світської еліти та політиків, які мали реальну вагу в державі. Також у домах греко-католицьких священників часто обговорювались актуальні політичні проблеми, певною мірою саме тут закладалися основи новочасної української національної свідомості...» [1].

Повернемося до однієї з гілок Барвінських, що дала паростки на Тернопільщині. Тут вона бере початок від священника **Григорія Барвінського** (1802, с. Ярчівці Зборівського р-ну – 1880, с. Шляхтинці Тернопільського р-ну). Цінним джерелом відомостей про нього є «Спомини з мого життя» Олександра Барвінського, видані в двох томах 1912 і 1913 роках, а також автобіографічна повість «Скошений цвіт» Володимира Барвінського.

Г. Барвінський здобув теологічну освіту у Львові, проживаючи під час навчання у свого стрия Мартина Барвінського Відтак у 1830 р. Григорій Барвінський висвятився, одружився з Домінікою (Доміцелею з дому Білинських), та став священником у с. Шляхтинці біля Тернополя, де віддав своїм парафіянам 50 років пастирського та культурно-просвітницького служіння. Показовим є те, що у 1843 р. Григорій Барвінський почав добровільно навчати дітей у школі основ релігії, за що окружний уряд висловив йому письмову подяку. Він передплачував часописи, мав бібліотеку, вивчав та записував народні пісні [5, с. 87].

Сім'я Барвінських була доволі освіченою, дбала про моральне, трудове та

культурне виховання усіх своїх дітей. Варто звернути увагу на те, що в той час, як більшість українських родів ополячувались або русифікувались, у родині Барвінських було навпаки [15, с. 8]. Це підтверджує Олександр: «Змалку чув я дома лише руське слово, дім моїх родичів був щиро руський, хоч поміж тодішніми священничими родинами, особливо на Поділля, говорено звичайно по-польськи» [3, с. 42]. Хоча в той час у школах не вчили руської мови, Г. Барвінський вмів писати по-руськи. Цього його навчив шкільний товариш Григорій Ількевич. «Батько видав збірник проповідок. Перші проповіді списував собі латинською абеткою, а потім мовою живою, народною, руською» [3, с. 42]. Г. Барвінський поглиблював свою національну свідомість завдяки творам галицьких письменників та діяльності авторів «Русалки Дністрової». О. Григорій на свята багато розповідав дітям про Євангеліє, особливо пояснюючи філософські частини Євангелія святого Йона, народні обряди та звичаї. За словами Олександра: «Ми змалку винесли з рідної хати знання матерньої мови й обзнайомилися потроха з світоглядом нашого народу, хоч не мали ще в хлоп'ячій віці ясної народної свідомості» [3, с. 67]. Вживання української мови, близьке знайомство через батька з повсякденним життям українських селян заклало у братів Барвінських основи національної свідомості, однак виразного характеру на той час вона не мала. Лише під впливом пізніших обставин у дітей отця «народне почуванє...розгоріло-

ся... ясним поломінем повної свідомості» [3, с. 57].

Доброю традицією були поїздки Барвінських і Білинських один до одного в гості під час релігійних храмових свят або на весілля [3, с. 73]. За святковим столом часто обговорювалися всілякі родинні й громадські справи, літературні суперечки, церковні питання, актуальні політичні проблеми в середовищі тогочасної української інтелігенції. О. Барвінський такі зустрічі називав «родинний конгрес», на яких вироблялося національне почуття і політична думка. Дискусії виникали між старшим поколінням з доби відродження Галицької Русі 48-их рр., що попали під вплив заснованого Б.А.Дідицьким «Слова» і молодим поколінням народоців з 60-их рр., що виростало під впливом діяльності кирило-мефодійвців, названих «Метниками», «Вечерничками». Зводились суперечки про букви і правопис, вживання живої мови, національної окремішності і самостійності [3, с. 77].

Г. Барвінський належав до числа «примірних священиків», його покоління українських діячів у Галичині поступово формували українську національну свідомість. Саме у середовищі родин греко-католицьких священиків сформувався й світогляд молодого покоління Барвінських про національно-політичні орієнтири українського руху.

В сім'ї Барвінських виховувалося восьмеро дітей: двоє старших синів Іполит та Іван мали свої парафії, дочки вийшли

заміж за священиків, таку ж долю пророкував батько і молодшим синам – Осипу, Олександрю та Володимиру. Та вони відрізнялися від старших братів, «неначе друге покоління, неначе б друга якась сім'я, що виховувалась окремо від старшої рідні» [3, с. 12]. Сини, окрім Осипа, не погоджувалися на батькову пропозицію продовжити родинну традицію, оскільки не вважали священиків вершиною громадської самореалізації українця.

Відомо, що **Іполит Барвінський** в селі Нестерівці (біля Озерної) розбудував приходство, мав велику бібліотеку, в його домі зупинялися вчені Іван Горбачевський, Іван Пулюй, єпископ (згодом митрополит) Йосиф Сембратович. Тут він почав досліджувати історію свого роду, залишивши після смерті «Літописи села Нестерівці», записки про членів родини Барвінських з XVIII ст. Цей літопис переписав його брат Олександр. Будучи парохом у с. Постолівка (Гусятинський р-н), **Іван Барвінський** проводив культурно-громадську діяльність. Його син Євгеній відзначився як історик та архівіст, який працював в українських наукових та громадських інституціях, показуючи власним прикладом, що можна бути визначним українським діячем, маючи польське шляхетське походження [6].

Осип Барвінський (29 вересня 1844 р., с. Шляхтинці Тернопільського району – 4 лютого 1889 р., с. Сировари на Зборівщині) обрав шлях батька, прийняв сан священника і переїхав у Шляхтинці, згодом жив і працював у селі Сировари

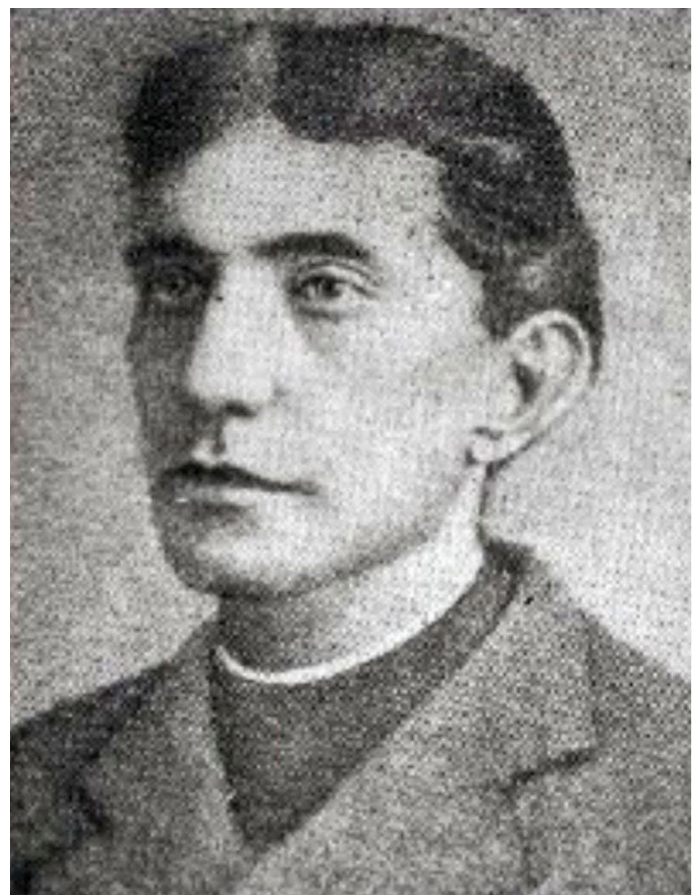
Зборівського району.

Осип у період навчання у Львівській духовній семінарії, був тісно зв'язаний з громадським життям міста («Громада», «Просвіта»), цікавився історією рідного краю, долею народу, вивчав сербську мову, займався перекладами з сербської та англійської мов, писав статті. Осип в одному з листів до брата Олександра обурювався, що в краківському виданні «Крај» (№ 58 і 59) йдеться про те, що нібито нам русинам під Польщею дуже добре було, не було «преслідування ні національного, ні релігійного, ні мовного», що Русь сама добровільно лучилася с Польщею і тому подібне [22, с. 181-182]. Він взявся спростувати цю інформацію у «Правді», знайти достовірні джерела, які підтверджують переслідування руської мови і погане становище руських шкіл в давній Польщі. Неодноразово зустрічаємо у листуванні: «Я потребую о волі – хочу забратися до росправи о волі нашого народа то єсть, як наш народ піймає волю» [22, с. 193].

Будучи священиком, О. Барвінський вбачав своє завдання у культурно-просвітницькій праці на благо простого трудового люду, дбаючи про просвіту і духовний розвиток свого народу. Як і батько, він допомагав своїми господарськими порадами парафіянам. Поряд із виконанням душпастирських Осип чимало трудився на літературній ниві, але все життя залишався в тіні своїх молодших братів. Його ж найчастіше згадують як одного з братів славетних Барвінських. Основними напрямками його

літературної діяльності були драматургія, історична проза, переклади.

Перші його публікації з'явилися на сторінках часопису «Правда» – головного осередку літературного руху і всіх змагань народовців для розвитку і поглиблення українсько-руської народної ідеї. Згадує Олександр Барвінський: «Брат Осип подавав з того часу під прибраним іменем М. Нетяга, або І. Григоренко переклади з сербського в «Правді» (народні думи, оповідання, наукові розвідки)» [3, с. 99]. Осип перекладав сербські думи і повісті на нашу мову, відомі також переспіви пісень «Косове поле» та «Сон цариці Милиці». Він перекладав українською мовою Старий завіт із сербського перекладу Д. Да-

Осип Барвінський.

ничича. Про видання цього перекладу невідомо, однак згадується у листі до брата Олександра: «Зроби короткий артикул до «Правди» «О потребі молитвенника в народнім язиці» і обіприся на тім, що майже кождий народ молитця в ріднім язиці [22, с. 218]. У 1877 році Осип Григорович опублікував свою працю «Дунав – Дунай в слав'янській поезії народній». За рік у цьому ж самому виданні з'явився ще один опис у якому автор висвітлив проблеми слов'язнознавства. «Письменську поміч, ми із старшим братом Осипом, надавали брату Володимиру, перекладаючи твори з англійських повістей, оскільки матеріально допомогти не могли» [3, с. 284]. Згодом вони дописували статті для газети «Діло», щоб розбудити національну свідомість нашого суспільства. Разом з братами Володимиром і Олександром розробляв програму народовського руху, перейнявшись народною справою [12, с. 3].

Осипа дуже цікавила історія України. Найбільший успіх мали історичні твори-трагедії «Павло Полуботок, наказний гетьман України» та сценічного варіанту повісті М. Костомарова «Чернігівка». Вони були поставлені театром «Руська бесіда» у Львові і отримали широкий резонанс як у літературних колах, так і серед простого народу. 3 листопада 1888 р. Іван Франко у газеті «Kurier Lwowski» написав: «Незважаючи на численні скорочення, яких зазнала сама п'єса, вона справила на слухачів, що зібралися у великій кількості, глибоке і сильне враження не стільки самим сюже-

том, скільки скоріш чудовою патріотичною тенденцією, текучою і плавною мовою, доброю режисурою. «Полуботок» належить, безперечно, до найбільш вдалих творів галицької драматичної літератури. Були в п'єсі й відверто слабкі місця, й історичні огріхи, не виправдана патетика, однак факт появи цієї драми та її популярність свідчили не лише про талант О. Барвінського, а й про те, що він тонко відчув необхідність творів історичного плану...» [20, с. 212-213]. Багато творів залишилися незавершеними у зв'язку з хворобою та ранньою смертю.

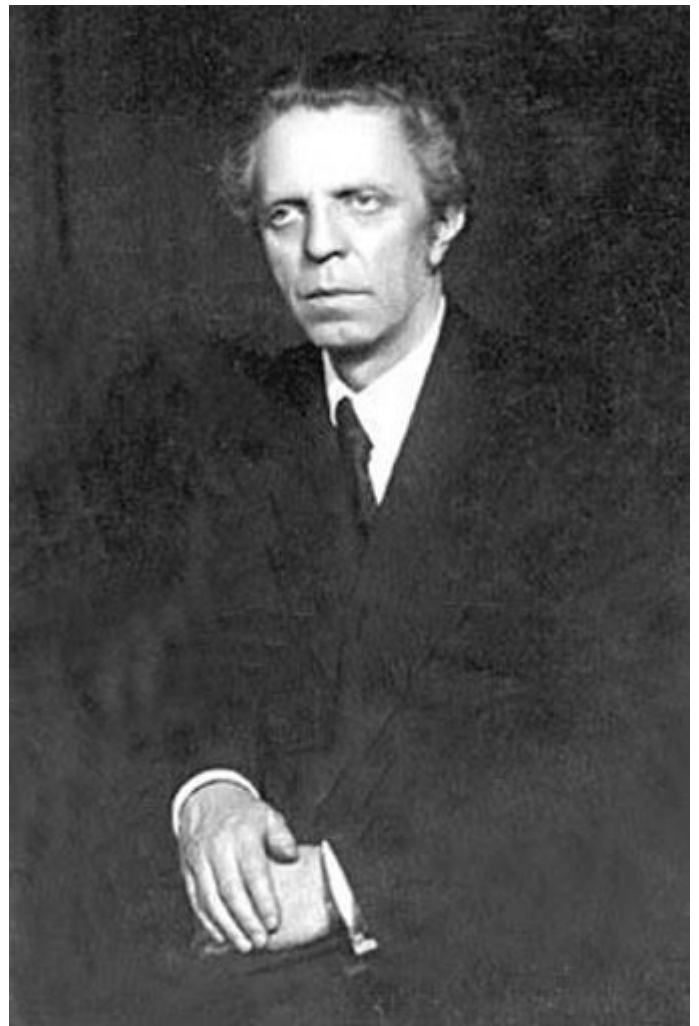
Значну роль у розвитку культури не лише Тернопільщини, але й усієї Східної Галичини, відіграла родина Барвінських, для якої просвітницькі ідеї не були чужими. Відчуваючи потребу в піднесенні рівня освіти українців, вони розгорнули широку культурно-освітню діяльність. Мабуть, вони бачили в собі покликання у піднесенні рівня освіченості українського народу як однієї зі складових частин процесу формування національної свідомості та національно-культурного відродження українців.

Більшість представників наступного покоління Барвінських не ставали священниками, обирали зазвичай «світські» професії. Та попри це у родини Барвінських були тісні контакти з представниками греко-католицької церкви. У 1941 р. під час німецької окупації у Львові відбулася зустріч Г. Франка (генерал-губернатора у Галичині) з релігійними та громадськими

діячами, для того щоб схилити їх до співпраці. На цій зустрічі були присутні Йосиф Сліпий, який вів переговори від імені А. Шептицького та Василь Барвінський, який як представник музичної спільноти та комісар музичного майна у Львові мав бути присутнім на урочистому зібранні [7].

З приходом радянської влади у 1944 р. пріоритетним стало підрив довіри та знищення греко-католицької церкви, тепер додалися звинувачення відносно співпраці з нацистами, що давало змогу каральним органам широко розгорнути свою діяльність. Підозра падала не тільки на духовенство як можливих «агентів Ватикану», а й на активних вірян. У спогадах Г. Пулюя дізнаємося, що Василь Барвінський зустрічався з Шептицьким, а отже був під наглядом: «Позаду Політехніки знаходилися катедра св. Юра й палац Митрополита Шептицького, де я надіявся знайти мого швагра, композитора Василя Барвінського, який – наскільки мені було відомо – часто бував у Митрополита» [19]. А брат Василя Барвінського – Олександр в останні роки життя митрополита був його особистим лікарем, а перше знайомство відбулося ще в дитячі роки [7].

Василь Барвінський та Йосиф Сліпий як яскраві представники львівської інтелігенції опинилися у радянсько-нацистській пастці. Їхня діяльність, публічні виступи та навіть виконання своїх обов'язків розцінювалися як підозріле та компрометуюче у тоталітарній машині контролю. Обоє вони були звинувачені у співпраці з нациста-

Василь Барвінський.

ми та націоналістами і на довгі роки стали політичними в'язнями у концтаборах. В. Барвінський розділяв гірку долю такого самого «ворогу народу» – співв'язня Митрополита Й. Сліпого, котрий відбував заслання у сусідньому бараці [7]. Та навіть, відбуваючи заслання Патріарх не припиняв виконувати свої пасторські обов'язки, намагався підтримувати зв'язки з духовенством та вірними церкви у підпіллі. Важко повірити, що 71 річний митрополит після ув'язнення, де терпів найтяжчі фізичні і моральні муки, прожив ще 21 рік і встиг зрушити всю еміграцію й не тільки. Патріарх Йосиф на весь світ заявляв про пра-

во українців на самостійну, соборну державу. Його приймали королі Іспанії та Бельгії, президент Італії, Західної Німеччини та ін. Він був голосом вільної України [4].

Доля Й. Сліпого та В. Барвінського була до них нещадною, пройшовши довгий тернистий шлях вони стали уособленням духу нашої нації і надійними дороговказа-

ми для сучасників та нащадків. Гасло Патріарха «завжди бути собою» є актуальними і сьогодні. Воно закликає зберегти свою національну ідентичність шляхом втілення наших духовних вартостей, які ми винесли з рідного краю. Вони нас роблять унікальними так, як є унікальний наш народ [8].

Ганс Франк, єпископ Йосиф Сліпий, зліва – Василь Барвінський, 1941 р.

Джерела та література

1. Аркуша О. Олександр Барвінський (до 150-річчя від дня народження). *Інститут українознавства НАН України*. Львів, 1997.
2. Барвінок Василь. Скошений цвіт (Виїмок з галицьких образків. Друге видання), Із вступом Богдана Лепкого. Галицька накладня Якова Оренштейна в Коломиї. Київ – Ляйпціг, 1911. 292 с.
3. Барвінський О. Спомини з мого життя. Перша частина (Образки з громадянського і письменського розвитку Русинів. Львів: Накладом Якова Оренштайна в Коломиї, 1912. 336 с.
4. Голод І. Всевидячий Сліпий. *Міст*. 2012. 16 лютого.
5. Гринчук І. Тернопільська «Просвіта» і родина Барвінських: матеріали міжнар. наук. конф. «Просвіта» в національно-культурному житті українського народу (до 140-річчя з часу заснування) / за ред. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. 279 с.
6. Дрابعук І. Давній рід Барвінських. *Новини Національного заповідника «Давній Галич»*. 2021. 02 лютого 2021 URL: <http://davniyhalych.com.ua/novini/item/1120-davniy-rid-barvinskih>.

7. Загнітко К. Мертва петля. Кримінальна справа композитора Василя Барвінського: відчитування правди поміж рядків. 2019. 20 лютого. URL: <https://zbruc.eu/node/87123>
8. Костелина Л. Блаженніший Патріярх Йосиф – неугасаючий смолоскип. *Час і Події*. 2009. № 35, 3 вересня.
9. Кузик Б. У Шляхтинцях, на батьківщині Барвінських. *Подільське слово*. 1994. 8 жовт.
10. Лавренюк В. Барвінський Осип. *Тернопіль*. 1993. №3. С. 22.
11. Левчук М., Смик В. Повернути із забуття: [Нові штрихи до біографії родини Барвінських]. *Тернопіль вечірній: Історія*. 1992. 21 берез.
12. Маслій Н. Г. Володимир Барвінський та його родинне оточення. *Поліграфія і видавнича справа: наук.-техн. зб. м-во освіти і науки, молоді та спорту України, Укр. акад. друкарства / редкол.: Б. В. Дурняк та ін. Львів, 2011. Вип. 3 (55). С. 22-35.*
13. Мичко С. Вулиця. Родина. Вічність: історія славного сімейства Барвінських з Тернополя. *Україна молода*. 2019. № 115. 16 жовтня.
14. Околітенко Н. Лицар духу. *Українське слово*. 2009. 27 серпня.
15. Павлишин С. Олександр Барвінський. Львів : Академічний експрес, 1997. 151 с., 6 л. іл.
16. Павлишин С. Пам'ять роду і народу: [Про трьох братів Барвінських - Володимира, Осипа і Олександра]. *Дзвін*. 1993. № 4-6. С. 124-129.
17. Павлишин С. Родина Барвінських в українській культурі. *Незалежний громадсько історичний та літературно-мистецький український народний часопис*. № 3–4. Тернопіль, 1992. 56 с.
18. Павлишин С. Сага роду Барвінських в історії української культури. *Вісник НТШ*. 1994. Ч. 8-9. С. 10.
19. Пулюй О. Осінь 1939. 3 листів польової пошти. *Вісті Комбатанта*. URL: <http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2009/06/1939.html>.
20. Франко І.Я. Додаткові томи до зібрання творів у 50-и томах. К.: Наукова думка, 2008 р. Т. 50.
21. Ханас В. Осип Барвінський, священнослужитель і письменник. *Подільське слово*. 1994. 24 верес.
22. Шацька Альбіна. Із листування Олександра й Осипа Барвінських (1869 р.) *Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія*. Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. К.:ІПЦ «Фоліант», 2007. Т. 3. 479 с. URL: <https://chtivo.org.ua/literature/istorichna/17639-iz-listuvannja-oleksandra-i-osipa-barvinskih-1869-rik.html>

Лучків Лариса,

завідувачка сектора відділу фондів

Тернопільського обласного краєзнавчого музею

ГАЛИЦЬКИЙ ПРОМЕТЕЙ

(ІЗ МУДРОСТІ ПРАВЕДНОГО АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО)

У статті зроблено спробу висвітлити духовну спадщину та моральні настанови провідника УГКЦ, духовного лідера українського народу Андрея Шептицького.

Annotation: *The article attempts to highlight the spiritual heritage and moral guidelines of the leader of the UGCC, the spiritual leader of the Ukrainian people Andrei Sheptytsky.*

Ключові слова: *Андрей Шептицький, духовний провідник, молитва, конфесії, милосердя, патріотизм, любов, ненависть, служіння Богові і народові.*

Key words: *Andrei Sheptytsky, spiritual leader, prayer, denomination, charity, patriotism, love, hate, service to God and the people.*

«Був він великим сином Вселенської Католицької Церкви. Великим Українцем, вченим, мистецтвознавцем, покірним богомольцем і Митрополитом, рівного якому нелегко знайти не лише в нашій історії, але й загалом в останньому столітті нашої Церкви. В кожній ділянці чинний і письмом, і словом, і ділом, буквально до останнього віддиху життя. Словом, був він честью і окрасою нашої Церкви і Народу».

(Із Прощального слова Патріярха Йосифа (Сліпого), виголошеного на похороні Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького, Львів, 5 листопада 1944 р.)

17 січня 1901 року кир Андрей граф Шептицький (мирське ім'я Роман Марія Александер Шептицький /1865 – 1944/) – український релігійний діяч, вступив на Митрополичу катедру при Храмі святого Юра у Львові. З цього часу у житті Україн-

Велика родина Шептицьких у Прилбичах.

*Мати митрополита
Андрея Шептицького Софія.*

ської церкви розпочалася нова сторінка.

Про ранні роки життя Митрополита відомо з книги спогадів його матері Софії. Зокрема вона зазна-

чає, що в дитинстві Роман вирізнявся сумірною вдачею, любов'ю до молитви, до якої вмів пробудити любов серед оточення. Софія Шептицька зазначає, що близько 8 років Роман принципово відмовився від брехні, зробивши це, на її погляд, цілком свідомо, а не інстинктивно. До того ж, він на той час, за словами матері, добре відчув, що таке страждання та жертва любові для ближнього [7, с. 16].

Тонкий богослов, доктор теології та філософії, знавець як східного, так і західного богослов'я і традицій, чернець, місіонер і проповідник духовного життя, великий меценат і шанувальник мистецтва, учитель Церкви, – він ще за життя був визнаний Батьком українського народу.

Митрополит Андрей Шептицький служив своєму народові як духовний провідник майже півстоліття, аж до його смерті 1944 року. Він жив у надзвичайно турбулентні часи й був найбільш далекоглядним і непохитним моральним авторитетом своєї доби. Не лише для свого наро-

ду, а й для всіх народів світу.

Будучи одним із найбагатших людей Галичини, щедро спонсорував українські культурно-просвітницькі товариства, надавав стипендії молодим митцям. Його філософія і вчення базувались на християнських засадах і до сьогодні він залишається духовним, моральним лідером українців, Кир Андрей не лише був на вістрі своєї епохи, а й багато в чому випереджав її. Тому що мислив стратегічно, на сотню літ уперед. При цьому у нього була відсутня мова ненависті навіть у найважчі роки Другої світової війни.

Дбаючи про долю України і її майбутнє, Андрей Шептицький заклав основи

*Маєток Шептицьких у Прилбичах після
розбудови.*

єкуменізму, що нині стають вимогою часу. Адже велика та палка любов до свого рідного народу проявляється не в ненависті й розбраті, а в любові до ближніх, до всіх людей. Патріотизм митрополита був суто християнський: «Наш християнський патріотизм відзначається в одному, що свій народ, український, любимо християнською любов'ю більше, ніж інші народи, та

Роман Шептицький у Римі, 1888 р.

готові віддати за нього працю усього життя і саме життя» [6, с. 28].

Якби сьогодні він жив, то українські католики і православні відчули б, що людина понад конфесійна. З іншого боку, він був дитям цієї епохи й увібрав у себе тогочасні світоглядні та віросповідні константи, які станом на сьогодні вже зазнали еволюційних змін. Проте і в одному, і в другому випадках набувають особливо-го змісту слова, які Шептицький сказав на початку його митрополичого служіння: «Працю для майбутнього вважаю справою у сто разів важливішою, ніж усе, що можна зробити для теперішньої хвилини. Маємо тепер закласти у християнські організації нашого народу ті цеглинки, на яких послідовники наші будуть будувати» [3, с. 52].

Богослов'я для митрополита Андрея Шептицького було підґрунтям у сферах економічних стосунків, національній, міжрелігійній і міжконфесійній, державотворчій.

Митрополит Андрей Шептицький розумів, що народ має зростати не лише духовно, але й економічно. Він виробив економічну модель, де християнська мораль була головною засадою у веденні підприємництва. Важливою була ініціатива знизу, освіта, реформи, просвіта. Митрополит у кожному селі заснував хату-читальню, започаткував кооперативний рух, залучивши до нього тисячі людей. Людина і її гідність були в центрі кооперативного руху.

І упродовж свого служіння Митрополит невтомно наставляє працедавців: «Викупляйте свої гріхи милосердям до вдів, сиріт та вбогих! А передовсім остерігайтеся, як вогню, будь-якої втрати й матеріальної кривди, яку мав би потерпіти убогий через Вас!.. Пам'ятайте, що затримування робітникові належної зарплати – гріх, що кличе до неба за пімсту!» [3, с. 54].

Митрополит Шептицький був богословом і його міркування в суспільній сфері мали під собою богословське підґрунтя. Його християнське коріння безсумнівне: в його основі лежать євангельські принципи «любви ближнього свого» й «любіть ворогів ваших», які згодом були трансформовані у ліберальний принцип пошани до «іншого». Любов полягає у тому, щоб бажати іншим добра і, наскільки це можливо, спричиня-

тися до нього. «Хто справді любить, той дбає про інших; їхнє добро лежить йому на серці» [3, с. 30].

«Прапор наш – це прапор любові. Ніколи не входить він у союз із прапором якої-небудь ненависті» [3, с. 114].

«Можна своїх прав боронити і своїх прав домагатися, але не шляхом ненависті до інших людей» [3, с. 114].

«Спільна молитва, мої милі браття, має більшу силу, ніж молитва кожного зокрема. Не лише тому, що тут один за одного молиться, один одному випрошує ласки з неба, а ще й тому, що Ісус Христос обіцяв особливішим способом бути з тими, хто об'єднується в Його імені» [3, с. 31].

«Любіть усі своє, свого тримайтеся і про своє дбайте, але стережіться ненависті, бо ненависть – це почуття нехристиянське» [3, с. 66].

«Світ гине від браку любові, гине від людської ненависті!» [3, с. 113].

«Хоч національна єдність обіймає тільки людей того самого народу, любов до свого народу не повинна суперечити любові до інших народів» [3, с. 118].

«Молодь треба так виховувати, щоб вона розуміла велику шкоду, яку завдають спори, ворожнеча, процеси, роздори» [3, с. 127].

«Не треба Україні інших ворогів, коли самі українці українцям є ворогами, які одне одного ненавидять і навіть не соромляться вже тієї ненависті» [3, с. 124].

«Зберігання миру братньої любові між християнами – це найважливіший

(щоб не сказати – єдиний) спосіб прославлення Бога. Це ж і ціль приходу Божого Сина на цей світ, аби роз'єднаний гріхом людей з'єднати і спасти» [3, с. 179].

Митрополит Андрей невтомно закликає вірних до діл милосердя, висловлюючи часом надзвичайно афористичні формули: Будьте ошадливими, але не скупими! Ви багаті, пам'ятайте, що добра, які посідаєте, маєте від Бога, а Бог наказав Вам давати милостиню: «В годину смерті з цілого майна залишиться Вам лиш те, що Ви дали убогому», «Милостиня очищує душу від гріха» [3, с. 69].

Далекоглядна і послідовна культурно-національна політика Андрея Шептицького найкраще виразилась у його конкретній благодійній діяльності – як опікуна численних культурних установ, – у тому числі першої в Галичині української мистецької школи О. Новаківського – і врешті, як спонсора багатьох українських мистців та засновника Національного музею у Львові.

Найголовнішим у Митрополита було – служіння Богові і народові. Кир Андрей написав понад 150 пастирських листів, котрими він, як Мойсей, навчав, допомагав, перестерігав, радив, а де потрібно було, то й картав. Бог дав йому можливість бути великим провідником рідного народу – і він ним був.

У своїх численних працях він залишив для нас надзвичайно корисні повчання й заповіді. У них найкраще можна пізнати душу, наміри, ідеали і прагнення Владики.

У словах Митрополита бачимо його самого, його апостольське серце, силу й глибину проникливого розуму та християнську любов, що обіймає всіх і вся. М. Анатоль Базилевич відзначає, що якби всі праці видати, то вони становили б 17-18 томів, лише пастирських листів – біля 7-8 томів [1, с. 237].

Навіть коли земля здригалася від воєнних дій Владика Андрей дивився далше і вище. Він пропагував духовний мир, духовну єдність народу і закликав за цю єдність боротися: «Кожен, кому тільки добро України лежить в серці, мусить ува-

жати за свій обов'язок цілою працею життя причинитися до множення елементів єдності, а до усунення елементів роздору» [2, с. 26].

Як бачимо, найвищим ідеалом Митрополита Шептицького було нелукаве служіння рідному краю і народу, яким віддав своє серце, хист і талант, знання й усі труди. «Так і Вас люблю, що радо готов я вам подати не лише Божу науку, але і душу, життя своє!» [4, с. 3] – такого не скаже звичайний митроносець, так може мовити тільки палкий патріот свого народу, людина найвищих моральних якостей..

СЛУГА БОЖИЙ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ, ЧСВВ
МОЛИТВА

О мій Боже, з глибини моєї душі клонюся перед Твоєю безмежною Величчю. Дякую Тобі за ласки й дари, що ними Ти наділив Твого вірного Слугу Митрополита Шептицького. Прошу Тебе прослави його також і на землі. В тій цілі благаю Тебе - уділи мені в Своему Батьківському милосерддю ту ласку, про яку я Тебе покійно прошу. Амінь.

СЛУГА БОЖИЙ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ, ЧСВВ
МОЛИТВА

О мій Боже, з глибини моєї душі клонюся перед Твоєю безмежною Величчю. Дякую Тобі за ласки й дари, що ними Ти наділив Твого вірного Слугу Митрополита Шептицького. Прошу Тебе прослави його також і на землі. В тій цілі благаю Тебе - уділи мені в Своему Батьківському милосерддю ту ласку, про яку я Тебе покійно прошу. Амінь.

Його життя і духовний подвиг виховали цілі покоління молоді, і нині велич та духовні надбання Владика є прекрасною спадщиною сучасним поколінням українців. Владика випередив свій час на десятиліття, і його пророчі слова «Мій вклад є визов для тих, які вважають, що наш нарід завжди і постійно має комусь служити, а незалежність України слід заховати «на вічну пам'ять до гробу. Але так не є і так не буде, коліс історії звернути не можна» [5, с.230] – актуальні для теперішнього поступу на шляху розбудови вільної України.

Митрополит вболівав за кожну при-

нижену душу і допомагав всім, в кого була потреба. Багатьом допоміг і не тільки українцям. Він мріяв про незалежну Україну і боровся за неї зі всіма режимами. Він став Святим для нашого народу і залишився для нашої нації – Галицьким Прометеем.

Величава постать митрополита Андрея Шептицького і нині, на порозі третього тисячоліття, викликає подив і захоплення кожного, хто знайомий з жертвним життям цього великого мужа Української Церкви і культури, гуманіста і щедрого мецената мистецтва.

Джерела і література

1. Базилевич М.А. Введення у твори Митрополита Андрея Шептицького. Торонто, 1965.
2. Кашуба Н. Будівничий рідної хати. *Трибуна*. 1992. № 1.
3. Митрополит Андрей Шептицький і принцип «позитивної суми»: Мирослав Маринович. Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. 248.
4. Твори Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи. Торонто, 1965. Т. 1.
5. Туркевич Ю. Риси характеру митрополита Андрея Шептицького: матеріали конференції, присвяченої життю та діяльності митрополита Андрея Шептицького. Львів, 1990.
6. Фельдман О. Людина, яку нам Господь післав – Андрей Шептицький. *Визвольний шлях*. 1987. Січень.
7. Софія з Фредрів Шептицька . Молодість і покликання о. Романа Шептицького. Львів, 1994.

Суґа Леся,

старша наукова співробітниця відділу природи
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

**ВІН ТІЛО ВІДДАВ, ЩОБ МОЛИТИСЬ ЗА НАС...
СВЯЩЕННОМУЧЕНИК ЯКИМ СЕНЬКІВСЬКИЙ**

У роботі висвітлено жертвний життєвий шлях блаженного ієромонаха Якіма Сеньківського. Проаналізовано його душпастирську діяльність і вплив її на населення

Галичини. Описано посмертне вшанування пам'яті нашого земляка. Використано матеріали із фондової збірки Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

Annotation: *The work highlights the sacrificial life of the Blessed Hieromonk Yakym Senkivsky. His pastoral activity and its influence on the population of Galicia are analyzed. The posthumous commemoration of our compatriot is described. Materials from the stock collection of the Ternopil Regional Museum of Local Lore were used.*

Ключові слова: *Іван (Яким) Сеньківський, Великі Гаї, ієромонах, священномученик, монастир, церква, ікона.*

Key words: *Ivan (Yakim) Senkivsky, Velyki Hai, hieromonk, priest-martyr, monastery, church, icon.*

Згадайте своїх славних предків, що так бадьоро несли хрест церковної єдності і проливали за неї свою кров – митрополитів, архиєпископів, священників, монахів, монахинь і непроглядну кількість вірних. (...) Вони мають совість чисту, радісно глядять в очі, а заслуга їхня перед Богом і Церквою, історією і народом – велика. (...) А скільки з них, свято донесли свій хрест у в'язниці до кінця й одержали вже як ісповідники, заслужений вінець слави...

Патріарх Йосиф Сліпий.

Таким заслуженим вінцем слави Господь нагородив нашого земляка блаженного Якіма Сеньківського, який не зрікся своєї віри та гідно прийняв мученицьку смерть.

Іван (Яким) Сеньківський народився 2 липня 1896 року поблизу Тернополя в селі Великі Гаї. Його батько, Семен Сеньківський, був людиною заможною, працюютою, освіченою, надзвичайно побожною та щедрою. Він не шкодував грошей на потреби церкви та громади. Свідченням

його щедрості є «Грамота Благодѣтельська», видана 11 жовтня 1903 року, де зазначено, що Семен Сеньківський записаний поміж жертводавців Церкви Отців Василіян у Жовкві. Цей раритетний документ зберігається у фондовій скарбниці Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

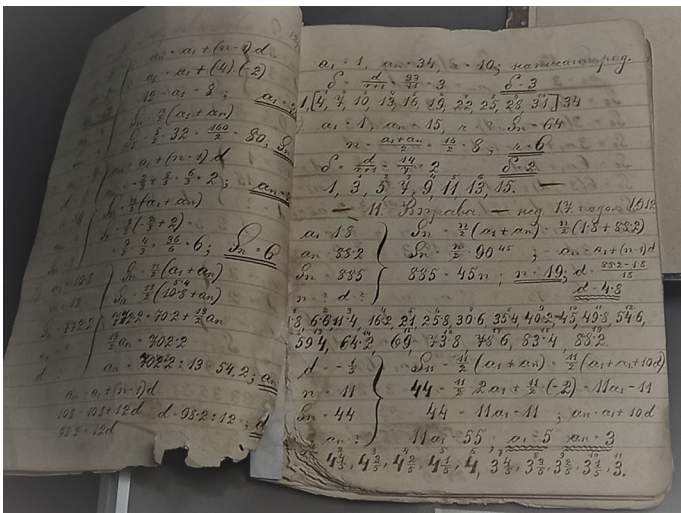
Завдяки допомозі поважного господаря Сеньківського в рідному селі споруджено храм Пресвятого Серця Христового.

У цій українській християнській родині, крім Івана, було ще четверо дітей – син Володимир та три доньки. Молоде

«Грамота Благодѣтельська»
Семена Сеньківського. 11.10.1903 р.

Зошит із математики Івана Сеньківського.

покоління Сеньківських брало приклад у своїх батьків і зростало з почуттям обов'язку до праці, з великою повагою до людей, з любов'ю до України та глибокою вірою в серці.

Батьки дбали про освіту дітей, не шкодували грошей на навчання. Іван Сеньківський був розумним, обдарованим і мав нахил до різних наук. Середню освіту здобув у Тернопільській українській гімназії. У нашому музеї зберігається зошит з математики учня VII-A класу, який належав Івану Сеньківському. Ще будучи в гімназії, юнак вирішив стати священником і все своє свідоме життя трудитися в Христовому винограднику.

У 1917 році Івану вдалося розпочати богословські студії у Львівській духовній семінарії. Досить важко жилося юному студентові в ті воєнні, небезпечні та голодні часи. У своїх листах до батьків розповідав про завантажений розпорядок дня, складне навчання та часто просив передати йому хліба, якого так бракувало. Та

всі випробування Іван з гідністю витримував, ще й завжди заспокоював батьків: «Мені тут живеться добре і весело...». Вже в студентські роки в нього проявлялися великі проповідницькі здібності [4, с. 87].

Завершивши богословські студії, 4 грудня 1921 року був рукоположений на священника у Львові в соборі Святого Юра. Приміційну Божественну Літургію о. Іван Сеньківський відправив у рідному селі Великі Гаї в церкві Пресвятого Серця Христового. У фондовій збірці Тернопіль-

Іван Сеньківський. 1920 р.

ського краєзнавчого музею зберігається пам'ятна іконка, яку роздавав отець Іван парафіянам на згадку про цю урочисту

Пам'ятна іконка з першої Божественної Літургії о. Івана Сеньківського. 1921 р.

подію. Богословські студії продовжував у Інсбруці (Австрія), де здобув ступінь доктора богослов'я.

У 1923 році відвідав Гошівський монастир, там відчув у своєму серці поклик і бажання подальше життя провадити у монашій спільноті. Того ж року вступив до Крехівського монастиря, де відбував новіціат. Він був зразковим новиком – скромним, старанним, добродушним і радісним. Згодом склав перші обіти, отримав ім'я Яким і направлений до монастиря у Краснопуці на Бережанщині.

З 1927 по 1931 рік отець проживав у монастирі святого Онуфрія в селі Лаврів на Старосамбірщині, де був професором молодих василіан. Він викладав гуманітарні науки, українську й латинську мови, історію, географію та хімію. У той час навчав катехизму учнів місцевої школи в селі Лінина. У Галичині багато пропові-

дував під час народних місій. Користувався авторитетом і великою пошаною серед людей. Засновував по селах товариства Марійської Дружини. Його боротьба проти пияцтва й аморальності, а також участь в товаристві «Просвіта», були спрямовані на поглиблення християнських цінностей. Ця інтенсивна душпастирська діяльність мала великий успіх, притягувала людей до парафії [2, с. 116].

У серпні 1930 року Яким Сеньківський склав довічні чернечі обіти. Цим пообіцяв до кінця свого життя бути у Василіянському Чині, в чистоті, убожестві та послуху вірно служити Господу Богу.

Наступним місцем служіння отця Якіма був Свято-Онуфріївський монастир оо. Василіян у Львові. Там, як і в попередніх монастирях ревно трудився та виконував різні обов'язки. Провадив Апостольство молитви, Марійські дружини, Третій

Василіанський чин, написав хроніку Львівського монастиря. Попри велике навантаження, знаходив час для проведення реколекцій у селах і містах Галичини. З великою радістю організовував євхаристійні зустрічі для львівських дітей, щоб притягнути до церкви якнайбільше молоді та відірвати їх від впливу вулиці.

У 1939 році Яким Сеньківський був призначений ігуменом монастиря отців Василян у Дрогобичі. Маючи відкрите серце, радісну вдачу, багатий розум, вміння доступно передавати слово Боже іншим, зробило його за короткий час улюбленцем усього міста. Йому вдалося й там поживити релігійне життя. На проповідях завжди було багато людей. Ними навчав любити Христа й Україну, дарував надію на краще майбутнє. Особливу увагу отець Яким приділяв молоді та дітям, викладав їм релігію та церковний спів, цим утримував їх в тісному зв'язку з Церквою.

Із встановленням радянської влади на західноукраїнських землях розпочався непростий час у діяльності Української греко-католицької церкви. Церковне майно ставало власністю держави. Ліквідовувалися монастирі, а монахів проганяли на вулицю, висилали на заслання або винищували. Однак все це не зламало наполегливої вдачі дрогобицьких василіан, жоден із отців-монахів не покинув монастиря та душпастирської діяльності. Саме в той час у місті отець Сеньківський стає символом Церкви й народу [3, с. 71].

Попри залякування та вимоги при-

пинити діяльність, наш земляк ще з більшою силою та завзяттям виконував свою Богом благословенну місію. Не погодився покинути монастир навіть тоді, коли просили його вірні.

26 червня 1941 року отець Яким відслужив останню Святу Літургію. Перед полуднем його та отця Северіяна Бараника арештували. Вже 29 червня, коли німецькі війська входили в Дрогобич, люди побігли до тюрми визволяти близьких та рідних. Зайшовши до в'язниці, побачили жахливі картини розправи над арештантами. Серед безлічі трупів, ієромонаха Якіма Сеньківського не знайшли ні живого, ні мертвого. Очевидці говорили, що його тіло зварили у казані й дали їсти в'язням. Тим, кому довелося споживати цю юшку, підтверджували, що вона була солодкуватою і в ній траплялися людські нігті.

Не можливо зрозуміти здоровим розумом, чому з такою ненавистю і злобою катівники познущалися над доброю, світлою Людиною... Зуміли вбити молодого ієромонаха, проте заставити забути його їм не вдалося. Проходили роки, а пам'ять збереглася в переказах людей та навіки була закарбована у книгах, посібниках, статтях. 27 червня 2001 року у Львові відбувся обряд беатифікації. Папа Іван Павло II проголосив отця Якіма Сеньківського блаженим, це стало своєрідним увінчанням його праведного життя та мученицької смерті.

У Дрогобичі в 2007 році було встановлено на стіні будинку біля церкви Святих Апостолів Петра і Павла величну мо-

Ігор Зелінко. Ікона. Ієромонах Яким у храмі Пресвятої Серця Христового в с. Великі Гаї.

заїку із зображенням блаженних мучеників Віталія, Северіяна та Якіма. На згадку про їх жертвовність, нескорену духовну й національну свідомість у цьому ж місті збудований храм.

У Тернополі в Архикатедральному соборі Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці є ікона «Святі священномученики Тернопільської землі». На ній художник Ігор Зілінко зобразив хрест, під ним – Богородиця оплакує Ісуса, позаду – 8 муче-

ників, серед яких є блаженний Яким.

У Великих Гаях у 2010 році освятили каплицю на честь священномученика Якіма Сеньківського. В 2021, як знак доброї пам'яті про нього, вдячні односельчани спорудили дерев'яний храм. Ця святиня розміщена у тій частині села, яку місцеві жителі здавна називають «Сеньківський кут». Саме там народився і виріс Блаженний. Щоразу наприкінці Літургії у місцевих трьох храмах священники згадують отця Якіма Сеньківського та просять його заступництва. Парафіяни мають можливість молитися перед іконами із зображенням ієромонаха Якіма. У храмі Різдва Пресвятої Богородиці наш земляк постав перед людьми у повний зріст (автор роботи Ігор Кузик). Нижче розміщено пам'ятну іконку, яку Блаженний роздавав з нагоди відправи першої урочистої Служби Божої, її передано до церкви у вересні 2021 року.

Ієромонах Яким Сеньківський залишився в пам'яті вірних, як людина сильна характером і духом, як найкращий зразок Божого священника і щирого українського патріота.

Джерела та література

1. Головин Б. Блаженні священномученики Тернопілля. Тернопіль: Терно-граф, 2008. – 92 с.
2. Джампаоло М. Україна – земля мучеників: Героїчне свідчення блаженних мучеників, проголошених Папою Іваном Павлом II у Львові під час його історичного паломництва. Жовква: Місіонер, 2014. 194 с.
3. Джерело чудотворної сили (З Декрету Митрополита Андрея Шептицького. Про почитання святих. 1941 р.) / Левицький І. та ін. Львів, 2004. 99 с.
4. Романчук Л., Савран В. Випробувані, як золото в горнилі. Жовква: Місіонер, 2014. Кн. 2. 152 с.
5. Турій О. Церква мучеників. Львів: Свічадо, 2002. 56 с.
6. Чубатий Є. Спогади, у двох книгах. Тернопіль, 2004. 184 с.
7. Ференц Т. Великого бажайте. 365 Думок визначних постатей УГКЦ / Упор. Ференц Т. Львів: Сві-

чадо, 2019. 160 с.

8. Фонди Тернопільського краєзнавчого музею: РД-15874, Культ-297, НД-19563.

Левенець Любов,
старша наукова співробітниця відділу нової та новітньої історії
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

СТЕПАН КАЧАЛА- ПРОВІДНИК ПРИГНОБЛЕНОЇ НАЦІЇ

Участь греко-католицького духовенства у створенні українських національно-просвітницьких товариств, отриманні освіти українською молоддю, вихованні патріотизму та любові до рідної мови в часи австрійського поневолення.

***Annotation:** Participation of the Greek Catholic clergy in the creation of Ukrainian national-educational societies, education of Ukrainian youth, education of patriotism and love for the native language during the Austrian enslavement.*

***Ключові слова:** греко-католицьке духовенство, «Просвіта», Галицький сейм, права української нації, Тернопільська бурса, товариство тверезості.*

***Key words:** Greek Catholic clergy, «Enlightenment», Galician family, rights of the Ukrainian nation, Ternopil Bursa, Sobriety Society.*

У середині ХІХ ст. в умовах Австрійської імперії на горизонті національного відродження появилась плеяда греко-католицьких священиків як громадських і політичних діячів, письменників і меценатів багатьох українських товариств і організацій. Серед них однією з найяскравіших постатей був священник із Тернопільщини о. Степан Качала.

29 жовтня (10 листопада) 1888 року на 73-ому році життя відійшов у вічність о. Степан Качала, парох у селі Шельпаки, посол Галицького сейму, член - засновник «Просвіти», «Товариства імені Шевченка», «Народної Ради», член «Народного Дому», «Галицько - Руської матиці», письменник і вчений. «Заплакала нещасна Русь - Україна над могилою найлуччого свого сина, – напи-

сав у некролозі часопис «Діло», – не стало Батька Стефана, що у всякому народному ділі проводив, що піввіку трудився для добра Русі і її дітей ...». А у великій публікації, яку подала «Батьківщина» читаємо: «Хто ж не знав нашого посла, що стільки літ твердо боронив наших справ у сеймі! Хто не знав нашого провідника, що у всіх хвилях нашого гіркого життя словом і ділом указував нам дорогу, зігрівав усіх до розумного діла і витривалості? Тихенький, смиренський, ростом невеличкий, тілом немощний, але дужий розумом, гарячий любов'ю до народу, - спішив і в найприкрішу хвилю до Львова, чи то до сейму, чи на які збори народні, а кожне слово його більше варте було, ніж золото...».

Вперше побачив світ Степан Качала 1817 р. у містечку Фірлеїв Бережанської округи у сім'ї міщан Теодора і Євдокії. «Молодий Степан мусів багато боротися з нуждою, заки закінчив гімназію в Бережанах. Тоді вже привик він до скромності, мірності і ощадності, які опісля визначали його як чоловіка і господаря в життю приватнім. Будучи студентом гімназії, відзначився і здібностями і пильностями в науці, зате і товариші, і вчителі любили і поважали його...» – писала «Батьківщина».

1842 року він закінчив Львівську духовну семінарію, в якій ще витав дух національного відродження, пов'язаний з діяльністю гуртка «Руська Трійця», на чолі з Маркіяном Шашкевичем.

Висвячений у священничий сан, 1842 р. о. Качала прийняв парафію у с. Ско-

рики Збарзького повіту, а пізніше перейшов служити у с. Шельпаки. Він ніколи не був байдужим до долі народу, вивчав історію рідного краю, стояв біля витоків українських національних товариств і організацій. У 1865 р. о. Степан із гіркотою говорив: «Вспігнув я за народ убогий, недосвідчений і в неволі, обряд наш грецький змінений і понижений, а мова руська, та найдорожча спадщина по батьках наших, вигнана під убогу стріху селянина, так що не один із русинів, вихований у таких школах, де не чув руського слова, встидався своєї мови і обряду, кидав своє і чіпався чужого...».

1868 року від о. Качали та студентської патріотичної молоді вийшла ідея заснування української освітньої організації «щоби спомагати народню просвіту через видавання практичних книжок в тій мові, якою народ говорить».

С. Качала разом з М. Устияновичем і В. Терлецьким розробили перший статут «Просвіти». Другим виданням «Просвіти» стала його книжечка «Що нас губить, а що нам помочи може. Письмо до руських громад», написана у формі популярних бесід. У ній автор доводить потребу самооборони, закликає до ощадності, боротьби з пияцтвом.

Степан Качала, як представник греко-католицького духовенства, був ініціатором створення братств тверезості, що боролися з пияцтвом. За його ініціативою у Шельпаках встановили Хрест тверезості неподалік корчми.

Плідну діяльність розвинув С. Качала на ниві політичної боротьби у Галиць-

Степан Качала. Портрет.

кому сеймі, до якого був обраний 1861 р. До кінця свого життя залишався вірним, сміливим поборником і заступником прав української нації. Як народний посланець

виступав проти полонізації з боку польської шляхти та політики окатоличення українців Галичини.

1883 року українські послы на чолі з Качалою утворили спільний клуб і вперше порушили питання про національні українські школи і гімназії в Галичині. Спочатку добилися викладання рідною мовою катехизму, згодом були відкриті окремі українські класи. Разом з братом Андрієм вніс значну суму на утримання бурси в Тернополі. Зі своїх статків виділив кошти на дві річні стипендії двом бідним учням, які навчалися в «Народній торгівлі» у Львові.

Як письменник і публіцист Степан Качала видав декілька книг. Але найбільшою за значенням була його «Коротка історія Руси», як перший том «Руської історичної бібліотеки».

За заповітом, який о. Качала склав під час тяжкої недуги, всі свої грошові заощадження, а це близько 17 тисяч золотих ринських, передав на розвиток українських товариств і видавництв: товариству «Просвіта», Педагогічному товариству у Львові, товариствам «Руська бесіда», «Народна Рада», часопису «Діло». Він «старався щадити, щоби зібрати який шеляг для народності руської, котру зі всіх сторін другі народи утискають. Мати Русь убога нізвідки помочі не має...».

Україна-Русь втратила вірного патріота, який з синівською жертівністю поклав на вівтар своє життя, знання і працю для добра рідної землі.

Джерела та література

1. Барвінський О. Спомини з мого життя. Нью-Йорк-Київ, 2004.
2. Бойцун Л. Тернопіль у плині літ. Історико-краєзнавчі замальовки. Тернопіль, 2003.
3. Дорош Є., Слюзар В. Родина Качалів в історії Галичини. Тернопіль, 2010.
4. Нарис історії «Просвіти». Київ, 1993.
5. Окаринський В. Тернопіль: місто, люди, історія (від давнини до 1991р.). Тернопіль, 2017.
6. Шляхами Золотого Поділля: Регіональний історико-мемуарний збірник. Філадельфія, 1984. Т. III.
7. Ювілейна книга української гімназії в Тернополі. Львів, 1998.

Олексишин-Шкільна Олеся,

старша наукова співробітниця

Обласного комунального музею Богдана Лепкого

в м. Бережани

РОЛЬ О. СИЛЬВЕСТРА ЛЕПКОГО У НАЦІОНАЛЬНО-ПРОСВІТНИЦЬКОМУ РУСІ НА БЕРЕЖАНЩИНІ

У статті розповідається про різнобічну діяльність о. Сильвестра Лепкого на ниві українського громадсько – культурного життя Бережанщини.

Annotation: This article is about multilateral activity of Fr. Sylvester Lepky in the field of Ukrainian social and cultural life of Berezhany district.

Ключові слова: священник, їмось, приходство, парафія, Поручин, Жуків, часопис, читальня, Марко Мурава.

Key words: priest, priest's wife, rectory, parish, Marko Murava, periodical, reading room, Poruchyn, Zhukiv.

У другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. в умовах неграмотності населення священники та їх родини були практично чи не єдиними представниками інтелігенції в селах Галичини. Саме на їхніх плечах лежала значна частка просвітньої роботи. До таких відомих учасників та організаторів національно-культурного життя в провінції належить і о. Сильвестр Лепкий, батько відомого українського письменника Богдана Лепкого.

Про о. Сильвестра Лепкого як про священника, письменника та громадсько-культурного діяча надто мало публікацій. Голові Клубу української інтелігенції

ім. Б. Лепкого м. Івано-Франківська Уляні Скальській [10] вдалося знайти і узагальнити інформацію про о. Сильвестра. Високу оцінку його письменницькій спадщині дав професор Володимир Качкан [3]. Вагому частку інформації дають спогади його синів Богдана та Левка Лепких [4]. Окремі факти про його громадсько – культурну діяльність можна зустріти на сторінках досліджень та спогадів про відомих сучасників І. Франка, А. Чайковського, О. Маковея.

Сильвестр Лепкий народився у містечку Куликів на Львівщині 31 грудня 1845 р. Після закінчення Бережанської

гімназії вивчав класичну філологію і теологію у Львівському університеті. Володів десятима мовами, з яких чотирма досконало (латинська, польська, німецька, англійська), постійно друкувався в австрійських та німецьких журналах. Редагував українську газету «Одnodнiвka бережанська» (1886), дописував до численних українських видань. Автор статей з філософії, літературознавства, соціології, економіки, агрономії, укладач шкільних підручників, перший в Галичині перекладач творів Шекспіра, окремі його вірші покладено на музику. Підтримував дружні контакти з І. Франком, К. Устияновичем, О. Барвінським, О. Маковеєм, В. Стефаником, А. Чайковським та іншими діячами Галичини.

Службу душпастиря розпочав у с. Ялинкуватому на Львівщині. А з 1873 перейшов на парохію свого тестя о. Михайла Глібовицького у с. Крегулець.

Як зазначає у своєму дослідженні Володимир Качкан, уже з перших кроків усвідомленої праці о. Сильвестр Лепкий розумів, «що повинен віддати себе без остатку громадсько-культурній, просвітянській, публічній і літературній діяльності для свого народу» [3, с. 13]. Тому активно включався у громадсько-культурне життя на кожній парафії, де працював. Так на Сколівщині, просвітницьку працю у своєму та навколишньому селах здійснював разом з письменником Корнилом Устияновичем. Зі ще більшим завзяттям провадив цю роботу у рідному селі дружини Крегульці. Він постійно турбувався справами грома-

ди, радив, як полагоджувати конфліктні ситуації з урядом, навчав основ раціонального господарювання [10].

У 1879 р. родина Лепких переїжджає у «Богом і людьми забуте» [4, с. 257] село Поручин на Бережанщині, щоб бути ближче до старшого сина Богдана, який навчався у Бережанській гімназії, та на той час проживав у дідуся о. М. Глібовицького.

О. Сильвестру довелося докласти чималих зусиль, щоб усвідомити це невеличке село на самому краю Бережанського повіту. Адже, за спогадами його сина Богдана Лепкого, «Поручин був у повнім значенні цього слова глухим селом. Впливи міського зіпсуття не доходили до нього. Жив своїм власним припізненим у поступі життям. ... Національно-політичної свідомості, заки батько мій до Поручина прийшов, ще там не було» [4, с. 140-141].

Із книги спогадів Богдана Лепкого «Казка мого життя»: «Як минули жнива, то не було днини, щоб у когось із парохіян не робили поминків. Просили туди й батька, і батько йшов та пересиджував там до вечора на розмові зі своїми парохіянами. Були це, так сказати, лекції на різні теми. А ввечір часто-густо приходили люди з різними орудками, і батько їх також просив сідати й балакав з ними. (...) Аж згодом, по кількох літах освітньої праці, поширився і в Поручині термін України. Це глухе село стало одним із найбільше свідомих в повіті, а, може, і в краї. Якого б терору не вживали при виборах послів, Поручин голосував на свого, народного кандидата.

Батькова праця не йшла намарне, зерно, яке він кидав, не падало на мертву опоку» [4, с. 141].

Парох також давав приклад добро-го ведення господарства, бо не тільки обсадив стареньку хату «рожами», а ганок виноградом, а й виростив новий сад і заохочував селян насаджувати власні сади, навчав, як щепити фруктові дерева, «радив сіяти конюшину й садити кукурудзу, якої вони раніше не знали» [4, с. 142]. Посвя-реним селянам священник допомагав вирішувати конфліктні ситуації й таким чином уникати безконечного «процесування», активно виступав проти корчми і пияцтва – «і пияків у селі ставало чимраз менше» [4, с. 142]. Не меншою була заслуга у просвіті села і їмості, Домни Лепкої, яка часто навідувалася до селянок і навчала, як правильно доглядати за дітьми, готувати здорову і смачну їжу, утримувати в чистоті і порядку оселю.

Після смерті жуківського пароха о. Йосифа Лужницького сім'я о. Сильвестра Лепкого переїжджає у с. Жуків. Тут він «віджив духовно та почав разом з Савчаком, Чайковським, Мосорою й іншими патріотами працювати над двигненням повіту». У Жукові, в приміщенні корчми громада згодом облаштувала «Народний дім». Священик був ще й натхненним організатором народних аматорських театрів, часто для них сам писав п'єси. Інколи жуківський театральний гурток ставив свої спектаклі в приміщенні приходства. Б. Лепкий у «Казці мого життя» писав, що

жуківське приходство мало шість невеликих кімнат і простору залу «з двома печами і трьома вікнами... У тій салі давав деколи жуківський аматорський кружок свої театральні вистави. Виносили меблі, здійсмали образи, забували про лакеровану підлогу, стукали гупали, будували сцену. Але що ж воно значило трохи того неспокою супроти вистави аматорського кружка в Жукові! Поважний господар, Недільський, дякував, бувало, батькові й мамі за відступлення салі!.. » [4, с. 250-251].

Сильвестр Лепкий був активним членом «Рідної школи», у Бережанах на протязі тривалого часу очолював товариство «Селянська Рада», був членом першої управи гімназійної Руської бурси [7]. Також дописував до популярного на Бережанщині та за її межами часопису «Посланник», який видавав о. Лев Джулинський із с. Лапшина [9]. Друкував статті з літературознавства, філософії, соціології, економіки, агрономії не лише у місцевій періодиці, а й у «Зорі», «Ділі», «Літературно-науковім віснику», «Руслані», «Правді», «Основах», «Буковині», «Кенані» та ін. У газеті «Діло» Сильвестр Лепкий під псевдонімом Марко Мурава опублікував чимало культурно-мистецьких оглядів та невеликих творчих портретів українських митців. Також час від часу у цих же періодичних виданнях та окремих збірниках (антології «Акорди», «Струни», збірник «На великі роковини: в пам'ять Івана Котляревського») з'являлися його поетичні твори. Відомий о. Сильвестр також і як перекладач з кількох мов. І якщо

знанням латинської, польської, німецької в той час важко було здивувати, то знання англійської було рідкістю. Свої статті німецькою мовою на теми релігії та етнографії систематично публікував у німецьких й австрійських журналах [10, с. 12-13]. Про самовідданість о. Сильвестра Лепкого громадсько-культурній та священичій праці свідчать факти з останніх днів його життя, наведені о. Михайлом Мосорою у статті «Про похорон покійного о. Сильвестра Лепкого», яку він опублікував у Ч. 118 за 1901 р. газети «Діло». Зокрема, з неї довідуємось, що за два тижні до смерті Сильвестр Лепкий, незважаючи на погане самопочуття, виголошував промову на відкритті читальні «Просвіти» у с. Гиновичах, а за тиждень – виступав на загальних зборах «Селянської Ради», 4 червня ще відправив Службу Божу, а 5 – його серце перестало битися [3, с. 37-38].

Пам'ять про невтомного трудівника на ниві народної просвіти назавжди залишилася у серцях жителів Бережанського повіту та, особливо, парафіян, бо до сьогоднішнього дня доглядають за могилою о. Сильвестра на жуківському кладовищі. Про це також згадує у «Казці мого життя» Б. Лепкий: «Приходжу, а там батькова могила обсаджена цвітами, доріжки

вистругані й позамітані, хоч це була пізня осінь, а не Зелені Свята. Село, як найближча родина, опікувалося могилою свого колишнього пароха» [4, с. 251]. А поминки, які влаштовувала громада за своїм улюбленим священиком перетворювались на народні віча. «А раз запросили мене з родиною на батькові поминки до Жукова. Приїжджаємо, а там не поминки, лише якесь велике народне свято. На залізничнім двірці в Гиновичах – делегації, промови, відділ молоді в одностроях. ... Коло читальні – привітальна брама, війт виголошує промову, процесія з хоругвами й образами провадить нас до церковної брами, де знову промовляє парох, колишній січовий стрілець. ... по Службі Божій похід на цвинтар, на батькову могилу, а з цвинтаря поворот під церкву, де збудовано трибуну, з якої промовляли делегати від різних громад Бережанщини» – пише Б. Лепкий [4, с. 251].

Отож, розглянувши наведені вище факти з життя і діяльності о. Сильвестра Лепкого, ми можемо стверджувати, що йому належить одна з провідних ролей у процесі культурно-освітнього, суспільно-політичного та соціально-економічного поступу Бережанщини на межі ХІХ-ХХ століть.

Джерела та література

1. Баран О. Культура і побут сільського духовенства на сторінках «Казки мого життя» Б. Лепкого: Матеріали міжнародної наукової конференції «Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого» (м. Тернопіль, 2-3 листопада 2007 р.) / за ред. М. Ткачука, Н. Білик. Тернопіль: Видавництво «Рада», 2007. С. 313-318.
2. Богдан Лепкий про свого батька (з листа до Кирила Студинського від 10 березня 1903 р.): Обласний комунальний музей Богдана Лепкого в м. Бережани. Допоміжний фонд. П№ 1. інв. № 39 (2).

3. Качкан В. Fides et Ratio Сильвестра Лепкого. Високе небо Богдана Лепкого. Спроба антології у публіцистиці, поезії, музиці. Бережани – Тернопіль: Джура, 2001. С. 12-40.
4. Лепкий Б. Казка мого життя. Івано-Франківськ: Нова зоря, 1999. 299 с.
5. Лепкий Б. Поезії. – Тернопіль: Джура, 2005. 500 с.
6. Лепкіана Уляни Скальської / уп. Коземчук Ярослав. Івано-Франківськ: Грань, 2002. 140 с.
7. Мазурак Я. Літературна Бережанщина: Біографічний довідник. Бережани, 2000. С. 83-84.
8. Марко Мурава. Книжка горя. Поезії. Івано-Франківськ: Грань, 2003. 124 с.
9. Проців М. Бережанська періодика. Вітражі: Храм книги – 2. Бережани – Тернопіль: Джура, 1999. С. 189 – 198.
10. Скальська Уляна. Сильвестр Лепкий – Марко Мурава, священник, український письменник, громадсько-культурний діяч, батько Богдана і Лева Лепких. Івано-Франківськ: Нова зоря, 2002. 24 с.

Кульчицька Оксана,

завідувачка художньо-рекламного відділу

Тернопільського обласного краєзнавчого музею

ДУХОВНА ЗБРОЯ МИТРОПОЛИТА ГАЛИЦЬКОГО ЙОСИФА СЕМБРАТОВИЧА

У статті розповідається про діяльність митрополита Галицького Йосифа Сембратовича, його боротьбу проти пияцтва та створення у греко-католицьких парафіях братств тверезості.

Annotation: *The article tells about the activity of the Metropolitan of Galicia Joseph Sembratovich, his struggle against drunkenness and the establishment of sobriety fraternities in Greek Catholic parishes.*

Ключові слова: *Йосиф Сембратович, хрести тверезості, Золоті книги тверезості, боротьба проти пияцтва.*

Key words: *Joseph Sembratovich, books of sobriety, crosses of sobriety, the fight against drunkenness.*

У багатьох греко-католицьких церк- можна побачити «Золоті книги тверезості». вах Тернополя та інших міст і сіл України Люди, які вписують себе на їхні сторін-

ки, обіцяють ніколи не вживати алкоголю. Жінки чи матері, відмовляючись від спиртного в наміренні зцілення близької людини, сподіваються, що Господь допоможе стриматися і рідним. Але далеко не всі знають, що історія цього руху розпочалася ще у ХІХ столітті, а ініціатором його заснування у греко-католицьких парафіях виступив митрополит Йосиф Сембратович. Про великі його заслуги в релігійному, національному та соціальному відродженні Галичини я хотіла би розповісти. Так, він не був жителем нашого краю, але сліди його діяльності зустрічаємо практично у кожному храмі греко-католицької церкви. Це: товариства тверезості, «Золоті книги тверезості», «Хрести тверезості».

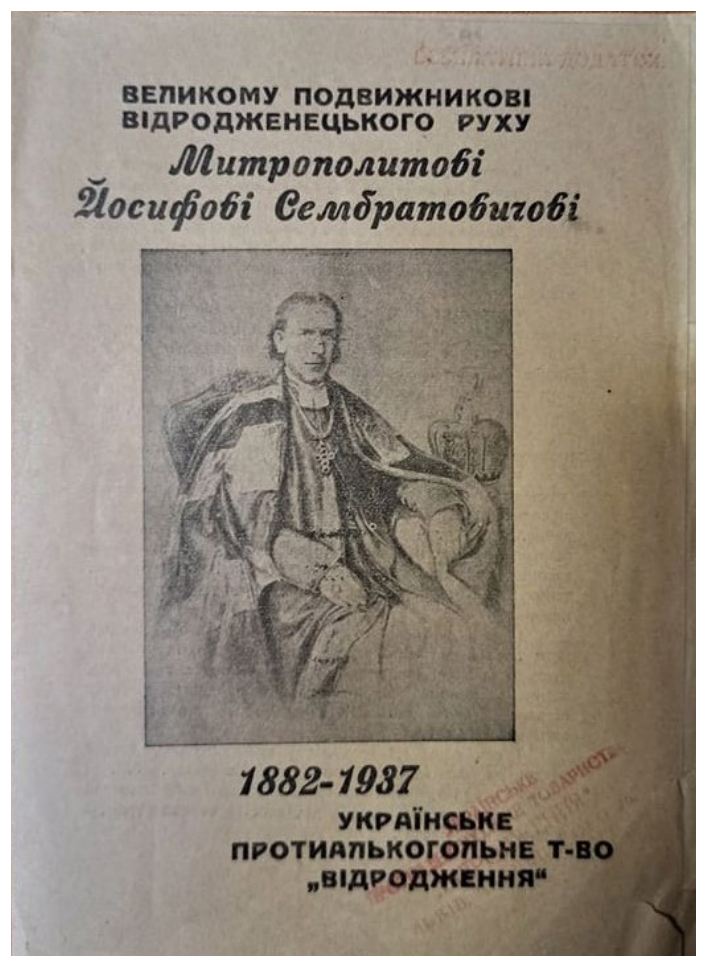
Життя і діяльність митрополита греко-католицької церкви були дуже драматичними і повчальними. Завдяки своїй активній громадянській позиції, він був справжнім провідником і духовним пастирем мешканців краю. Його добрі починання знаходили підтримку серед широких мас, а плоди його праці були вагомими і необхідними [7].

Йосиф Сембратович народився 8 листопада 1821 року в с. Криниця на Лемківщині в родині декана і пароха. Він закінчив школу, потім гімназію, Віденський університет, де вчився на богословському факультеті. Після його закінчення став ректором Віденської духовної семінарії.

В 1861 році Йосиф повертається на Батьківщину і стає професором богослов'я Львівського університету. Згодом як

архієпископ, працює на духовних посадах в Римі і Константинополі.

7 серпня 1870 року Йосиф вступає на митрополичий престол. З перших днів Сембратович вивчає становище у своїй архієпархії. Він часто відвідує приналежні йому парохії, цікаво в них проповідує, радо зустрічається і розмовляє із вірними та провадить катехитичні науки для старших і молоді [6].

Йосиф Сембратович (із фондів ТОКМ, 1937 р.).

Йосиф ревно працює для духовного відродження свого краю. Це проявилось у його боротьбі проти пияцтва. Ситуація в Галичині після скасування кріпацтва у 1848 році була дуже критичною. Звільнені від панщини селяни ще не вміли ко-

ристуватися правами вільної людини і з «радоців» спивалися. Тоді діяло так зване «право пропінації» (старопольський закон, який дозволяв шляхті на своїй території виробляти і продавати алкогольні напої), яке давало польській шляхті величезні прибутки. В селах корчмарі давали селянам алкоголь в кредит, а потім за борги немилосердно забирали в них земельні наділи і продавали їх. Число питейних закладів зростало дуже швидко. Пияцтво доводило галицьке село до зuboжіння і отупіння. За сім років (1870-1877) було продано через алкогольний борг біля 25 тис. селянських господарств.

З цим миритись було неможливо. Йосиф Сембратович пише послання до всіх українських священників «О великім достоїнстві чоловіка», у якому закликає усіх освічених українців, а насамперед священство, до боротьби з цим всенародним лихом. Це послання складалось з 10 духовних диспутів, з яких п'ять стосувались високої вартості душі, а у інших п'ятьох говорилося про гріх пияцтва. Він подає інструкції для священників щодо запровадження тверезості на парохії. Це виглядало наступним чином:

«... Кожен священник повинен ревно взятись за організацію церковних товариств, позаяк вони утверджують вірних у чесноті тверезості та поміркованості. А також проповідувати тверезість. І коли хто з вірних виявить бажання присягнути на тверезість, то душпастир нехай призначить день та прийме обітницю, яку зафіксує у

книзі тверезості...».

На одній із сторінок владика пише, що народ, у якого п'янство бере верх, швидко занепадає та зникає з-поміж інших народів. Одночасно, митрополит звертається до австрійського уряду і під його тиском уряд видає ряд законів у цьому напрямі. За цими законами духовенство повинно виголошувати проповіді проти пияцтва та створювати в кожному місті і селі «Братства тверезості».

Разом з тим, Йосиф Сембратович видає розпорядження, в якому закликає духовенство організувати місії тверезості. Митрополит особисто контролює виконання своїх доручень, проявляючи велику твердість і наполегливість. Місії уособлювали собою багатотисячні зібрання селян. Наприклад, у 1875 році в селі Луб'янки Збарзького району зібралося 5 тисяч чоловік, а в Курівцях Зборівського - близько 7 тисяч. Священники виголошували на службах цілі цикли проповідей проти п'янства, пропонували створення братств тверезості. Цікавими є відомості з цього приводу: у селі Нараїв Бережанського повіту парох організував восьмиденну духовну місію, а у Гусятині після проповіді о. Степана Кобилянського клятву тверезості дали 8 тис. осіб.

Закінчувались такі місії символічними похоронами горілки та встановленням пам'ятних хрестів тверезості, що мали відповідний напис: «Хрест перемиг поганство, переможе пияцтво» або «На пам'ять святої тверезості» та датою.

Серед місій, що відбулись між 1874-1885 рр. на Тернопільщині, можна відзначити наступні населені пункти: Монастириська, Бережани, Гусятин, Підгайці, Козова, Борщів, Великі Бірки, Косів, Криворівня, Лютовиська, Ожидів, Садки, Свидів, Куровці, Нирків, Нижні Лубянки, Угринь, Боришківці, Глубочок, Григорів, Колоднівка, Коропець, Устя Зелене, Хмелева, Вичілки, Гримайлів, Гушанки, Задарів, Золотий Потік, Іванівка, Ілавче, Королівка, Красне, Метенів, Нараїв, Озерна, Осташівці, Остра, Покропивна, Романове Село, Рукомишль, Стегниківці, Товстобаби, Турильче, Яргорів та ін.

До «Братств тверезості» вступають тисячі селян і міщан. Сотні корчем і шинків змушені припинити торгівлю алкоголем. 75% парафій Галичини охопила ця акція. Це був час найбільшого антиалкогольного піднесення, позаяк лише на 1874 р. у Братствах тверезості налічувалось близько 400 тис. членів. Це починання було першою спробою української церкви і духовенства мобілізувати українців під гаслами: «Молися, тверезися, трудися» та «Хрест поборе п'янство».

Досягнувши успіхів в боротьбі з п'янством, митрополит відкриває видавництво і книгарню в Жовкві, які випускають мільйони книжок духовного змісту. Поступово тверезіючий народ починає духовно розвиватися, молитися, читати. Це призводить до відкриття читалень «Просвіти». Польська шляхта, що мала великі прибутки від збуту алкоголю, була дуже незадоволе-

на акцією Йосифа Сембратовича, тиснула на митрополита, щоб він зупинив її. Ця місія – боротьба за тверезе життя галичан не принесла митрополиту слави, а тільки багато неприємностей. Він добре знав, що місцева знать, якій було вигідно споювати народ, не простить йому цього, але не відступив, не злякався, а рішуче виступив проти них. Така непохитність владик призвела до того, що під тиском спольщеної шляхти і поляків Сембратовича було усунено з митрополичого престолу і переведено у 1882 році до Риму.

Перебуваючи у вічному місті, він написав багато богословських праць, працював у Конгрегації поширення віри, у папській комісії для ревізії церковних книг. Перебуваючи у Римі, вельми посприяв проведенню Львівського собору в 1891 р. Перед смертю подарував свою цінну бібліотеку українській Папській семінарії у Римі. Похований на римському цвинтарі «Верано», звідти був перенесений до крипти собору Святої Софії в Римі.

Йосип Сембратович залишив у народу довгу і добру пам'ять про себе, бо мав тверду віру, вів побожне життя, був дуже доброю людиною, строгим до себе і дещо поблажливим до підлеглих.

Справа митрополита Й. Сембратовича живе і сьогодні. Відновлюється рух «За тверезий спосіб життя». Священники заохочують вірних до боротьби з пияцтвом через складання присяги тверезості і засвідчення цього духовного подвигу власноручним записом у книзі. На території

нашого краю їх нараховується більше 120. А у церкві Святої Софії Премудрості Божої, що на масиві Дружба, Золота Книга тверезості є особливою. Її першою в Україні благословив глава Української Греко-Католицької церкви Блаженніший Святослав Шевчук [4]. В багатьох містах Тернопільської області біля храмів збереглися рештки понищених «Хрестів тверезості», їх відновлюють і встановлюють нові. Тут їх нараховується більше сорока, з них у с. Грабовець, с. Великі Бірки, с. Великий Глибочок, с. Кип'ячка (Тернопільщина), в с. Кровинка, с. Ладичин, с. Буданів (Теребовлянщина), с. Староміщина (Підволочици-

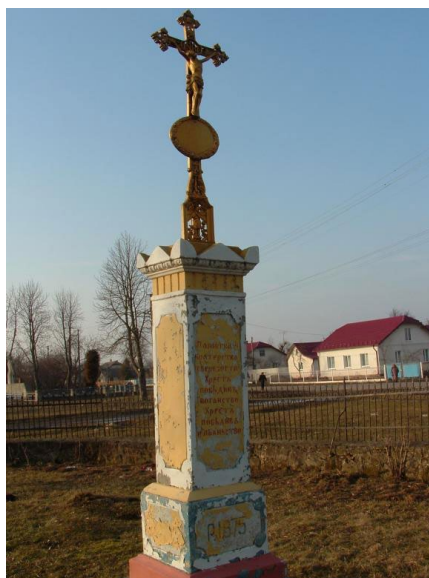
суботи місяця.

Церковні Братства тверезості у свій час зробили великий внесок у розбудову нашої державності тим, що допомогли людям тверезо мислити, а разом і з цим усвідомити себе українцями. Тому і в наш час, надзвичайно складний через важку економічну ситуацію і зубожіння народу, треба боротися з алкоголізмом та іншими пристрастями. Адже тільки тверезий і здоровий народ може збудувати міцну українську державу.

Кілька цитат із митрополичого листа «Посланіє о великім достоїнстві чоловіка»: «Батьки і господарі повинні давати своєму

Пам'ятний знак «За тверезість», с. Великі Бірки.

Хрест Тверезості у с. Іванівка.

Хрест Тверезості у с. Великий Глибочок.

на), с. Васильківці колишнього (Гусятинщина), с. Перволока Буцацького району, с. Кобілля (Збарщина), м. Підгайці, с. Сільце, с. Литвинів, с. Старе Місто (Підгаєччина). За зцілення залежних від алкоголю у всіх храмах Тернопільсько-Зборівської єпархії моляться кожної першої

домові добрий приклад і не допускати в своїх домах п'ятики».

«...досвід вчить, що безвідповідальні батьки, родичі та свояки, спонукають малолітніх дітей до горілчаного пияцтва таким чином, що дають їм пити горілку, посилають їх по-горілку до корчми».

«Хрестини, іменини, шлюби, похорони, поминки, запуси і пости, неділі і свята, празники і відпуси не обертали на пиятики, а їх уникати, і між дарами на парастаси не дозволяли приносити і виставляти пляшки з горілкою».

Джерела та література

1. Тарас Гадомський. «Діяльність церковних Братств тверезості УГКЦ в Галичині з XIX по I-шу пол. XX ст. Історично-пасторальний аспект. Погляд в сучасність». URL: <http://zdorovia.ugcc.org.ua/diyalnist-tserkovnyh-bratstv-tverezosti-uhkts-v-halychyni-z-hix-po-i-shu-pol-xx-st-istorychno-pastoralnyj-aspekt-pohlyad-v-suchasnist/>
2. Антиалкогольний рух в регіонах України. Східна Галичина. URL: <http://www.tvereza.info/sobriety/history/ukrainianmovement.html>
3. Хрест «В пам'ять святої тверезості» (1874 р.) URL: <http://rozhniativ.if.ua/turystychni-atraksiji/pamyatky-arhitektury/pamyatnyk-v-pamyat-svyatoji-tverezosti-1874-r/>
4. Мороз В. Перевдягалися жінками і били п'яниць: з історії боротьби з пияцтвом на Тернопільщині URL: <https://te.20minut.ua/Nashe-mynule/perevdyagalisyia-zhinkami-i-bili-ryanits-z-istoriyi-borotbi-z-piyatstvo-10495038.html>
5. Йосиф Сембратович. Українці в світі URL: <http://www.ukrainians-world.org.ua/ukr/peoples/de44e8f6d3133042>
6. Митрополит Йосиф Сембратович. Об'єднання лемків Канади. URL: <http://www.lemko-olk.com/art11.php>
7. І. Драбчук «Постаті Галицької історії». Івано-Франківськ: «СІМІК», 2011. 176 с.
8. Рух УГКЦ «За тверезість життя». URL: <http://sober-way-of-life.org.ua>

Мельник Ігор,

заступник завідувача науково-дослідного
та музейно-просвітницького відділу

Державного історико-архітектурного заповідника в м. Бережани

ПРИЧИНКИ ДО ІСТОРІЇ ПІДПІЛЛЯ СЕСТЕР СЛУЖЕБНИЦЬ У БЕРЕЖАНАХ (1946-1989)

У роботі відображено знакові події з історії монастиря Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії у Бережанах, означено відомості про настоятельок монастиря і сестер-служебниць у часи підпілля 1946–1989 рр.

***Annotation:** The work reflects significant events in the history of the monastery Congregation of the Sisters Servants Immaculate Virgin Mary in Brzezany, marked the information about the abbess of the monastery and Sisters Servants during the underground*

years of 1946–1989.

Ключові слова: Бережани, підпілля УГКЦ, Сестри Служебниці, Гордашевська.

Key words: Brzezany, underground UGCC, Sisters Servants, Hordashevskya.

У роки переслідувань УГКЦ підпілля Церкви діяло й у Бережанах, зокрема – жіночий монастир Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії.

...У 1946 р. у посілоті Спільноти Сестер Служебниць у Бережанах на тодішній вул. Міцкевича, 30 (нині – вул. Шевченка) мешкало 40 дітей-сиріт.

У березні 1947 р. там, у монастирському домі, перебували 9 сестер, яких місцева влада виселила і які невдовзі знайшли дім на нинішній вул. Ковшевича, 10, де можна було винаймати помешкання. Старенька полька пані Канас віддала трьом сестрам-служебницям одну кімнату, за кілька років – другий поверх. А після її смерті сестрам належав весь дім, який і став монастирем [1, с. 484].

Майже сорок літ – із 1934-го до 1973-го – настоятелькою жіночого монастиря в Бережанах була с. Текля Рудик, після неї – із 1973-го – с. Філомена Юзьків [2, с. 129]. До речі, с. Текля Рудик (27.08.1887–18.05.1973) залишила спогади про свої зустрічі зі співзасновницею Згромадження Сестер Служебниць Пречистої Діви Марії і першою сестрою-служебницею Йосафатою Гордашевською [3], яка після 1907 р. деякий час працювала у Сиротинці в Бережанах [4, с. 14]. 27.06.2001 р. під час Святої Літургії у Львові Папою Римським Іва-

ном Павлом II с. Йосафата Гордашевська проголошена Блаженною [4, с. 20].

Більше того, коли саме при настоятелстві с. Теклі Рудик у листопаді 1946 р. за греко-католицьким обрядом у Бережанах було поховано рідну сестру Йосафати Гордашевської – сестру-служебницю Арсенію, яка тут служила, це дуже розлютило радянське МДБ. «Вони випитували, хто хоронив, за чиєю ініціативою? Хотіли дізнатись прізвище священика, його адресу тощо. Робили обшуки, нищпорили за релігійною літературою, конфісковували все те, що лише нагадувало про Бога, УГКЦ» [4, с. 60].

Із актових записів про смерть за 1946 р., які зберігаються в архіві Бережанського відділу ДРАЦС, довідуємося, що 90-річна Арсенія Гордашевська, яка на той час мешкала на вул. Міцкевича, 30 у Бережанах, померла 4.11.1946 р. У лікарському свідоцтві зазначено, що смерть настала від крововиливу в мозок.

Цікаво, що в офіційних документах покійна подана не за світським іменем Анна, а за церковним – Арсенія. До того ж, по батькові названа Іванівною, тоді як батька звали Яковом...

Є неточності й в датах народження і смерті. Скажімо, роком народження с. Арсенії в згаданих актових записах пода-

ний 1856-й (без уточнення дати), утім, на надмогильному пам'ятнику на цвинтарі в Бережанах вигравірувано 1866-й, і уточнено – 18 січня. Крім цього, на надмогильному пам'ятнику датою смерті подано 3 листопада, тоді як у лікарському свідоцтві про смерть – 4 листопада...

старий цвинтар у Бережанах через центральну браму є могила, в якій серед інших сестер-служебниць покоїться прах с. Арсенії Гордашевської...

Цікаво, що свідчення у справі, яку провадила Папська Конгрегація у справах канонізації Святих у рамках процесу беа-

Сестра Арсенія Анна Гордашевська відома не лише тим, що була рідною сестрою Блаженної Йосафати, вона була першою вихователькою першого в Галичині дитячого садка (тоді казали – захоронки), створеного 15.05.1893 р. у приміщенні першого монастиря Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії у с. Жужель на Сокальщині [5].

Другою ліворуч зразу біля входу на

тифікації Блаженної Йосафати, давала також бережанська настоятелька с. Філомена Юзьків. Цитати з цих свідчень подають церковні сайти [6].

Сестра Філомена Юзьків (Юзьків Софія Іванівна, 13.10.1919–21.09.1996) окрім того, що була настоятелькою монастиря в Бережанах, практично 11 років – із 1977-го по 1988-й – очолювала Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії в

Україні – була Провінційною Настоятелькою [7, с. 26], її обрали на капітулі спільноти, яка відбулася у Львові 04–12.06.1977 р. [8, с. 140].

До речі, у Державному архіві Івано-Франківської області зберігається лист-донос якоїсь Єфимової (ім'я невідоме) з Тернополя, датований 1981 р. і адресований міністру внутрішніх справ УРСР, у якому вказано прізвища осіб, які «передають інформацію на Захід». Серед них – с. Філомена Юзьків. Мовляв, «Наставниця Філомена була декілька разів у Польщі, а із Польщі приїздили інші служебниці, як туристки, і не тільки з Польщі, а з Франції, Англії, Італії, Америки. У Польщу їздять і другі служебниці, василіянки, що мають кого-небудь там, і так розходяться повідомлення на весь світ...» [8, с. 110].

Сестра Філомена Софія Юзьків, як і її попередниця с. Текля Катерина Рудик, поховані у тій же могилі на старому цвинтарі в Бережанах, що й с. Арсенія Анна Гордашевська...

У часи підпілля в монастирі мешкали 8 сестер. Щоб мати засоби для існування, навчилися шити. Найбільшим попитом користувалися ковдри [1, с. 484].

А ще – працювали у районній лікарні: скажімо, с. Філомена Юзьків спочатку вела продуктовий склад, потім перевелася прибиральницею у дитячу лікарню [2, с. 127–128], а згодом – медсестрою у хірургічному відділенні. У лікарні працювали с. Артемія – санітаркою [9], згодом – с. Надія Кобрин (перші обіти склала у Бережанах

7.04.1982 р. під час Божественної Літургії, яку відслужив о. Іван (Йосиф) Ридель, ЧСВВ, проживала у монастирі з 1988 р.) [10], с. Софронія – Ольга Сава [11].

У 1944–1965 рр. кастеляншою на складі в лікарні у Бережанах, згодом, два роки – у швейному цеху, вочевидь, райспоживспілки шила ватні ковдри с. Маркія Башинська, уродженка Жовківського району Львівщини [4, с. 57–59]. Вийшовши на пенсію у 1972 р., с. М. Башинська виїхала із Бережан до Тернополя [4, с. 60].

Цікаво, що, як стверджували очевидці, у хвилину смерті однієї із сестер – с. Єротеї Курій – над її головою появилось дивне світло [1, с. 484]...

На надгробній плиті на старому цвинтарі у Бережанах, окрім уже згаданих сс. Арсенії Гордашевської, Теклі Рудик та Філомени Юзьків, висічені імена сс. Пасиви Павлини Кулинич (13.10.1885–29.11.1972), Анни Параскевії Дяків (27.07.1893–26.02.1988), Мартиніяни Параскеви Воронюк (22.10.1899–13.03.1979), Агнети Анни Кулинич (26.08.1905–15.03.1989), Артемії Анни Кормелюк (31.01.1909–16.11.1990), а також – с. Пасиви Параскевії Тибінь, яка 39-річною померла у переддень відходу у Вічність с. Арсенії Гордашевської – 2.11.1946 р., та с. Єлисеї Броніслави Мацієвич.

До речі, в актових записах про смерть за 1946 р., які зберігаються в архіві Бережанського відділу ДРАЦС, саме с. Агнета Кулинич зазначена як особа, яка опікувалася похованням с. Арсенії Гордашевської...

Сестра Єлисея Мацієвич народилася 20.09.1891 р. у Бережанах, 19-річною у 1910 р. вступила в монастир [12]. Бачимо її на двох знімках: одна – разом з іншими сестрами-служебницями з вихованцями Захоронки у Бережанах у 1930-х і друга – поряд із с. Теклею Рудик та посестрами біля будинку підпільного монастиря на нинішній вулиці Ковшевича, 10 у Бережанах, вочевидь, не пізніше 1972 р.

Правда, не весь час перебувала у Бережанах. З історії монастиря Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії у Микуличині на Івано-Франківщині дізнаємося, що до 1946 р. саме вона, уродженка Бережан с. Єлисея Мацієвич, була останньою настоятелькою тамтешнього монастиря до його закриття [12]...

А тим часом життя у монастирі в Бережанах йшло за звичним «розкладом» – щоп'ятниці вночі у монастирі служилася

Свята Літургія, на яку приходили й віряни, і щоранку сюди навідувався уповноважений МВС – для контролю [1, с. 484].

У післявоєнний період за сестрами-служебницями у Бережанах був встановлений таємний нагляд, під загрозою ув'язнення їм заборонялося носити чернечий одяг [4, с. 59].

...Серед тисяч українців, які у травні–листопаді 1989 р. під синьо-жовтими прапорами влаштовували пікетування й голодування на Арбаті у Москві, домагаючись легалізації УГКЦ, стояла з плакатом і 51-річна с. Леонтія, переселенка з Любачівщини (нині – Республіка Польща), посвячена в монахині 1972 р. у Бучачі, згодом – сестра-служебниця у Бережанах [9]. Але це буде значно пізніше...

Після 43-х років підпілля Українська Греко-Католицька Церква повернулася на Бережанщині «на круги своя»...

Джерела та література

1. Тернопільсько-Зборівська архієпархія УГКЦ. Парафії, монастирі, храми. Шематизм. Тернопіль: ТОВ «Новий колір», 2014.
2. Василь Савчук. Бережанська Земля: храми і люди. Тернопіль: Збруч, 2010.
3. Боршовська О. Наша добра сестра Йосафата: матеріали міжн. конф. «Християнська педагогіка: системи, досвід, перспективи» (м. Львів, 05–06.07.2019 р.) URL: <https://ct.ugcc.ua/catechism/catechism-activity/27879>.
4. Богдан Головин. Христові обручниці. Тернопіль: Просвіта, 2006.
5. 120-літній Ювілей заснування першої захоронки Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії в Галичині. *Католицький оглядач*. URL: <http://archive.catholicnews.org.ua/120-litnii-yuvilei-zasnuvannya-pershoyi-zakhoroni-sester-slu#point>.
6. Церква Мучеників. Освячуюча святість. URL: http://www.papalvisit.org.ua/ukr/church_martyrs.php.
7. Тебе, Бога, хвалимо. Сестри Служебниці Непорочної Діви Марії, перше сторіччя / ред. с. Домініка Славута, с. Вікторія Гунчак. Рим, 1992.
8. Маслій Ольга. Жіночі чернечі спільноти УГКЦ у Галичині (1946–1989 рр.): дис. ... канд. іст. наук.: 07.00.01. Івано-Франківськ, 2016. 238 с.
9. Лілія Легка Монаше життя в підпіллі та виклики реалій СРСР : інтерв'ю із с. Леонтією (Параскевією). URL: <https://www.ustnayaistoriya.info/monashe-zhittja-v-pidpilli-ta-vikliki-realij-srsr/>.
10. У Бережанах відійшла по вічну нагороду до свого Небесного Обручника с. Надія Марія Кобрин. URL: http://ssmi-ua.org/news/news-2017_pomerla_nadia_kobryn.html.

11. У Коломиї упокоїлася в Бозі с. Софронія Сава. URL: http://ssmi-ua.org/news/news-2018_sofronia_sava.html.
12. Вілли і пансіонати старої Гуцульщини: відпочинок під покровом Богоматері. URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/villi-i-pansionati-staroi-guculsini-vidpocinok-pid-pokrovom-bogomateri67589>.

Луцька Марія,
наукова співробітниця
відділу науково-просвітницької роботи
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

УЧАСТЬ РОДИНИ ЛЕПКИХ-ГЛІБОВИЦЬКИХ У ПРОСВІТНИЦТВІ ТА ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ НАСЕЛЕННЯ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ У ХІХ-ХХ СТОЛІТТЯХ

У статті висвітлено участь родини Лепких-Глібовицьких у національно-політичному житті населення Тернопільщини. Описано життєвий та творчий шлях о. Сильвестра Лепкого. Значну увагу приділено його письменницькій та громадсько-культурній діяльності.

***Annotation:** The article highlights the participation of the Lepkykh-Hlibovytsky family in the national and political life of the population of Ternopil region. The life and creative path of Fr. Sylvester Lepky. Considerable attention is paid to his writing and socio-cultural activities.*

***Ключові слова:** Греко-католицька церква, священник, приходство, парафія, часопис, читальня, Просвіта, Михайло Глібовицький, Марко Мурава.*

***Key words:** Greek Catholic Church, priest, parish, parish, magazine, reading room, Prosvita, Mykhailo Hlibovytsky, Marko Murava.*

На Тернопільщині у ХІХ-ХХ ст. Греко-католицька церква відіграла важливу роль у суспільно-політичному житті населення, проводила активну культурно-просвітницьку діяльність. На той час більшість греко-католицьких священників вирізнялися добрим знанням історії України, особливостей української мови, світогляду українського народу, його звичаїв та традицій. Основною метою духовенства було – навчання та виховання підрастаючого покоління в християнському та

патріотичному дусі. Особливо ця робота проводилася серед сільської молоді, із чим успішно справлялись греко-католицькі священники пробуджуючи свідомість і патріотичний дух сільського населення Тернопільщини [7, с. 33].

Серед видатних родів Тернопілля, що своєю невтомною працею прилучилися до розвитку краю, збереження культури, віри, мови, історії, одне з найпомітніших місць займає родина Лепких-Глібовицьких. Знаковими постатями цього роду є о. Михайло Глібовицький, о. Сильвестр Лепкий та його сини Богдан, Левко і Микола Лепкі. Постать Сильвестра Лепкого є мало відомою, адже його переважно знають, як батька відомого письменника Богдана Лепкого.

Сильвестр Лепкий народився 31 грудня 1845 році у селі Куликів на Львівщині. Навчався у Бережанській гімназії. Закінчив Львівську духовну семінарію. Перед висвяченням у 1871 році одружився з Домною Глібовицькою, донькою шанованого на Тернопільщині Михайла Глібовицького просвітянського діяча, тодішнього пароха у Крегульці, а пізніше декана і пароха Бережанського деканату. Після висвячення С. Лепкий був скерований на роботу в село Ялинкувате на Львівщині [6, с. 79]. 1873 році зайняв парафію у с. Крегулець на Гусятинщині замість тестя о. Михайла Глібовицького.

Народився Михайло Глібовицький в 1814 році, місце народження не відоме. Навчаючись у Бережанській гімназії, про-

живав на приходстві свояків Павликових на «Олімпі» при дорозі, що вела з міста до села Рай. Михайло Глібовицький з гімназійних років був знайомий з Маркіяном Шашкевичем, йому поет подарував свою працю «Азбука і абетка» з автографом, деякі рукописи проповідей.

Після закінчення теології у Чернівцях до 14 липня 1873 року був парохом села Крегулець Гусятинського повіту. Потім Поручин і незабаром знову у Бережанах – вже як отець шамбелян, греко-католицький парох і віцемаршалок Бережанського повіту. «Дід, як ходив до Бережанської гімназії, мешкав тут у свого дядька... тому-то, коли став парохом у Бережанах, купив цей маєток на греко-католицьке приходство» (Б. Лепкий. Казка мого життя).

Отець Глібовицький цікавився історією, особливо знав добу Великої Французької революції та Наполеона. В домі о. Глібовицького бувало багато гостей. Як згадує, Б. Лепкий, «дідо був дуже гостинний. У місті і в сусідніх селах, у Лісниках, в Шибалині, в Кальнім, у Телячім і Слободі жили свояки, Навроцькі, Розлуцькі, Білинські, Медицькі, Гордієвські. Не було дня, щоби хтось із них не приїхав. Іноді бували в діда виїмкові гості. Пригадую собі митрополита Йосипа Сембратовича і пізнішого кардинала Сильвестра Сембратовича, тоді, мабуть, ректора духовної семінарії і графа Станіслава Потоцького. Весело і гамірно було тоді в старім ампіровим двірку». Михайло Глібовицький був одружений з Марією Соколовсько-

ю-Розлуцькою і мали вони шестеро дітей. Найстарша Домна (мати Богдана Лепкого), потім Емілія, Дарія, Анна, Льонгін і Омелян. Сини закінчили Бережанську гімназію.

Льонгін Глібовицький одружився з Олесею Гладилевич, сестрою дружини Андрія Чайковського. Брат Олесі Дам'ян Гладилевич був професором гімназії. А сам Льонгін Глібовицький був секретарем повітової ради в Бережанах, брав живу участь в співацькому товаристві «Боян» (був непересічним солістом-тренером), постійним співробітником сатиричних журналів «Дзеркало», «Оса» та «Жало».

Омелян Глібовицький закінчив теологію у Львові, був відомим проповідником, приятелем Івана Франка, який не раз літом перебував у нього на приходстві біля Борщова. Був одружений з Євгенією-Дарією із родини священника Темницького.

Отець Омелян Глібовицький, як і о. Темницький належали до того покоління, що не замикалось в тісному кружку своїх студій, а цікавились всім. Володіли хорошими знаннями з літератури, історії, мистецтва, природи, математики і філософії, тобто «ніщо, що людське не було їм чуже» (Б. Лепкий, «Три портрети»).

Омельян Глібовицький був зразковий греко-католицький священник, просвітитель, патріот [5, с. 4].

Родини Лепких і Глібовицьких приклали багато зусиль для розвитку культури та просвіти населення Тернопільщини.

Сильвестр Лепкий з перших кроків усві-

домленої праці зрозумів, що повинен активно брати участь у громадсько-культурній, просвітницькій, публічній і літературній діяльності на благо українського народу.

У 1879 році родина Лепких переїжджає у село Поручин на Бережанщині, щоб бути ближче до старшого сина Богдана, який мав навчатися у Бережанській гімназії, а на той час проживав у о. М. Глібовицького в Бережанах. Сильвестру Лепкому довелося докласти чимало зусиль, щоб піднести національно-політичну свідомість жителів села, яке знаходилось на самому краю Бережанського повіту. Адже, за спогадами його сина Богдана Лепкого, «Поручин був у повнім значенню цього слова глухим селом. Впливи міського зіпсуття не доходили до нього. Жив своїм власним припізненим у поступі життям... Національно-політичної свідомості, заки батько мій до Поручина прийшов, ще там не було» [1, с. 186].

Отець Сильвестр ніколи не нарікав на темноту і некультурність довірених йому парафіян, а проводив просвітницькі бесіди з селянами. Парох також давав приклад доброго ведення господарства, бо не тільки обсадив стареньку хату «рожами», а ганок виноградом, виростив новий сад і заохочував селян насаджувати власні сади, навчав, як щепити фруктові дерева [1, с. 188]. Посвареним селянам допомагав вирішувати конфліктні ситуації, активно виступав проти корчми і пияцтва. Не меншою була заслуга у просвіті села і його дружини, Домни Лепкої, яка часто навіду-

валася до селянок і навчала як правильно доглядати за дітьми, готувати здорову і смачну їжу, утримувати в чистоті і порядку оселю.

Поступово довіра до родини священника у селян зростала і вони слухали уже не тільки господарських порад, змінювалися і їхні суспільно-політичні настрої. Таку активну просвітницьку діяльність о. Сильвестр Лепкий проводив не тільки в Поручині, а й у сусідніх селах повіту й в самих Бережанах разом з відомими громадськими діячами Андрієм Чайковським, Дем'яном Савчаком, Тимотеєм Старухом та ін. [1, с. 333].

У 1891 році сім'я о. Сильвестра Лепкого переїхала у с. Жуків. Він доклав чимало зусиль, щоб у селах Жукові, Гиновичах, Шумлянах Малих, які належали до його парафії, було засновано читальні «Просвіти», протипожежно-спортивні товариства «Січ», закрито корчми. У Жукові в приміщенні корчми громада згодом облаштувала «Народний дім». Також о. Сильвестр Лепкий брав участь у передвиборчих агітаційних компаніях, дбав про поширення народної освіти, як діяльний член «Просвіти». Він був ще й натхненним організатором народних аматорських театрів, часто для них сам писав п'єси. Інколи жуківський театральний гурток ставив свої спектаклі в приміщенні приходства [1, с. 334].

Отець Сильвестр прилучав селян до садівництва, квітникарства. Здобутими у цих сферах знаннями ділився з ними не

тільки під час розмов, а й на сторінках «Посланника», «Книжечок місійних», популярних брошурок-метеликів, які видавала «Просвіта». Виписував насіння досі невідомих рослин, у шкільках вирощував тисячі щеп і щедро роздавав їх людям, стверджуючи, «що це найкраща асекурація садів перед шкідниками. Як селянин виплекає в себе деревину, то і в панотцевім саді ані сам не зробить шкоди, ані другим не дасть зробити» [3, с. 7]. Також він подбав про те, щоб у Жукові заклали громадський сад. Там він проводив практичні лекції садівництва. Згодом ці «лекції» та невеличкі замітки в пресі переросли в науково-популярну розвідку «Опирі або Як плекали кутяне садовину і городину», яка вийшла окремою брошуркою у 1897 р. заходом і на кошти «Просвіти» у Львові. Вона також була премійована фундацією ім. Стефана Дубравського. Таких популярних книжечок для «Просвіти» у доробку о. Сильвестра Лепкого чимало. У 1900 р. вийшла друком його «Історія читальні в Жукові», а 1902 р. побачила світ книжечка-метелик на сім сторінок «Театр а народ: Розвідка». У ній автор виявив не тільки відмінні знання світової історії, театру, а й показав неабиякий публіцистичний хист [2, с. 19].

Сильвестр Лепкий був активним членом «Рідної школи», у Бережанах протягом тривалого часу очолював товариство «Селянська Рада», був членом першої управи гімназійної Руської бурси. Проявив себе і як редактор першої в Бережанах україномовної газети «Однорівка бережанська»

(1886 р.), дописував також до популярного на Бережанщині та за її межами часопису «Посланник», який видавав о. Лев Джулинський із с. Лапшина. Друкував статті з літературознавства, філософії, соціології, економіки, агрономії не лише у місцевій періодиці, а й у «Зорі», «Ділі», «Літературно-науковім віснику», «Руслані», «Правді», «Основі», «Буковині», «Кенані» та ін. У газеті «Діло» Сильвестр Лепкий під псевдонімом Марко Мурава опублікував чимало культурно-мистецьких оглядів та невеликих творчих портретів українських митців. Також час від часу у цих же періодичних виданнях та окремих збірниках (антології «Акорди», «Струни», збірник «На великі роковини: в пам'ять Івана Котляревського») з'являлися його поетичні твори. Відомий о. Сильвестр також і як перекладач з кількох мов. А знав їх десять, з них чотирма володів досконало (латинською, польською, німецькою та англійською). І якщо знанням перших трьох в той час важко було здивувати, то знання англійської було рідкістю. Свої статті німецькою мовою на теми релігії та етнографії систематично публікував у німецьких й австрійських журналах. Перший з галичан переклав твори Шекспіра з оригіналу на українську мову [3, с.10].

Безперечно Сильвестр Лепкий був талановитою та працьовитою людиною. І таким хотів бачити своїх синів: Богдана, Лева, Миколу. Постарався, щоб кожен із них отримав хорошу освіту. Свого старшого сина Богдана бачив художником. Він

першим прищепив синові любов до людей, літератури, до мистецтва загалом. В оселі Лепких була невелика галерея родинних портретів, картини українських і польських художників, велика бібліотека з творами Шевченка, Франка, Міцкевича, Гете. Але професійним художником Богдан Лепкий так і не став, вирішив бути письменником [4, с.10].

В родині Лепких крім Сильвестра Лепкого греко-католицьким священиком та гімназійним катехитом у Коломії був і його старший брат Микола (народився 13.01.1842 р. в Золотниках, помер 02.04.1924 р. в Коломії).

Сильвестр Лепкий був знавцем театрального мистецтва, пропагував його серед селян, організовував народні театри, дуже любив музику, сам чудово грав на скрипці, складав тексти церковних пісень, зокрема, воскресні. Він є автором слів пісні «Христос Воскрес!», («Радість з неба ся являє, Пасха красна днесь витає...»). У Львівській науковій академічній бібліотеці ім. В. Стефаника у відділі мистецтва зберігається пісня композитора Йосипа Кишакевича «До бою» на слова Марка Мурави [6, с. 3].

Відкриваючи багатий світ духовних світочів української церкви Галичини, ми бачимо, що родина Лепких і Глібовицьких творили справжній культурний центр Бережанщини.

Громадсько-культурна та священича праця Сильвестра Лепкого – це золоті сторінки в духовному житті галичан. Вона

є відображенням інтелектуального потенціалу нації. Така нація може творити геніїв, які творчо вдосконалюються і само-

утверджуються незважаючи на різноманітні перепони.

Джерела та література

1. Богдан Лепкий. Казка мого життя. Бережани. Третя частина трилогії / уп. Богдан Тихий. Бережани: Рідне місто, 2013.
2. Качкан В. Fides et Ratio Сильвестра Лепкого .Високе небо Богдана Лепкого. Спроба антології у публіцистиці, поезії, музиці. Бережани –Тернопіль: Джура, 2001. С. 12-40.
3. Уляна Скальська. Сильвестр Лепкий – Марко Мурава, священник, український письменник, громадсько-культурний діяч, батько Богдана і Лева Лепких. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2002. 24 с.
4. Федір Погребенник. Богдан Лепкий – український письменник з Поділля. Тернопіль: Збруч, 1992.
5. Родина Лепких і Глібовицьких творили справжній культурний центр Бережанщини: спецвипуск «Бережанська гімназія». Бережани: Жайвір, 1993. С.4.
6. Василь Подуфалій. Словом залишений слід. *Русалка дністрова*. 1993. січень (№3 (9)). С.3.
7. Щербяк Ю. А. Освітня доктрина української Греко-католицької церкви та її впровадження в Україні (середина XIX-XX ст.).Ю.А. Щербяк. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/1578/1>

Завіша Галина,

завідувачка сектора зберігання відділу фондів
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

СВЯЩЕНИЧИЙ ОДЯГ У ФОНДАХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У дослідженні на основі комплектів богослужбового облачення, які зберігаються у фондівній збірці Тернопільського обласного краєзнавчого музею, проведено комплексний аналіз особливостей одягу священників. Подано опис основних елементів священничих риз та характеристика символічного значення усіх деталей одягу. Окремо розглянуто значення кольорів вбрання священнослужителя на різних богослужіннях.

Annotation: *In the research on the basis of sets of liturgical vestments, which are stored in the fund collection of the Ternopil Regional Museum of Local Lore, a comprehensive analysis of the peculiarities of the clothes of priests. A description of the main elements of priestly vestments and a description of the symbolic meaning of all items of clothing. The significance*

of the colors of the priest's attire at various services is considered separately.

Ключові слова: Богослужбове облачення, підризник, епитрахиль, пояс, нарукавники, фелон.

Key words: Worship, undergarment, epitrachel, belt, oversleeves, felon.

Одяг священника для нечастих гостей храму – річ загадкова і незрозуміла. Різноманітність кольорів та елементів вбрання може здивувати та, насправді, кожен елемент із облачення священнослужителя має певний зміст. Згадка про священничі ризи є у Старому Завіті, його названо ризами святими або служебними. У важливих та урочистих випадках людина одягається у відповідний святковий одяг. Подібно також і в Церкві для висловлення високого значення Богослужіння є особлива одяг виключно для церковного вжитку. Одягання священних риз означає, що священник, коли стає до відправи Служби Божої, не є звичайною людиною, але слугою і заступником Христа Первосвященника. Священничі ризи є якраз символом високого уряду, гідності й становища священника, є знаком його священної влади.

У фондівій збірці ТОКМ у груп «Тканина» зберігається церковний одяг. Зокрема, комплект облачення священника

із Греко-католицької церкви с.Максимівка Збараського району, яка в 1967-1970-х рр. діяла в підпіллі, главою якої був Йосиф Сліпий. Службу в церві вели отці: Коваль Павло, Теленко Володимир, Яворський. Даний комплект вишили та пошили Бубен Марія та Шеляк Фрузина у 1967 році. У 2007 році комплект закуплено у жителя с.Максимівка Збараського району Формазюка Василя (ТОКМ Т-9248-9252).

Облачення священника складають: підризник, епитрахиль, пояс, нарукавники і фелон.

Підризник – з грецького означає одяг спасіння – він довгий та з розрізом спереду, з отвором для голови [4, с. 258]. Виготовляється з тонкої білої переважно лляної тканини, рукави у нього вузькі, з шнурками на краях, якими закріплюються на зап'ястях. Білий колір підризника нагадує священникові, що він повинен завжди мати чисту душу і вести непорочне життя.

Одягають усі священнослужителі - диякони, священники, єпископи перед початком богослужіння. Крім того, підризник нагадує собою ще і той хітон (нижній одяг), в якому ходив на землі Сам Господь наш Ісус Христос і в якому Він здійснив діло нашого спасіння.

Єпитрахіль – з грецької перекладається як нашійник. Має два символічних трактування: 1) ярмо Христове, 2) сходження благодаті Божої [4, с. 259]. Це – довга широка стрічка, яку перекидають через шию. Вона складена удвоє і спереду спускається вниз двома скріпленими між собою кінцями. Без єпитрахилі священник не може здійснювати жодної служби.

Однак основне значення єпитрахилі – знамення Благодаті Господньої. Саме тому священнослужителі, одягаючи його, промовляють: «Благословен Бог наш, що зливає Благодать Свою на священників своїх, що як миро на голові, що на бороду спливає, на бороду Аарона, що спливає на краї одежі його» (Пс.132:2). Згадка про Ааронове священство тут не випадкове. Воно має глибоке богословське значення і показує єдність та нероздільність у Христі Старого й Нового Завітів. На кожній єпитрахилі повинно бути нашито сім хрестів (7 святих таїнств). Спереду на

єпитрахилі нашиваються три пари хрестів на обох його половинах. Це символізує, що ієрей може здійснювати шість церковних таїнств, сьомий хрест нашивається на тій частині єпитрахилі, що знаходиться на шії, це символізує, що священник прийняв своє священство від єпископа і підвладний йому, а також те, що він несе на собі тягар служіння Христу.

Пояс – одягають поверх підризника та єпитрахилі. Він знаменує готовність служити Господу, а також Божественну силу, яка зміцнює священнослужителів під час проходження ними служіння [5, с.18]. Пояс нагадує і той рушник, яким підперезався Спаситель при омиванні ніг ученикам Своїм на Тайній вечері. Пояс є знаком дарованої духовної Божої сили для боротьби із гріхами, виконання волі Божої і знаком ціломудреності до різних добрих справ. Опоясуючись, священнослужитель промовляє: «Благословенний Бог, що перепоясує мене силою і вчиняє бездоганною мою дорогу, що скріплює дороги мої немов у оленя, і на висотах ставить мене».

Нарукавники – це манжети на руках, які стягують шнурками широкі рукави підризника. Нарукавники нагадують священнослужителям, що вони, здійснюючи таїнства, чи беручи участь у здійсненні таїнств віри Христової, виконують це не власними

силами, а силою і благодаттю Божою. Нарукавники також символізують мотузки на руках Спасителя під час Його страждань [4, с. 258]. Священикові нарукавники при-

гадують, що, будучи створінням Божим, він повинен уповати не на свої власні сили, але на ласку Божу і Його допомогу. Нарукавники символізують Божу силу, кріпость і мудрість, а також пригадують кайдани, якими Христа скували під час арешту у Гетсиманському саду. Коли диякон накладає нарукавники на руки, то на праву каже: «Десниця Твоя, Господи, прославилася силою; права Твоя рука, Господи, знищила ворогів, і величністю Своєї слави Ти погубив супротивників», а на ліву: «Руки Твої сотворили мене й укріпили мене; врозуми мене, і я заповідей Твоїх навчуся».

Фелон або риза верхній богослужбовий одяг священика. Він довгий, широкий, без рукавів, з отвором для голови зверху і з великою вирізкою спереду для вільних дій руками. Своїм виглядом риза нагадує ту багряницю, в яку був одягнений Спаситель під час своїх страждань. Стрічки, нашиті на ризі, нагадують потоки крові, які текли по Його одягу. Разом з тим риза нагадує священикам і про одягу правди, в яку вони

повинні бути одягнутими як служителі Христові. За церковною символікою фелон означає верхній царський одяг, в який зодягнули Ісуса Христа під час суду у Пилата. Первісно фелон був круглий, покривав все тіло від голови до ніг і мав лише отвір для голови. В Україні фелон мав вигляд довгої ззаду і короткої спереду широкої накидки з вирізом для голови, що є пізнішою формою.

Священик, одягаючи фелон, промовляє: «Священики Твої, Господи, зодягнуться у правду, і преподобні Твої возрадуються». Фелон є славою Церкви як нового творіння. Це – радість, правда і краса нового життя. Одягання фелона нагадує священикові, що він повинен відзначатись праведним життям, бути подібним до Бога і радіти в Бозі [5, с. 21].

Яке значення відіграє колір вбрання священнослужителя?

За кольором вбрання священнослужителя можна говорити про різні свята, події або днями пам'яті. Якщо священик одягнений в золотий колір, то це означає, що богослужіння проходить в день пам'яті пророка або апостола. Також можуть ша-

нуватися благочестиві царі або князі. На Лазареву суботу священик також повинен одягатися в золоту або білий колір. В золотій ризі можна побачити слугу на недільному богослужінні.

Білий колір – символ божественності. Одяг білого кольору прийнято вдягати на такі свята, як Різдво Христове, Стрітєння, Вознесіння Господнє, Преображення, а також на початку богослужіння на Великдень. Білий колір - це світло, що виходить від гробу Спасителя, Воскресіння. В білу ризу священик облачається, коли проводить таїнство хрещення і вінчання. Під час обряду посвячення в сан також надягають білі ризи.

Блакитний колір символізує чистоту і непорочність. Одяг цього кольору надягають під час свят, присвячених Пресвятій Богородиці, а також у дні вшанування ікон Божої матері. Митрополити також носять мантиї блакитного кольору.

Червоний колір ознаменовує вшанування пам'яті мучеників і символізує їх кров. У хрестопоклонну неділю Великого посту, на свято Воздвиження Великого Хреста та на свято Усікновення Голови Івана Хрестителя священнослужителі одягаються в рясу фіолетового або темно-червоного кольору. Єпископи також надягають фіолетові головні убори.

Зелений символізує вічне життя. У зелені шати вбираються слуги у дні пам'яті різних подвижників.

Темні кольори (темно-синій, темно-червоний, темно-зелений, чорний) в ос-

новному використовуються в дні скорботи і покаянь. Також в темних шатах прийнято ходити в період Великого посту. У святкові дні під час посту можуть використовуватися шати, прикрашені кольоровою обробкою.

У Великий четвер зранку в храмах правиться Вечірня з літургією Василя Великого, а ввечері – Страсна утрєня. Під час цієї служби згадують терпіння (страсті) Ісуса Христа шляхом на Голгофу. Священик читає 12 Євангелій і переодягається 12 разів – міняє весь комплект. Це не припис Церкви, а давня традиція. Якщо починає священик правити службу в темних ризах, то закінчує у світлих, а останнє Євангеліє читає в червоних шатах. Перехід від темних до світлих барв символізує перехід від страстей і смерті Ісуса Христа до Його Воскресіння.

У фондах ТОКМ є 3 стихарі, 16 фелонів, 21 епітрахиль, 9 пар нарукавників та 9 поясів датованих кін. XIX- поч. XX ст. Декілька виготовлені в місті Самборі Львівської області в «Товаристві Ризниця», а решта руками народних майстринь в домашніх умовах. Тканину використовували як фабричну: оксамит, парча, атлас, шовк, сатин, так і домоткану. Оздоблювали різноманітними стрічками, тасьмою, мереживом, китичками, вишивали рослинні та геометричні орнаменти позолоченими нитками тощо. Речі з Кременеччини, Підволоччини, Борщівщини, Збаразчини, а також м. Тернопіль.

Отже, богослужбове облачення – це

одяг, в якому священнослужителі здійснюють обряди богослужіння. Таке вбрання необхідне, по-перше, для того щоб відрізнити священників і церковнослужителів від інших людей, по-друге, воно прикрашає Богослужіння, а по-третє, має глибоке духовне значення.

Джерела та література

1. Великого Бажайте. 365 Думок визначних постатей УГКЦ / упор. Тереза Ференц. Львів: Свічадо, 2019. 180 с.
2. Головин Б.П. Мученики та ісповідники Української церкви ХХ століття. Нариси. Статті. Дослідження.-Тернопіль: СМП «Астон», 2000.
3. Романчук Леся. Випробувані, як золото в горнилі. Книга друга. Жовква: Місіонер, 2014. 152 с.
4. Степовик Дмитро. Іконологія й іконографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. 320 с.
5. Увійду в дім Твій. Літургійний буквар / упор. о. мгр. Микола Витівський. Трускавець, 2004. 48 с.
6. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею Т-9248-9255, Т-9256-9260, Т-1060, Т-1062, Т-1063, Т-1076, Т-1511, Т-1515, Т-1545, Т-1817.

Чеканова Наталія,

заступниця директора з наукової роботи

Тернопільського обласного краєзнавчого музею

СВІДЧЕННЯ ІСНУВАННЯ ПІДПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УГКЦ У ТЕРНОПІЛІ

Короткий історичний нарис Української Греко-Католицької Церкви на теренах Тернопільщини. Свідчення існування підпільної діяльності УГКЦ у Тернополі та вихід з підпілля.

Annotation: *A short historic out line of the Ukrainian Greek Catholic Church (UGCC) in Ternopil region. Evidences of the clandestine activity of UGCC in Ternopil and the outcome from the underground.*

Ключові слова: *підпілля, греко-католицька церква.*

Key words: *underground, Greek Catholic Church.*

*«Народе мій, стань уже раз собою!...
Покажи свою силу і вдячність,
бо, шануючи своє минуле,
ти ростеш у своїй могутності і славі!»*
Йосиф Сліпий

Віра християнська та український народ пройшли разом довгий шлях у лабіринтах історії. Споконвіків українці вважались дуже набожною та віруючою нацією, вирізнялись з-поміж інших своєю духовністю та високою освіченістю. Всюди в українських селах і містах були розташовані храмові комплекси. Пізніше, на Січі завжди існували церкви, де козаки отримували благословення перед боєм. Отже, релігія – була невід’ємною частиною нашого життя і супроводжувала людину у всіх її діяннях.

У 988 році князь Володимир Великий запровадив християнство в східному (візантійсько-слов’янському) обряді як державну релігію Київської Русі. Це сталося перед тим, як великий церковний розкол 1054 року розділив християнський Схід і Захід. Київська Церква успадкувала традиції візантійського Сходу і була частиною Константинопольського патріархату. Проте, ця Церква також залишалася у повній сопричасній єдності із латинським Заходом і його патріархом - Папою Римським.

Незважаючи на те, що між Константинополем та Римом існували суперечки, київські ієрархи намагалися зберегти християнську єдність. Київський митрополит Ісидор був одним із ініціаторів Флорентій-

ської унії (1439). Поки Київська митрополія працювала на відновлення єдності, на північ від Києва, у Москві, виникла нова митрополія. Московська Церква відмовилась визнати Флорентійську унію і відокремилась від давньої митрополії в Києві, проголосивши свою автокефалію (самоврядування) у 1448 році. У 1589 році, скориставшись занепадом грецького православ’я та Константинополя під турецьким пануванням, Церква у Москві здобула статус патріархату. Київській Церкві був кинений виклик з боку протестантської Реформації та посттридентійського католицизму. Водночас вона переживала серйозну внутрішню кризу. І Синод приймає рішення перейти під юрисдикцію Римського престолу, забезпечивши при цьому збереження традиційної східної обрядовості та власної церковної і етно-культурної самобутності.

Таку модель церковної єдності було утверджено на соборі 1596 року в Бересті, від якого й починається інституційне існування Греко-Католицької Церкви в Україні.

Отже, Українська Католицька Церква, утворена на Берестейському церковному соборі 1596 році внаслідок відмови Київської митрополії від ієрархічного верховенства Константинопольського патріар-

ха і переходу під протекторат папи Римського. Первісна назва Церкви - уніатська. З 1774 року церкву називали Греко-Католицька церква, а вірних – Греко-Католиками. У 1930-х роках почала вживатися назва Українська Греко-Католицька Церква (раніше – Руська Греко-Католицька Церква), а пізніше – Українська Католицька Церква. Ця назва з 1960 року вживається в офіційних документах Ватикану.

Упродовж всієї історії свого існування Українська Греко-Католицька Церква зазнавала жорстоких переслідувань. Так, у 1793 – 1795 роках, після другого і третього поділів Речі Посполитої, уся Правобережна Україна за винятком Галичини, опинилася в Російській імперії. Імператриця Катерина II розпочала боротьбу проти унійної Київської митрополії, спрямовану на її повне знищення та «поверненню» усіх вірян Російській православної церкві. 1795 року був затриманий під домашнім арештом митрополит Теодосій Ростоцький, звідки він, відокремлений від своєї митрополії, міг контактувати з вірними тільки дипломатичним шляхом. Наступні митрополити призначалися російськими чиновниками і не були визнані Папою Римським. У 1839 році на Синоді у Полоцьку Церкву було примушено до об'єднання з Московським патріархатом. Найдовше на теренах імперії Греко-Католицька Церква проіснувала на Холмщині. За висловом історика Дмитра Дорошенка «До нового XIX ст. український народ перейшов позбавлений не тільки свого авто-

номного устрою, своєї школи, але й своєї національної Церкви. Над його духовним життям залягла темна ніч».

Як ми можемо переконатися Українська Церква відігравала важливу роль не тільки в духовному, але й в економічному житті країни. Вона ніколи не стояла осторонь проблем своєї пастви і завжди була соратником українського народу в його боротьбі за незалежність.

Діяльність та вихід з підпілля Української Греко-Католицької Церкви на Тернопільщині досліджував історик, релігієзнавець Ярослав Стоцький. З його праць ми дізналися, що Греко-католицизм на теренах Тернопільщини впроваджено після приєднання до Унійної Церкви. У XIX столітті греко-католики краю структурно належали до Галицької митрополії Української Греко-Католицької Церкви — Львівської архієпархії та Станіславської єпархії (від 1885 р. — південні райони Тернопільської області). Після так званого Львівського соборугреко-католицької парохії поглинула російська Православна Церква (майже 80 %): 40 священнослужителів (через те, що не возз'єднались із РПЦ) ув'язнили карні органи, 20 діяли нелегально, уникаючи ув'язнення.

В березні 1946 року у Львові відбувся псевдособор, на якому проголошено ліквідацію Греко-Католицької Церкви, значну частину її майна передано російській православної церкві, а вірних та духовенство насильно змушували зрікатися своєї Церкви. Свідками вірності Христові

та Церкві стали мільйони мучеників-жертв новітніх переслідувань: єпископи, священники і миряни, монахи і монахині. В 1946-1989 роках Греко-Католицька Церква була змушена діяти в підпіллі. Провід церкви продовжував здійснювати митрополит Йосиф Сліпий протягом довгих 18 років свого тюремного ув'язнення.

У 1946 р. на території області діяли 8 чоловічих монастирів, 4 жіночих і 18 жіночих чернечих груп Української Греко-Католицької Церкви: згромадження василіян, редемптористів, студитів, служебниць, сестер Пресвятої Родина та Святого Йосафата (близько 200 осіб). 1948 р. легальне служіння чернецтва було заборонено радянською владою, монастирі закрили. В 1950-і рр. ув'язнене духовенство повернулось із ГУЛАГів і, здебільшого, прилучилося до підпільної Української Греко-Католицької Церкви, служіння якої нелегально тривало до легалізації 20 листопада 1989 року.

Протягом усього часу переслідувань радянською владою підпільно-діюча Українська Греко-Католицька Церква демонструвала стійкість, а влада, проявляючи неабияку впертість, виявляла свою неспроможність подолати так звані «залишки греко-католицизму». Викорінюючи релігійність мешканців західних областей УРСР, закриваючи та перетворюючи на господарські будівлі храми Української Греко-Католицької Церкви, насаджуючи атеїзм, система була впевнена у незворотності цього процесу. Випадки опору

партійній політиці з боку прихильників забороненої церкви каралися арештами, ув'язненнями, утриманням у психіатричних закладах. Підпільно хіротонізувалися єпископи, висвячувалися священники, які таємно проводили релігійно-богослужбову діяльність, відновлювалися чернечі ордени, що організовували домашні церкви і чернечі осередки. У закритих Греко-Католицьких Церквах проводилися недозволені владою богослужіння

Своїми спогадами поділилися очевидці та учасники підпільної діяльності Церкви. Вчителька ЗОШ №22 Попович (Сеньків) Надія Богданівна, моя сестра, розповідає: «Я дуже любила провідувати тітку Магдалину. У неї був дуже красивий стіл, на якому було багато маленьких та великих ікон. Стіл був завжди красиво прикрашений живими квітами. Особливої чарівності надавали маленькі вогники і три красиві свічки. Я любила довго стояти і милуватися цією красою. Я була зовсім маленькою і не розуміла, що це був великий іконостас, біля якого кожної неділі служили літургію. Я ніяк не могла зрозуміти, чому мені не дозволяли нікому розказувати про цю чарівну кімнату. Батьки часто брали нас з собою на такі літургії.

Коли мені виповнилося 7 років, кожної неділі до нас приїжджала зі Львова монахиня Емілія. Я до сьогоднішнього дня пам'ятаю її спокійні, лагідні очі, повні миру, доброти і любові. Я безмежно вдячна їй за ті знання, які вона подарувала нам. Через три місяці навчання я прийняла Пер-

ше Святе Причастя. Літургію служили у нас вдома при зачинених дверях і зашторених вікнах».

Це, напевно, було величне свято для нас усіх. Пам'ятаю розповіді сестри-монахині Емілія, притчі та пояснення Святого письма. Також переконливі та патріотичні проповіді Отця Михайла Хрипи без жодного страху за себе.

Своїми спогадами ділиться і моя мама, вчителька молодших класів ЗОШ №22 Сеньків Любов Олегівна. «Це був початок 1980-х років. Одного разу тітка мого чоловіка Марія-Магдалина Петрик запросила нас до себе у гості. Ми знали, що її частими відвідувачами були священники та монахи зі Львова, тому одразу радо прийняли запрошення. Хоча, чесно кажучи, страх був присутній, адже на той час мій чоловік Богдан був головним інженером Тернопільських обласних тепломереж, а я – вчителем початкових класів. Ми добре розуміли, чим нам можуть загрожувати ці відвідини. Тітка Магдалина познайомила нас із львівським священником Михайлом Хрипою. Він щонеділі та на свята провадив Службу Божу, зберігаючи літургійну, богословську та духовну спадщину свого народу. В невелику кімнатку, яка для багатьох стала єдиним духовним притулком та розрадою, приходило багато людей. Вони сповідалися, причащалися на Літургії, спілкувалися з отцем, шукаючи поради, підтримки, настанов у той нелегкий час. Одного разу після Богослужіння він запитав, чи не хотіли б ми, щоб наші діти

приступили до Першого Святого Причастя. Ми, звичайно, радо погодилися, так як часто брали дітей з собою на Літургії і їм це подобалося. Те, що запропонували нам пізніше, перевершило усі наші сподівання. Кожної неділі декілька місяців поспіль до наших дітей приїжджала сестра-монахиня Емілія зі Львова. Вона навчала їх молитви, пояснюючи глибину кожного слова. Вони вивчали Біблію. В цікавій і доступній формі розповідала пані Емілія притчі та історії з життя святих.

В той урочистий день 23 лютого 1986 року ми попросили, щоб Богослужіння проводилося у нас вдома. Це був насправді хвилюючий момент, який переповнював наші душі радістю. Пригадую, як найменша дочка, а їй тоді було 7 років, постійно запитувала, чому ми зачиняємо усі вікна і двері, чому усі пошепки розмовляють і чому не можна запросити подружок, адже у неї таке велике свято. Важко було їй пояснити реалії тодішнього життя.

З того часу у нашій квартирі ще кілька разів проходили Богослужіння. Ми, також, часто відвідували Літургії у Марії-Магдалини, де зустрічались з різними людьми. Серед них пані Марія, яка розповідала, як вони кожної неділі зустрічались на Микулинецькому кладовищі біля Хреста і служили там Літургію. Спочатку приходило дуже мало людей, бо боялися, що їх можуть звільнити з роботи або заарештувати. Та з часом людей ставало все більше. Цьому сприяла ще й політична відлига, коли першим секретарем став Михайло Горбачов.

В листопаді 1989 року стало вже зовсім холодно відправляти на вулиці, тому вона разом ще з кількома активістами пішла пікетувати обласну раду. Вони просили, щоб їм виділили яку-небудь церкву (а ми вже знаємо, що більшість церков у Тернополі були зруйновані, або перетворені на склад). Довго довелося оббивати їм пороги, поки громаді дозволили зайти у церкву». Ця маленька перемога стала великим кроком до відродження Греко-Католицької віри на Тернопільщині.

Рух за легалізацію Української Греко-Католицької Церкви припинявся від самого Львівського «собору» 1946 року. Та особливого розмаху він набув з початком реформ Михайла Горбачова, який 1985 році в умовах явної соціально-економічної кризи радянської тоталітарної системи розпочав радикальні зміни у політиці з метою її збереження.

Каталізатором легалізації підпільної церкви стали перешкоди владних структур у відзначенні віруючими тисячолітнього ювілею хрещення в 1988 році. Власне тоді греко-католикам вдалося провести несанкціоновані владою масові богослужіння в Грушеві Львівської області і Зарваниці Тернопільської області. Це ще раз привернуло увагу антикомуністичної опозиції та широкої громадськості до проблеми дотримання прав віруючих на свободу віросповідання в СРСР. Відтак хвиля нових богослужінь релігійно-політичного характеру прокотилася багатьма населеними пунктами Львівщини, Івано-Франківщини

і Тернопільщини.

Важливим кроком до легалізації Української Греко-Католицької Церкви стала відкрита Заява двох єпископів, двадцяти трьох священників, ченців Папі Римському Іоанну Павлу II про свій вихід із підпілля. Протягом квітня-травня 1988 року у зв'язку зі святкуванням християнами 1000-ліття хрещення Русі почастишали вимоги реєстрації греко-католицьких громад. Також радіо «Свобода» навесні 1988 р. повідомляло, що серед віруючих Західної України відчувається велике піднесення, люди спонтанно збирають підписи і їдуть зі зверненнями до Москви домагатися легалізації їхньої парафії, а протягом лише трьох перших місяців 1988 р. в галицьких областях та на Закарпатті було зібрано близько 10 тис. підписів на підтримку Української Греко-Католицької Церкви.

Відродженню УГКЦ сприяла діяльність громадських політичних організацій – Української Гельсінської спілки, Народного Руху України. Вони декларували свободу віросповідання, наповнювали реальним змістом закон про відділення церкви від держави, звинувачували РПЦ у прислужництві комуністичному режимові, вимагали легалізації Української Греко-Католицької Церкви та засуджували Московський патріархат за перешкоди у відродженні національних церков. Часто під час проповідей, що нелегально проводилися греко-католицькими священниками, поширювалися висловлювання антирадянського та націоналістичного змісту. Як ми

можемо ще раз переконатися, Греко-Католицька Церква завжди відстоювала права українців та відстоювала їх незалежність.

Сьогодні ми завдячуємо усім тим, які в ті важкі часи не боялися підтримувати і продовжувати традиції Греко-Католи-

цької Церкви. Скільки людей було закатовано, вбито, заслано у Сибір тільки за те, що вони хотіли зберегти релігійні традиції своїх предків! Ми вдячні їм за відроджені святині, до яких ми можемо приклонятись і черпати благодать.

Джерела та література:

1. Свящ. Д-р Юрій Федорів. Історія Церкви в Україні. Люблін, 1991. 362 с.
2. Микола Бересловський. Відродженій Україні – правдиву історію. З історії Української Греко-Католицької Церкви. Іван Мазепа. Книга друга. Львів: МП «Край», 1992. 80 с.
3. Історія християнсько-католицької церкви. Для середніх шкіл. Після учебника Д-ра Антонія Ваплера. Обробив і доповнив професор о. Олександр Стефанович. Львів. 1903. 248 с.
4. О. Кость Панас. Історія Української Церкви. Львів, 1990. 256 с.
5. III Хрещення Русі–України 988 - Українська Греко-Католицька Церква. URL: <http://ugcc.ua> › [official](#) › [ugcc-history](#) › [III_hreshchen...](#)
6. Відродження Церкви 1989 - Українська Греко-Католицька Церква. URL: <http://ugcc.ua> › [x_vidrozhennya_tserkvi_1989_76327](#)
7. Свідчення очевидців.

Наукове видання
Серія Музейництво

Матеріали
науково-краєзнавчих читань

16 лютого 2022 року

Відповідальні за випуск:

Шатарський Я.Д. – директор ТОКМ, Чеканова Н.Б. – заступник директора з наукової роботи ТОКМ, Мерва Л.С. – учений секретар ТОКМ, кандидат педагогічних наук.

Комп'ютерне оформлення та підготовка оригінал-макету
художньо-рекламного відділу Тернопільського
обласного краєзнавчого музею

Доступна електронна версія збірника за адресою:

<https://tokm.com.ua/naukova-diyalnist>

Тернопільський обласний краєзнавчий музей
46008, м. Тернопіль, площа Героїв Євромайдану, 3
Тел. +380 352 251 459

ТЕРНОПІЛЬ, 2022